

TAMMINE KODU

RAKVERES 2018

„TAMMINE KODU“ AUTOR JA KOOSTAJA: ÜLO NIISUKE

**RAKVERE VALLAVOLIKOGU ESIMISE PÕHIMÄÄRUSE JA VALLAARENGUKAVA
(1991.AASTA) KOOSTAJA.**

RAKVERE VALLA KUJUNEMINE 150 AASTA JOOKSUL

Esimesed märkmed Rakvere valla külade ajaloo kohta

Virumaal asuvat Tõrma küla mainitakse Novgorodi letopissis, mille kohaselt Novgorodi vürst Mstislav Mstislavits tegi 1211. aastal sõjakäigu Torma-nimelisse kohta, kust saadi saagiks palju vange ja kariloomi. Kuigi sel ajal oli arvatavasti juba olemas ka praegune Torma küla, on loogilisemaks peetud, et letopissis mõeldakse tol ajal märksa suuremaks keskuseks olnud Tõrmat. Kuna letopissi teatel tegi Mstislavi järgmisel aastal sõjaretke Otepääle, mille usaldusväärsemaks peetava kronoloogiaga Henriku Liivimaa kroonika dateerib 1210. aastasse, siis on tõenäoline, et vürsti sõjakäik Tõrmasse leidis aset juba 1209. aastal.[12][13]

Virumaa loodeosas, hilisemate Haljala ja Kadrina ning suuremal osal Rakvere kirikukihelkonna territooriumist paiknes Rebala muinaskihelkond (Repel, Revele) keskusega praeguse Rakvere juures, kus olid Tarvanpää linnus ja arvatavasti ka kaubitsemiskoht. Tarvanpää võis olla keske tähtsusega kogu Virumaa jaoks. Kuna ka Revala muinasmaakonna idapoolseima kihelkonna nimi oli Rebala, on oletatud, et kunagi oli tegu ühtse hõimualaga, mis selle lääne- ja idaosas loodusliku eraldatuse tõttu jagunes maakondade tekkimise ajal vastavalt Revala ja Virumaa vahel. Virumaa Rebalast idas asus Mahu muinaskihelkond (Maum), hõlmates hilisema Viru-Nigula kirikukihelkonna. Sealt on teada kolm linnust, millest tähtsaim oli arvatavasti Pada linnus. Omakorda Mahust itta jäi Askele muinaskihelkond (Askælae) hilisema Lügänu kirikukihelkonna alal. Mitmest sealsest linnusest võis peamine olla Tarakalda linnus. Virumaa edelaosas hilisemate Viru-Jaagupi, Simuna ja Väike-Maarja ning osalt Rakvere kirikukihelkonna alal paiknes Lemmu muinaskihelkond (Lemmun, Laemund), mille üks asustuskeskus oli kihelkonna põhjaosas, teine Pudiviruks kutsutud lõunaosas. Peamine linnus võis asuda Äntu Punamäel. Lemmu eristus ülejäänud maakonna rannikumurdelisest hõimualast, jäädes kesk-eesti murde piirkonda.

Virumaa põllumajandusliku maa kogusuuruseks oli Taani hindamisraamatu kohaselt 3000 adramaad, mis arvatavasti vastab ligikaudselt ka sealsete majapidamiste arvule. Ühe majapidamise keskmine elanike arv oli omakorda arvatavasti 6–9 inimest.[22] Suurima külana nimetab Taani hindamisraamat 70 adramaa suurust Tõrmat, **mis teada olevalt oli ka kogu Eesti ala suurim asula** (Taani hindamisraamatus puuduvad aga andmed Sakala ja Ugandi kohta). Kuigi tavaliselt peetakse adramaade arvu vastavaks majapidamiste arvule, on Tõrma puhul arvatud, et seal oli talusid siiski 35.

Rakvere kihelkond

saksa keeles Kirchspiel Wesenberg

Viited lk 81

Fakte ajaloost.

Vanimateks arheoloogiamälestisteks praguses Rakvere valla (1991.aastal) territooriumil on kultusekivid, Kloodi linnamägi ja muistsed kalmed.

Kloodi linnamägi (Pahnimägi) pärineb I aastatuhande esimesest poolest.

Tõrmast, Kloodist ja Arknalt pärinevad suured aardeleiud. Tõrma külas on oma Hiimägi ja ohvriallikas.

Praeguse Rakvere valla piires jäävatest mõisatest on ilmselt vanim Mädapea, mille kohta esimesed andmed pärinevad 1425.aastast.

1912. aastal ostis Rakvere mõisaomanik endale traktori (tollal nimetati seda künnimasinaks).

See oli esimene traktor Eestimaal. Masinal oli sahk eraldi kinnitatud ja eraldi liigutatav.

Sahkade seadmiseks istus traktoril spetsiaalne töömees. Traktoristiks oli üks Rakvere mehhaanik.

Allikas: Gestaapo 66, Rakvere vanadel postkaartidel-fotodel

Rakvere valla taludes oli palju ettevõtlikke peremehi. **Taaravainu talus** tegutses haudejaam.

1930. aasta lõpus konstrueeris talu peremees ise elektrilise haudemasina, tootis neid ja müüs ka teistele soovijatele. Taarvainu talu allika kalatiikides kasvatati forelle.

Tõrma Külas oli vanasti kaks vesiveskit ja kaks tuulikut. Tõrma kahes talus olid kohvitöökojad.

Üks neist **Allika pere** töökoda tootis kohvi „Exstike“. Teine **Rehetoa** töökoda aga kohvi „Esto“.

Kohv turustati Rakveres. Tõrmas oli ka tärklisevabrik.

I maailmasõja päevil töid Tõrma peremehed oma taludesse sisse elektri. **Ise** ehitati liin **Kunda** elektrijaamast.

Allikas: Rakvere valla arengukava 1991.a.

Rakvere kihelkond aastal 1866

Olen palju uut avastanud Rakvere valla kujunemisest. Ikka peab tõdema, et ajaarvamine ei alga „meie ajast“. Huviga jälgin meie valla kogukonna arengut 25 aasta jooksul. Muutused mis on toimunud ühiskonnas puudutavad otseselt ka väiksemat kogukonda. Heameel on tõdeda, et stabiilsus ja tasakaalustatud areng ning iga kodanikuga arvestamine teeb meie kogukonna kokkuhoidvaks. Soovin, et need kaks tähtpäeva 150 ja 25 ühilduvad kui järjepidevuse näitajad. Üle 150. aasta tagasi toimus Eesti ühiskonnas teadvuse kasv, algas ärkamiseaeg. Tsaar Aleksander II oli sunnitud väljaandma ukaasi, milles vabastas talupojad mõisa omavoli alt 1.07.1866, millega loodi vallad põhiliselt mõisa piirides. Valla kogukond hakkas ise otsustama oma liikmete heaolu ja käekäigu üle. 1920. aastal Eesti Wabariigi valitsus kohandas valla õigused lähtudes Eesti Wabariigi seadustest. ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 6.12.1989 „Omavalitsusliku haldussüsteemi loomisest“, andis õiguse taastada valdade (kogukonna) õigused. Rakvere valla õigused taastati 6.06.1991. aastal Kihelkond asutati 14. sajandi lõpul või 15. sajandi alguses Viru-Nigula, Haljala ja Viru-Jaagupi kihelkonna kokkupuutuvatest äärealadest. Esimest korda on kihelkonda kirjalikult mainitud 1419. aastal. Rakvere kihelkonna mõisad (Arhiivi materjal; https://et.wikipedia.org/wiki/Rakvere_kihelkond) Kihelkonnas paiknes 14 mõisat – 1 kirikumõis, 10 rüütlimõisast peamõisat koos 1 kõrvalmõisaga ning 2 poolmõisat. Lisaks veel 6 karjamõisat.

Rakvere kirikumõis (Pastoraat Wesenberg), asukoht tänapäeval, Rakvere linn

Arkna mõis (Arkna) rüütlimõis, Rakvere vald

Kaarli mõis (Alt-Sommnerhusen) rüütlimõis, Sõmeru vald

Karitsa mõis (Karritz) rüütlimõis, Rakvere vald

Kloodi mõis (Peuth) rüütlimõis, Rakvere vald

Kohala mõis (Tolks) rüütlimõis, Sõmeru vald

Korjodi mõis, (Korjot) 1868. aastast poolmõis (endine rüütlimõis)

Kullaaru mõis (Kullaarro) poolmõis, eraldati Kloodi mõisast 1855. aastal, Rakvere vald

Mädapea mõis (Mettapäh) rüütlimõis, Rakvere vald

Piira mõis (Piera) rüütlimõis, Vinni vald

Rakvere (Schloß Wesenberg) rüütlimõis

Roodevälja mõis (Rodewal) Sõmeru kõrvalmõis poolmõisa staatuses, eraldati Sõmeru mõisast 1863. aastal, Sõmeru vald

Sõmeru mõis (Neu-Sommerhusen) rüütlimõis, Sõmeru vald

Toomla mõis (Thomel) poolmõis[6], eraldati Andja mõisast 1851. aastal

Ubja mõis (Ubiav) Kohala kõrvalmõis, Sõmeru vald

Uhtna mõis (Uchten) rüütlimõis, Sõmeru vald

Vallakogukonna reform 1866.a. (Autor Avo Blanjin , Avaldatud: 29. märts 2002, alus ENSV TA Ajaloo Instituut. Ajaloo lugemik, 2.köide, lk 58-62). Loetav, www.virumaa.ee

Vallakogukonna 1866.a. alanud reformi aluseks peetakse fakti, et 1864.a. palvekirjas nõudsid talupojad vallakogukondadele ja vallakohtutele vajalikku iseseisvust mõisnike suhtes. Varsti pärast seda töötatigi kindralkuberner P. Shuvalovi algatusel välja vastav projekt, mille keiser kinnitas 19. veebruaril 1866. Kogukondade senist korraldust reformeerides ja seda volikoguga täiendades ning mõisnike otsese järelevalve alt vabastades lõi 1866.a. "Maakogukonna seadus"(tavaliselt nimetatud vallaseaduseks) kindla õigusliku aluse talurahva kohaliku omavalitsuse tegevusele. Olemuselt kodanliku reformina kindlustas vallaseadus kogukonnas ülevõimu taluperemeeste kihile. Maakogukonna seadus 1866.a. ja lisad on loetavad internetis www.virumaa.ee/2002/03/ve-vallakogukonna-reform-1866-a/. Huvitav võrrelda tänase valla põhimäärusega. 1990. aastal kõik see ei olnud meile kättesaadav kui koostasime valla põhimäärust. Tuli leiutada jalgratast. Valla tänane põhimäärus on loetav valla koduleheküljel.

Rakvere kihelkonna vallad:

Arkna vald (1866–1893),

Kaarli vald (1866–),

Karitsa vald (1866–1893),

Kloodi vald (1866–1893),

Kohala vald (1866–1893),

Korjodi vald, (Arkna mail 1866–1876),

Mädapea vald (1866–1893),

Piira vald (1866–1893),

Rakvere vald (1866–1939),

Sõmeru vald (1866–1893),

Uhtna vald (1875–1893)

1866.aasta vallareform

Eesti valdade ajaloos tähistab murrangut vallad mõisa järelevalve alt vabastanud Balti kubermangude vallakogukonnaseaduse vastuvõtmine 1866. aastal – seda tähtsust peetakse iseseisvate omavalitsuste tekkeajaks. Selle seadusega eraldati mõisa- ja vallamaad, kohustati valdu asutama vallakoole, loodi vallavanema ja palgalise vallakirjutaja (hilisema nimetusega vallasekretäri) ametikoht, samuti moodustati vallavolikogu jne. Vallamajade suhtes oli ülioluline nõue, millega kohustati vallakohtud üle viima mõisatest vallamaadele, mis pani aluse spetsiaalsete majade ehitamisele. Vallakogukonnaseadus ütleb: Kogukonna täiskogu nii hästi kui ka volimehed tulevad kokku kogukonna majas ja seal peab kogukonna kohus oma kohtu päevad. Kus selle tarvis parajat tuba ei ole ehk mõisa vanema poolest seks täieste ja kindlaste ei anta, seal peab kogukond niisugust kogukonna maja oma kuluga ehitama ja ülespidama. (Ojala 1995: 12.) Järgnevates määrustes anti juba täpsemaid juhtnööre kogukonnamajade sisustamise kohta. Nii pidi nendes tingimata olema kohtukull ja kohtulaua kalevine kate, kogukonna pitser ning kogukonna raha hoidmiseks kahe luku ja võtmeega tulekindel kast (Ojala 1995: 13).

Kihelkond ja maakond

Hiljemalt XIII sajandist, kui Eesti kohta on kirjalikke ajalooallikaid, oli põhiliseks haldusüksuseks kihelkond. Kihelkonnad tähendasid tõenäoliselt lepinguliselt liitunud (kihlunud) külade ühendust, mis kujunesid I aastatuhande jooksul.

Vald, alev ja linn

Vallaks hakati mõisa piirkonda nimetama Rootsi ajal (1629–1710). Kogukondliku omavalitsuse üksustena moodustati vallad seoses pärisorjuse kaotamisega Eestimaa kubermangus 1816.aastal. Eestis tähendas skandinaavia laensõna vald muinasajal ilmselt kas kellegi poolt rohkem või vähem vägivaldselt kehtestatud võimu ja võimuala või mõne kohaliku autoriteedi mõjupiirkonda (sellest ajast pärineb ilmselt ka sõna 'vald' seotus võimu ja mõjuga, näiteks liitsõnades meelevald, vägivald, surmavald jne)= kogukonna võimu.

Kihelkonna alad tänapäeval

Tänapäeval kuuluvad kihelkonna alad Lääne-Virumaa koosseisu. Kihelkonna lääneosa moodustab Rakvere valla tuumiku ja idaosa Sõmeru valla tuumiku. Kihelkonna keskosas paikneb Rakvere linn. Väike, kihelkonna lõunapoolne ots kuulub Vinni valda. Omaette Rakvere kihelkonda on esimest korda mainitud 1419, kuid Rakvere kiriku kohta on teateid juba aastast 1253. Rakvere kihelkond moodustati Haljala ja Mahu (Viru-Nigula) ning Võhu (Viru-Jaagupi) kihelkonna osadest. 16.–18. sajandi sõdades, eriti Rakvere pärast peetud võitluste ajal (1558, 1605, 1703), sai kihelkond mitmel korral rängalt kannatada. Pärast sõda on rahvastik suhteliselt kiiresti taastunud. 19. sajandil soodustas majanduse arengut eriti Balti raudtee kasutusele võtt.

Rakvere vallaamaja ehitatud aastal 1893

Mirje Reinumäe foto

Vallamaja on ehitatud Virumaa Rakvere jaoskonna talurahvaasjade komissari poolt antud plaani järgi. Ehitusmeister Jüri Rumm (Rummo) Kehtna vallast, Vallamaja ehitusmeistrile maksti palgaks 4900 rbl. Vallavalitsus tegutses hoones 1949. aastani. 6. mail 1949 otsustas Virumaa TSN TK anda Rakvere vallamaja üle Virumaa TK Tervishoiuosakonnale nakkushaigla (tuberkuloosi dispanser) organiseerimiseks, kuna Rakvere nakkushaigla asus kõlbmatus barakiruumis. 2. septembril 1992 anti vana vallamaja tagasi Rakvere vallale. 6. märtsil 1995 ostis hoone 200 000 krooni eest Lutz Wettwer Saksamaalt ja see renoveeriti 1996. aastaks majutus- ja söögikohaks „Willa Theresa” (sai nime omaniku abikaasa järgi). Renoveerimise ajal lõhuti välja kogu maja vana sisemus. 2006 müüdi edasi OÜ „Arhimero”, hoones tehti kapitaalremont ja avati 16. juunil 2007 juugendstiilis restoranina.

Vallamaja on ristkülikukujuline lihtne viilkatusega (algselt madala, hiljem see kõrgemaks ehitatud) puithoone, millel on ees verandaga sissepääs (selle kohal katusel kolmnurkne ärkliaken) ning varusissepääsud vasakul küljel, mille kohal omakorda väike puidust rõdu ning tagakülje vasakul pool. Vallamaja tagaosas vasakul on väikse kojaga keldri sissepääs. Restoraniks ümberehitamise ajal on hoonele tehtud erinevaid juurdeehitusi nagu terrass ja paviljon, vallamaja taha ka moodne hotellikompleks. Hoone tahutud palkidest seinu katab laudvooder, mis akendest allpool püstjalt, mujal rõhtjalt. Vallamaja katusel uus S-kivi profiiliga plekk, ees uued plastaknad.

Vallamaja interjööri on püütud kujundada seal tegutseva juugendstiilis restorani tõttu ajastukohaseks ja kohati on seda ka saavutatud.

Algselt Virumaale iseloomulik vallamaja, mida on siiski tänaseks algsest tüübist piisavalt muudetud ja moderniseeritud. Samas ei ole praegune tulemus sugugi halb ja hoone mõjub küllaltki esinduslikuna.

Allikas -EAA f. 66 n. 1 s. 183; f. 3977 n. 1 s. 14, 15

Rakvere mõis

Tiesenhausen Gustav II Adolf Virumaa

Allikas: Vikipeedia

Rakvere mõis (Schloß Wesenberg) oli rüütlimõis Rakvere kihelkonnas Virumaal.[1]

Mõis loodi 1618. aastal, mil Rakvere linnuse ala läänistati Reinould van Brederodele (1567–1633), kelle Rootsi kuningas Gustav II Adolf oli 12. juunil 1616 teinud Rakvere vabahärraks ja kes Hollandi saadikuna oli osalenud Stolbovo rahuläbirääkimistel. 1631. aastal andis Gustav II Adolf Brederodele ka Rakvere linna. Mõisahoonetena kasutati algul ilmselt linnuse tervemaid osi, hiljem rajati uus mõisasüda frantsisklaste kloostri varemeile. 1669. aastal omandasid mõisa Tiesenhausenid ning 19. sajandi keskel Rennenkampffid. Mõisa viimane võõrandamiseelne omanik oli Vao ja Rakvere mõisa pärushärra Carl August Edler von Rennenkampff (1874–1934).

1783. aastal kehtestati Venemaa keisririigis asehalduskord ja loodi Tallinna asehalduskonna Rakvere kreis. Rakvere linn osteti Tiesenhausenilt 45 011 rubla eest ära ning nimetati kreisilinnaks.

Mõisakompleks

Rakvere mõisakompleks rajati 18.–19. sajandil. Mõisa historitsistlik algselt ühekorruseline härrastemaja rajati 1850. aastatel.

Hoone ehitati 1920. aastatel kahekorruseliseks. Mõisa härrastemaja oli nüüd Rakvere Rahvamaja ning oli Rakvere Haridusseltsi omanduses. Mõisapark oli aga Rahvaaed. 1920. aastate teisel poolel ehitati endise härrastemaja ühte otsa teatrihoone, mis valmis lõplikult alles 1930. aastate lõpus.

Kaasajal kasutab kunagist mõisakompleksi Rakvere Teater.

18. sajandi keskelt pärineb mõisa ait, mille kolmnurkfrontooni ilmestab rokokoostiilis kaunistus. Aidahoones asub teatri väike saal.

Rakvere härrastemaja, foto allikaks Gestapo 66

Rakvere mõisa keskus ei asu Rakvere käesoleval ajal vallaterritooriumil, seepärast Lasila kooli uurimistöö ei kätke Rakvere mõisa. Küll aga jäävad mõisa maad valla territooriumile ja on ajalooliselt Rakvere valla süda.

Rakvere mõisa põllud, foto allikaks Gestapo 66

Meie koostöö uurimistöö materjalide kogumiseks algas 2013. aastal, mille tulemusena valmis õpilaste uurimistöö. Uurimistöö tunnistati vabariiklikul konkursil III preemia vääriliseks

Rakvere vallas asuvad mõisad koos fotodega. Lasila kooli uurimistöö.

Lasila Põhikool

Kelly Rumm

Harland Ruuk

8. klass

MÕISAD RAKVERE VALLAS

Uurimistöö

,

Juhendajad:

Kristi Võhmar

Eve Kangur

Lasila 2014

SISUKORD

SISUKORD	12
SISSEJUHATUS.....	13
1. EESTI MÕISAD	14
1.1 Mõisate kujunemine	14
1.2 Mõisate võõrandamine	16
1.3 Mõisakompleksidest.....	18
1.4 Mõisate liigid ja jaotus	18
1.4.1 Rüütlimõis	19
1.4.2 Poolmõis.....	19
1.4.3 Kirikumõis.....	19
1.4.4 Riigimõis	20
1.4.5 Kõrvalmõis	20
1.4.6 Rüütelkonnamõis.....	20
1.4.7 Linnamõis	20
1.4.8 Karjamõis	20
1.5 Mõisate säilivus kaasajal	21
2. RAKVERE VALLAS ASUVAD MÕISAD	22
2.1 Rakvere valla lühiiseloostus.....	22
2.2 Mõisate paiknemine	22
2.3 Mõisate rajamisest ja ajaloost kuni 1919. aastani	23
2.3.1 Arkna rüütlimõis	23
2.3.2 Karitsa rüütlimõis	24
2.3.3 Kloodi rüütlimõis	25
2.3.4 Kullaaru poolmõis	26
2.3.5 Lasila rüütlimõis.....	27
2.3.6 Mädaopea rüütlimõis.....	28
2.3.7 Veltsi rüütlimõis.....	29
3. RAKVERE VALLAS ASUVAD MÕISAD TÄNASEL PÄEVAL.....	32
3.1 Metoodika.....	32
3.2 Eraomandis olevate mõisate ajalugu 1919. aastast kuni tänase päevani.....	32
3.2.1 Arkna mõis	32
3.2.2 Karitsa mõis.....	35
3.2.3 Kloodi mõis	36
3.2.4 Kullaaru mõis	38
3.2.5 Lasila mõis	39
3.2.6 Mädaopea mõis	40
3.2.7 Veltsi mõis.....	41
3.3 Tulemused	43
KOKKUVÕTE.....	44
KASUTATUD ALLIKAD.....	45
LISAD	Tõrge! Järjehoidjat pole määratletud.

SISSEJUHATUS

Eestimaal ringi sõites kohtame palju erineva stiili ja vanusega mõisaid. Osad neist on renoveeritud, kuid üksjagu on ka neid, mis on üsna kehvas seisus. Kuna töö autorid õpivad ise Lasila Põhikoolis, mis tegutseb looduskaunis kohas asuvas mõisahoones, siis sealt ka huvi Rakvere valla teiste mõisate ja nende seisukorra kohta.

Töö eesmärgiks on uurida Rakvere vallas asuvate mõisate ajalugu, seisukorda ja mida tehakse nendes mõisates tänapäeval. Töö fookusesse seadsime kõigi seitsme mõisa külastamise ja omanikega suhtlemise. Uurimusküsimusteks püstitasime, millises seisukorras on mõisad ja kas neis tegutsetakse igapäevaselt. Töö autorid olid enne uurimuse alustamist teadlikud Karitsa, Mädaepa, Lasila ja Veltsi mõisatest, kusjuures viimasena mainitu seisukorrast ettekujutus puudus.

Uurimistöö koosneb kolmest osast, kaks esimest neist on teoreetilised, kolmas praktiline. Töö esimene osa selgitab mõistet „mõis“, selle erinevaid tähendusi, annab ülevaate Eesti mõisate ajaloost, kujunemisest ja mõisate liikidest. Töö teine osa sisaldab Rakvere valla lühiiseloostust, mõisate paiknemise kaarte ning uuritavate mõisate ajalugu. Kolmas peatükk tutvustab Rakvere vallas asuvate mõisate olukorda tänapäeval.

Töö teoreetilise osa koostamisel on kasutatud teatmeteoseid, teemakohaseid raamatuid ning internetiallikaid. Praktilises osas on rakendatud küsitlust, vaatlust, vestlust ja võrdlemist. Osa uurimistegevustest on jäädvustatud fotodena.

Uurimistöö „Mõisad Rakvere vallas“ koostajad tänavad uurimistöö koostamisel abiks olnud mõisaomanikke, -esindajaid ja uurimistöö juhendajaid Kristi Võhmarit ja Eve Kangurit.

1. EESTI MÕISAD

1.1 Mõisate kujunemine

Mõis on olnud meie ajaloo ja kultuuri lahutamatuks osaks. Mõisate kaudu jõudis palju uut ja elu edasiviivat taluõuele mõjutades siinseid kombeid ja tavaid, kujundades elulaadi ja vaimumaailma. Esimesed oma põldude ja majandushoonetega mõisad kui maksuvabad feodaalsed majapidamised tekkisid meie alale juba 13. sajandi võõrvallutuse käigus. (Serglov, 2006). Mõisate eelastmeks, mis andis uuele nähtusele ka nime "mõis", tuleb aga pidada Muinas-Eesti ülikute üksiktalu. Juba 13. sajandil hakati ka talupoegadelt nõudma tööd isandate põldudel. 15. sajandi alguse paiku hakkasid mõisad omandama juba teoorjusliku suurmaapidamise jooni.

Sajandite jooksul mõisate arv kasvas. 15. sajandi algul oli Eestis poolesaja mõisa ümber, 16. sajandi alguseks ületas nende arv 200 ning Liivi sõja alguseks oli Eesti territooriumil juba 486 mõisat. 19. sajandi keskpaiku oli Eestis umbes 1120 mõisat.

Keskajast uusajani oli mõis tagasihoidlik laagrikoht või peavari, kus asus ajutiselt või püsivalt mõisaomaniku asemik - foogt või siis maarahva hulgast tööde juhatajaks värvatud kubjas. Mõisnikud ise elasid linnades või ordu- ja piiskopilossides. Mõisa hoonestik koosnes elumajast ehk häärberist ja tavaliselt veel tallist ja rehest. Hoone lasus väga madalal vundamendil ja selle seinad olid raiutud ristnurgi palkidest. Katus oli enamasti tehtud õlgedest või roost. Talutubadest erinesid mõisa eluruumid siseplaani, klaasakende ja kohati tapetseeritud seinte poolest.

15.-16. sajandi vahetusest olid mõisnikud huvitatud oma mõisatevõrgu ja mõisapõldude laiendamisest, kuna kujunesid soodsad tingimused vilja eksportimiseks läände. See olenes aga talupoegade tööjõust, sest selleks ajaks oli teotöö saanud täielikult mõisamajanduse tähtsaks osaks.

Seoses mõisamajanduse tõusuga 18. sajandi teisel poolel algas Eesti mõisates ulatuslik ja suurejooneline ehitustegevus. Kujunesid mõisaansamblid esinduslike peahoonete ning rohkete kõrval- ja majandushoonetega. (ERM, 2014). Eesti Rahva Muuseumi (2014) andmetel domineerisid 18. sajandi lõpupoole mitme mantelkorstnaga pooleteise- või kahekorruselised baroksed peahooned, mida iseloomustasid avarad esindusruumid – saal ja paraadtrepiga vestibüül. 19. sajandi alguseks pääses mõjule klassitsistlik stiil.

Mõisa peahoone lahutamatuks osaks muutus sammastikuga esikülg, kuna hoone taha jäi tavaliselt väike sümmeetrilisena kujundatud park. 19. sajandi keskpaigast, kui lähtuti historistlikest stiilidest, kasvas pargiarhitektuuri tähtsus. Vabaneti rangest sümmeetriataotlusest nii terve mõisaansambli kui pargi planeeringus.

Järk-järgult kasvas mõisa kui asustuskeskuse tähtsus. Peale mõisniku ja tema sugulaste elas seal ka arvukas mõisapere, mis koosnes lihtrahvast – mõisasse teenima võetud talupoegadest. Mõisasundijad nagu valitsejaabid, kupjad, kiltrid, aidamehed, kirjutajad, virtinad jt. kuulusid mõisapere koorekihi hulka ja moodustasid sellest ligi 10%. Teenijarahva hulka kuulusid toapoisid ja -tüdrukud, kokad, kutsarid, tallimehed, aednikud. Mõisateenijatest ligi 15% moodustasid käsitöölised. 19. sajandi algul oli nende seas kõige rohkem kangruid, kuid arvukalt oli ka tislereid, seppi ja püttseppi, vähem kingseppi, rätsepaid, müürseppi jt. Mõisateenijad vahendasid taludesse mõisakultuuri elemente, mõjutades nii talurahva rõivastust kui ka elamuisustust. Mõisa sulasrahva hulka kuulusid karjused, sulased ja töötüdrukud. (ERM, 2014).

1820.-ndate aastateni oli mõisates peamiseks tegevusteks teraviljakasvatus ja viinapõletus. Siis aga langesid vilja- ja viinahinnad järsult ja saabus kriis. Piirituse tootmisega kaasnenud suuri tulusid kasutasid mõisnikud uhkete kiviäärberite, uute abihoonete ja parkide rajamiseks, jahikoerte ja tõuhobuste ostmiseks. Vilja- ja viinahindade järsu languse tõttu sattusid paljud mõisnikud rahalistesse raskustesse. Võlgade katteks püüti algul rohkem toota, mõisapõlde laiendades ja talupoegade koormisi tõstes, kuid peagi sai selgeks, et taolisel viisil kriisist väljuda ei suudeta.

Ettevõtlikumad mõisnikud hakkasid olukorra parandamiseks 1830.-ndatel katsetama uute põllukultuuridega. (Serglov, 2006). 19. sajandi keskpaiku muutus Lõuna-Eestis oluliseks linakasvatus. Põhja-Eestis, eriti Harju- ja Virumaa mõisates kasvatati pigem kartulit. (ERM, 2014). Kartul oli väärtuslikuks toidulisandiks nii loomadele kui ka inimestele ja osutus eriti tasuvaks viinapõletamisel. Viinatehaste sisseseadmeid hakati ajakohastama. Viinahinnad tõusid ning suurenesid ka kroonuhanked.

Uue põllumajandusharuna hakati kasvatama meriinolambaid, mida mõjutasid soodsad villahinnad välismaal. Lammastele hakati mõisapõldudel söödaks kasvatama ristikut, mis omakorda aitas tõsta põlluviljakust ja kiirendas mitmeväljasüsteemile üleminekut. (Serglov, 2006).

19. sajandi keskpaiga talurahvaseadused korraldasid täielikult ümber senise mõisa- ja talupidamise – eramõisad loobusid teorendist. 1868. aasta 23. aprillil keelati teorent kõigis Balti kubermangudes. (ERM, 2014). Seaduse järgi kuulus kogu maa endiselt mõisnikule, kuigi see jaotati mõisa- ja talumaaks (Serglov, 2006).

Talumaad ei võinud enam mõisastada, talupojad hakkasid talusid raha eest rentima või päriks ostma. Talude päriksmüümisega kaasnes maade taludeks kruntimine, mis tähendas mõisa- ja talumaade selgepiirilist eraldamist. Teorendist loobumise tulemusena pidi mõis üle minema palgatööliste kasutamisele. (ERM, 2014). Põhiliselt olid nendeks abielus aastasulased – moonamehed, kes tegid tööd 6 päeva nädalas ning said palga osalt rahas, osalt natuuras, lisaks korteri, võimaluse loomi pidada ja väikse kartulimaa. Nende naisi kasutati tavaliselt mõisalüpsjatena. Vähem kasutati ka kandimehi, kes töötasid mõisas 3 päeva nädalas, saades tasuks kandikoha, millest end elatama pidid. (Serglov, 2006). Samuti pidi mõis muretsema endale kogu põllutöödeks vajaliku inventari ja veoloomad. Võeti kasutusele ka põllutöömasinad. 19. sajandi lõpupoolel ja 20. sajandi algul kujunes mõisamajanduses juhtivaks suunaks karjakasvatus ja eriti piimakarjandus. (ERM, 2014).

1914. aastal puhkenud maailmasõda tõi endaga kaasa üldise majandusliku vapustuse. Mõisates tuli tööjõupuuduse tõttu tootmist koomale tõmmata ning sama töö ära teha väiksema arvu töölistega. Tõsist kahju tegi loomade, eriti hobuste, ning vilja rekvireerimine ehk sundvõtmine. Vähenesid nii külvipinnad kui ka loomade arvukus. (Serglov, 2006).

1.2 Mõisate võõrandamine

Esimese tagasilöögi said mõisad 1905. aastal, mil Venemaal puhkenud revolutsiooni käigus põletati ülestõusnute poolt maha üle saja mõisa. Juba varem üsnagi keerulised ja sassis olnud suhted eestlastest talurahva ja saksa soost [balti aadlike](#) eliidi vahel rikuti lõplikult ära. Esimene maailmasõda lõpetas Vana-Liivimaa senise riikliku korralduse. Iseseisvat rahvusriiki luues ei näinud eestlased kohta mõisatele ega ka balti aadlikele. (Eesti mõisaportaali, 1999-2013a).

26. oktoobril 1917 võeti vastu maadekreet, mille kohaselt pidi mõisa omanik mõisast lahkuma, maa ja vara konfiskeeriti ning anti maakonnas valitud komiteede kätte. Mõisa ja selle vara haldas töörahva vanemate nõukogu, kes pidi tagama ka tööde õigeaegse ära tegemise. Mõisate kassad ja raamatupidamine jäi aga valla töörahva nõukogu kontrolli alla.

Mõisate konfiskeerimisega kaasnes vägivald endiste omanike vastu. Eesti Täitevkomitee otsusega 27. jaanuarist 1918 kuulutati lindpriideks kõik aadlisoost üle 17-aastased mehed ja 20-aastased naised. Neid võis igal ajal ja igal pool kinni võtta. Osad küüditati 21. veebruaril rongiga Tallinnast Siberisse. Järgnes mõisakomplekside kiire allakäik. Võõrandatud maadest moodustati riiklik maafond. Selle kohaselt jagati osa maad välja väikemajapidamistena, osa said enda kasutusse haridus-, omavalitsus- või ühistegevusasutused ja kaubandus- või tööstusettevõtted, osa anti üksikisikutele lühikeseks ajaks rendile ning osa jättis riik enda kätte. 1924. aastaks oli enamus mõisatest tükeldatud.

Maareformi tugevust hiljem veidike pehmendati. 29. mail 1925 vastuvõetud seadusega lubati endistele rüütlimõisa ja maakohtade omanikele või nende pärijatele endisest valdusest tagasi anda kuni 50 ha suurune koht koos vajalike hoonetega. Kui endisest valdusest polnud neile võimalik maad anda, otsis riik neile uue koha või kohustus hiljemalt 3 aasta jooksul tagasiandmisele kuuluva koha väärtuse omanikule välja maksma. Tagasi polnud õigust saada neid kohti, kus olid juba koolid ja arstipunktid, tööstus- ning äriettevõtete ja elumajade aluseid krunte ning juba loodud iseseisvaid väikemajapidamisi. (Serglov, 2006). Mõisate olukord halvenes taas 1939. aastal, mil alanud Teise maailmasõja ajal asusid enamus veel Eestisse jäänud baltisakslased – sh endised aadlikest mõisaomanikud – nn *Umsiedlung*¹ käigus elama Saksamaale ning side mõisnike ja mõisate vahel katkes. 1940-ndatel aastatel alanud nõukogude kord ei väärtustanud balti aadlike vaimset pärandit ega ka nende loodud ehitisi. Mõisaehitisi hinnati toona vaid nende praktilisest väärtusest lähtudes – säilis see, millele leiti funktsioon ning mis oli kolhoosikeskustena, koolidena, korteritena või muul viisil kasutamiseks piisavalt heas korras. Ülejäänud mõisakompleksid jäeti lagunema või lammutati.

Alles 1960.-70. aastatel hakati kohalike entusiastide toel mõisaid väärtustama ning väärtuslikumaid hooneid restaureerima. 1991. aastal taastatud iseseisvas Eesti Vabariigis muutus suhtumine saksa soost aadlikesse ning nende loodud mõisatesse positiivsemaks. (Eesti mõisaportaal, 1999-2013a). Tänapäevaks on mõis saanud eesti kultuuri lahutamatuks osaks. Paljud mõisad on restaureeritud ja leidnud sobiva kasutuse muuseumi, võõrastemaja jms kujul; „... nad on ajaloo mälestusmärkideks mis annavad tunnistust kunagisest kuulsusrikkast ajaloost.“ (Serglov, 2006).

¹eesti keeles 'ümberasumine, ümberasustamine'

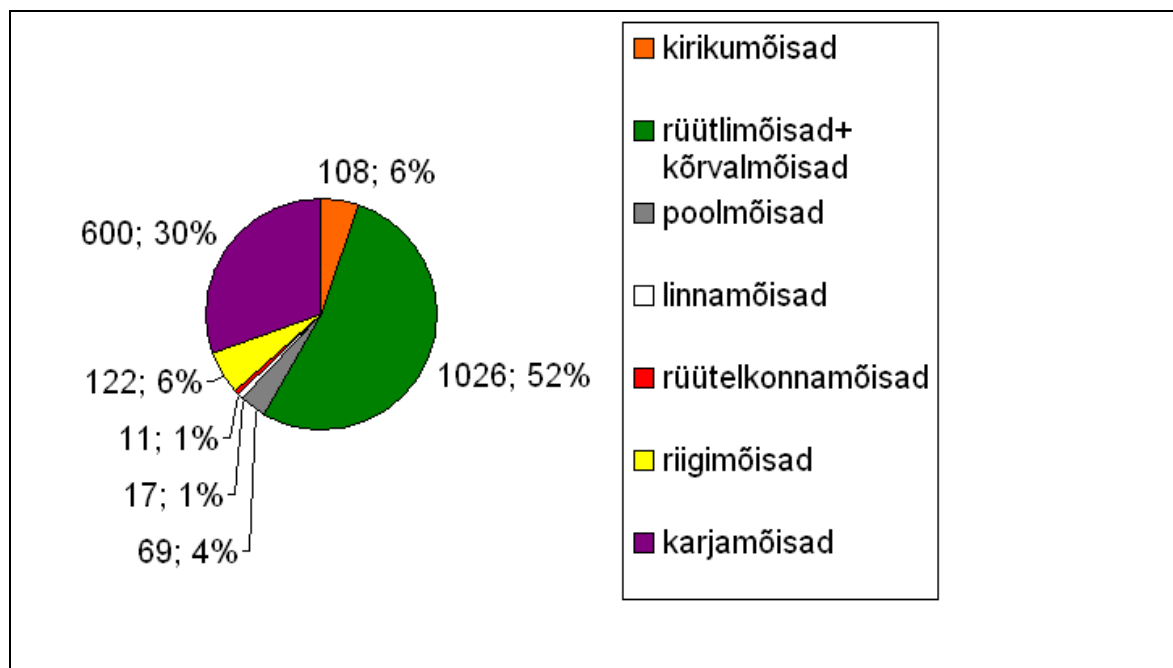
Baltisakslaste ümberasustamine Eestist, Lätist ja Leedust Saksamaale aastatel 1939–1941 (Estonica, 2014).

1.3 Mõisakompleksidest

Sõnaga "mõis" seostatakse tihti mõisa peahoonet ehk häärberit. Samas kuuluvad mõisakompleksi ehk -ansamblisse peale peahoone veel kõrvalhooned, park, ühendavad teed, piirdeaiad, tiigid ja kogu ümbritsev maastik. Mõisahäärber ehk peahoone oli tavaliselt mõisa dominandiks, mis püüti paigutada ümbritsevale maastikule sobivaimasse kohta, näiteks künka otsa või veerja koha peale. Kogu ülejäänud kompleks oli tavaliselt planeeritud ja kujundatud peahoone järgi. Mõisahoone paiknes tavaliselt nii, et tal olid eristatavad hoovi- ja pargipool ehk siis esi- ja tagakülg. Kui maastik lubas, paigutati hoone nii, et hoone tagakülg avaneks päikese poole. Hoone esiküljel asus peasissepääs, mille ees oli auring – mõnekümne kuni saja meetrise läbimõõduga ringtee. See võimaldas tõllaga sõita mõisa peahoone trepi ette nii, et sealt sai ära sõita teist haru pidi, tagurdamata. Mõisaesise ringi külgedel ehk mõisa esiküljel asetsesid tavaliselt kaks tähtsamat majandushoonet: ait ning tall-tõllakuur. Aidas hoiti vilja, tall-tõllakuuris asusid tõllad, saanid ning sõiduhobused. Aida ning tall-tõllakuuri läheduses paiknesid tihti ka teised kõrvalhooned: valitsejamaja, töölistemaja, laudad, meierei jne. Hooned, kus kasutati lahtist tuld – rehi, sepi- ja viljakuivati – asetsesid tuleohutuse tõttu tihti eemal, kuigi kuivati võis olla ka aidaga kokku ehitatud. Kokku võis mõisaansamblisse kuuluda 10-20 mitmesuguse funktsiooniga hoonet. Mõisahoone tagaküljel paiknes tavaliselt suur mõisapark aia- ja pargipaviljonide, lehtlate, tiikide, sildade ja muu sellisega. Kui mõisahoone ringi poole avanev sissepääs oli kujundatud tavaliselt piduliku välisukse või portikusena, siis pargi poole avanesid tavaliselt laiad trepid, terrassid, rõdud ja verandad. Praktiliselt mitte ükski esinduslikumatest mõisatest ei olnud ilma veesilmata. Kui mõisa ei saanud ehitada jõe või järve kaldale, rajati mõisaparkidesse kunstlikke tiike. (Eesti mõisaportaal, 1999-2013).

1.4 Mõisate liigid ja jaotus

Mõisate hiilgeajal sadakond aastat tagasi oli Eestis kokku üle kahe tuhande mõisasüdame (Lisa 1). Eesti mõisaportaaali (1999-2013) andmetel võis 20. sajandi algul eristada peamiselt kaheksat tüüpi mõisaid (Joonis 1). Varem oli mõisa tüüpe rohkem, sest aja jooksul on mõisad kuulunud ka ordule, piiskopkondadele, kloostritele ja paljudele teistele institutsioonidele. Järgnev liigitus põhineb Richteri aadressraamatu (1909-1913) andmetel (viidatud Eesti mõisaportaaalis, 1999-2013).

Joonis 1. Mõisaliikide jaotus Eestis 1910. aasta paiku

1.4.1 Rüütlimõis

Rüütlimõis oli eramõisa peamine liik, mille omanikule olid ette nähtud teatud privileegid ja õigused, aga ka kohustused. Rüütlimõisa omanikel oli kohtu- ja politseivõim, jahiõigus, õigus pruulida õlut ja ajada viina, pidada kõrtse ja veskeid ning maksuvabadus riigi ees. Samas oli neil kohustus riigi ees võtta osa Maapäevast ja ajada riigiasju ning korraldada tee-ehitust. Enne 1783. aastat oli valdav enamik rüütlimõisaid õiguslikus mõttes läänimõisad – mõisnikud polnud oma maavalduse täieõiguslikud omanikud, vaid mõisa maa oli neile lääniõiguse alusel kasutada antud. Läänimõisaid pärandati tavaliselt suguvõsa sees, samuti osteti-müüdi. 3. mail 1783. aastal muutis Vene keisrinna Katariina II kõik läänimõisatest rüütlimõisad täieõiguslikuks eraomandiks ehk pärusomandiks. 1910. aasta paiku oli rüütlimõisa staatuses kokku 1026 mõisat. Eramõisatena püsisid rüütlimõisad kuni 1919. aasta riigistamiseni ehk maareformini.

1.4.2 Poolmõis

Poolmõis oli eramõis, mis oma suuruse tõttu ei saanud rüütlimõisa staatust ega seega ka õigusi. Tavaliselt tekkis poolmõis maatüki eraldamisel vanemast mõisast. Mõni poolmõis oli pindalalt väga väike, hõlmates vaid elumaja ja ümbritsevat parki. Vahel on nimetatud poolmõisat ka maakohaks (otsene tõlge saksa keelest). Poolmõisaid oli 1910. aasta paiku 69.

1.4.3 Kirikumõis

Kirikumõis (pastoraat) oli suurmaavaldus, mis kuulus luteri kirikule.

Tavaliselt oli igas kihelkonnas oma kirikumõis, mis paiknes kiriku kui kihelkonnakeskuse lähedal. Mõisa pidas pastor, kes ka ühtlasi elas seal. Seda tüüpi mõisad ei olnud nii esinduslikult välja ehitatud kui rüütlimõisad. Kirikumõisaid oli 1910. aasta paiku 108.

1.4.4 Riigimõis

Riigimõisad olid tavaliselt samuti tagasihoidlikuma väljaehitusega. Need kuulusid riigile, osa oli eraisikutele lühemaks või pikemaks ajaks välja renditud. Tihtipeale elasid riigimõisas ametnikud, kes korraldasid mõisa majandamist. 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul olid mitmed riigimõisad tükeldatud ka taludeks ning ühtse majapidamisena enam ei toiminudki. 1910. aasta paiku oli riigimõisaid 122.

1.4.5 Kõrvalmõis

Kõrvalmõisa moodustasid mitu kõrvuti või lähestikku asetsevat mõisat, mis olid koondatud ühe omaniku kätte. Oma olemuselt meenutasid nad karjamõisaid, kuid omasid rüütlimõisa õigusi. Tihti elas härrasrahvas esinduslikumalt välja ehitatud mõisas. Teises mõisas, millel samuti olid rüütlimõisa õigused, oli suurem rõhk asetatud majandushoonetele.

1.4.6 Rüütelkonnamõis

Rüütelkonnamõisad kuulusid rüütelkonnale kui kohalikule aadliomavalitsusele. Võrreldes rüütlimõisatega olid rüütelkonnamõisad tavaliselt tagasihoidlikumalt hoonestatud, kuna mõisas elasid selle majandajad. 1910. aasta paiku oli rüütelkonnamõisaid 11.

1.4.7 Linnamõis

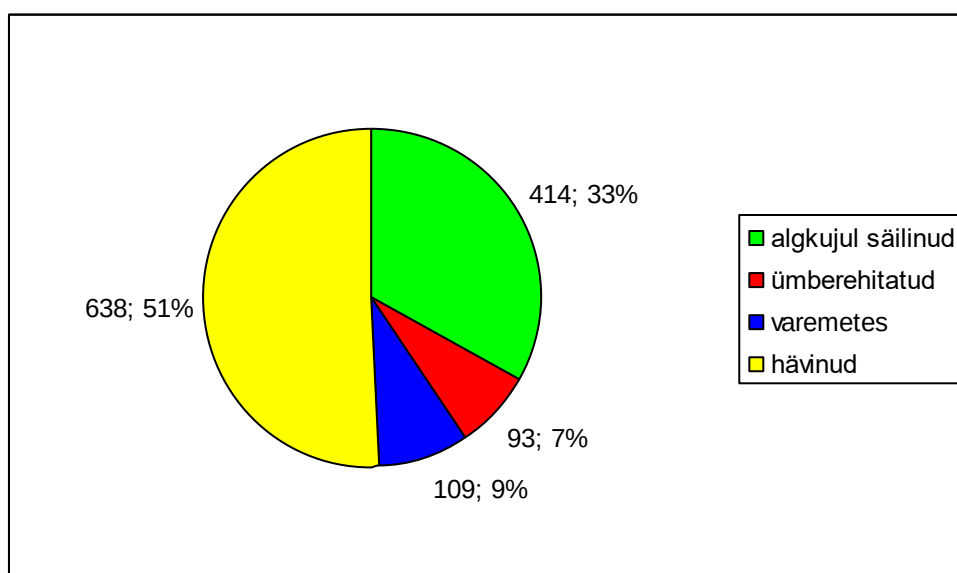
Linnamõisad asusid tavaliselt linnade läheduses. Nende omanikeks olid linnavalitsused. Eestis oli linnamõisaid 1910. aasta paiku 17, nii Tallinnas, Tartus, Pärnus kui ka Narvas.

1.4.8 Karjamõis

Karjamõis oli peamõisa keskusest eemal asetsev kompleks, mis ei moodustanud õiguslikus mõttes iseseisvat üksust. Kas ja milliseid mõisasüdamest eemal asetsevad ehitisi ja nende kogumeid loeti karjamõisateks, oli küllalt suhteline. Karjamõisas elas osa töölisi, hoiti karja või paiknes tööstus. Need olid peamõisatega võrreldes tagasihoidlikumalt välja ehitatud; samuti ei olnud nad tihti püsivad. Karjamõisaid oli 1910. aasta paiku kokku umbes 500-700 – kuna karjamõis ei olnud kindel ja püsiv juriidiline üksus, ei saa neid täpselt kokku lugeda.

1.5 Mõisate säilivus kaasajal

Eesti mõisaportaalis (1999-2013) on olemas säilivusandmed ilma karjamõisate ja pastoraatideta (Lisa 1), seega 1254 mõisa koht. Hinnatud on mõisa peahoone säilivust (Joonis 2). 2004. aasta lõpu seisuga on enam-vähem algkujul või äratuntaval algkujul säilinud ligikaudu kolmandik ehk 414 peahoonet. 93 peahoonet (7,4%) on säilinud osaliselt või tugevalt ümber ehitatuna, nii et algset välimust hoonest kaasajal enam välja ei loe. 109 peahoonest on alles varemed – müürid või seinad. Üle poole mõisa peahoonetest on hävinud, st nad on jäljetult kadunud, lammutatud, nende kohal paiknevad uusehitused või on hoonest alles vundament või madal rusuhunnik.

Joonis 2. Mõisa peahooneete säilivus 2004. aasta seisuga

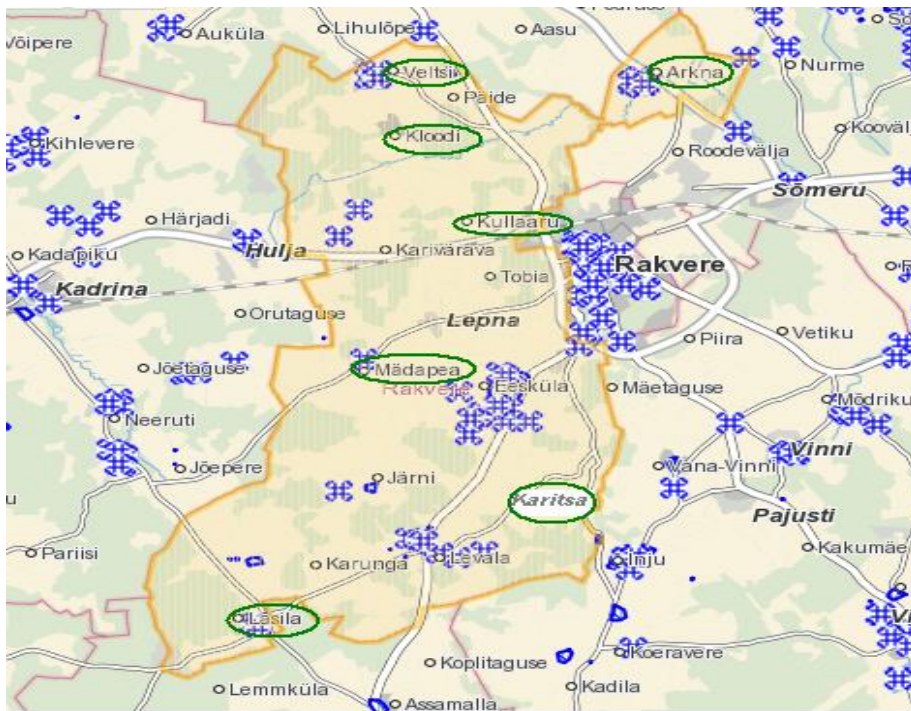
2. RAKVERE VALLAS ASUVAD MÕISAD

2.1 Rakvere valla lühiiseloostus

Rakvere vald asub Põhja-Eestis, Lääne-Virumaal. Valla territoorium on 127,7 km², siin asub 19 küla ja üks alevik. Elanikke on vallas 01.01.2014 seisuga 2108 inimest. Vallamaja asub Rakvere linnas, Vallikraavi tn. 8. Lähemad naabrid on Haljala, Sõmeru, Vinni, Tamsalu ja Kadrina vallad ning Rakvere linn.

2.2 Mõisate paiknemine

Rakvere valla territooriumil asub 7 mõisat: Arkna, Karitsa, Kloodi, Kullaaru, Lasila, Mädaepea ja Veltsi (Joonis 3).

Joonis 3. Rakvere valla territooriumil asuvad mõisad

Nimetatud mõisad kuulusid kunagi kolme erinevasse ajaloolisesse Virumaa maakonda. Arkna, Kloodi, Karitsa ja Mädaepea rüütlimõis ning Kullaaru poolmõis kuulusid Rakvere kihelkonda (Lisa 2). Rakvere kihelkond asutati 14. sajandi lõpul või 15. sajandi alguses Viru-Nigula, Haljala ja Viru-Jaagupi kihelkondade kokkupuutuvatest äärealadest, mis asusid Rakvere ümbruses. Selles kihelkonnas paiknes kokku 14 mõisat – 1 kirikumõis, 10 rüütlimõisast peamõisat koos 1 kõrvalmõisaga ning 2 poolmõisat. Samuti paiknes seal 6 karjamõisat.

Veltsi rüütlimõis jäi kunagise Haljala kihelkonna lõunapiirile (Lisa 2). Kirikukihelkond asutati 13. sajandi algul Repeli muinaskihelkonna põhja- ja idaosade aladest. Selles kihelkonnas paiknes 22 mõisat – 1 kirikumõis, 16 rüütlimõisast peamõisat koos 4 kõrvalmõisaga ning 1 poolmõis. Lisaks veel 11 karjamõisat.

Lasila rüütlimõis asus Kadrina kihelkonna kagupiiril (Lisa 2). Kadrina kihelkond rajati 13. sajandil Repeli muinaskihelkonna edelapoolsetest osadest. Kadrina kihelkonnas paiknes 19 mõisat – 1 kirikumõis ning 15 rüütlimõisast peamõisat koos 3 kõrvalmõisaga. Sellele lisandus 10 karjamõisat. (Eesti mõisaportaali, 1999-2013b).

2.3 Mõisate rajamisest ja ajaloost kuni 1919. aastani

2.3.1 Arkna rüütlimõis

Arkna mõis (Foto 1) asub Arkna külas Rakvere valla kirdepiiril (Lisa 3) Rakvere kihelkonnas. Esimesed andmed Arkna külast pärinevad 1240. aastast Taani Hindamisraamatust.

Foto 1. Arkna mõisa peahoone 1957. aastal. <http://www.virumaa.info/syndmused?date1=>

2012-08-20

Arkna mõisa on rajatud kaks korda. Keskajal asus Arknal vesiveski, mille juurde, praeguse Korjodi küla alale (siis Väike-Arknale) rajati 15.-16. sajandil ka mõis. Esmateated mõisast pärinevad 1527. aastast (Särg, 2007). 1541. aastal sattus Arkna mõis Johann Duckeri kätte, kes selle juba järgmisel aastal müüs Idavere mõisa omanikule Otto Lodele (Muinsuskaitseamet, 2006a). 18. sajandi alguseks polnud enam olemas iseseisvat Arkna mõisa, küll aga kaks Arkna nimelist küla.

Üks neist oli liidetud Haljala kihelkonnas asuva Varangu mõisa alla, teine moodustas Korjodi (Väike-Arkna) mõisa, mis eraldati Idavere mõisast. (Hein, 2001). Arkna mõis loodi uuesti 1772. aastal Varangu mõisast eraldamise teel (Eesti mõisaportaali, 1999-2013a), nüüd juba oma praegusele asukohale (Muinsuskaitseamet, 2006a).

Esimesteks omanikeks peale eraldamist olid Hastferid. Arkna oli eelkõige majandus-, mitte esindusmõis. 18.-19. sajandi vahetusel oli Arkna mõisas elamiseks vaid väike kivist valitsejamaja, majandushooned olid aga tavapärased: kivist karjalaudad ja tuuleveski, puidust aidad ja viljaküünid. Sel perioodil tegeleti intensiivselt viinapõletamise ja -müügiga. (Hein, 2001). 1803. aastal läks mõis Jacob Johann von Taube valdusesse. 1845. aastal ostsid mõisa Ingelströmid, kes müüsid 1858. aastal mõisa edasi krahv Oskar Kankrinile.² (Särg, 2007). Peale krahvi surma ostis mõisa Julius von Schubert, kes lasi aastail 1877-1879 sinna püstitada esindusliku historitsistliku peahoone (Praust, 2005) ning mitmeid kõrvalhooneid (Muinsuskaitseamet, 2009). Kahekordset peahoonet (Foto 1) ilmestab neogooti tornikestega veranda (Särg, 2007).

Sel ajal pandi Arkna mõisas põhirõhk karjakasvatusele, samuti töötas meierei ja tegeleti kalandusega (Hein, 2001). Von Schubertite suguvõsa kätte jäi mõis kuni 1919. aasta võõrandamiseni, selle viimane omanik oli Bernhard Karl von Schubert (Eesti mõisaportaali, 1999-2013a), rentnik oli tol ajal Ernst von Ungern-Sternberg. Von Schubertite osa Arkna mõisas oli vaieldamatult suur – korrastati mõisa ümbrus, rajati jõe saarekesed ja ehitati sillad. Tugeva massiivse kivimüüri ümbritsetud viljapuu- ja köögiviljaaed olid heas seisukorras. (Hein, 2001).

2.3.2 Karitsa rüütlimõis

Karitsa mõis (Foto 2) asub Karitsa külas Rakvere valla kagupiiril (Lisa 3) Rakvere kihelkonnas. Karitsa mõis eraldati Rakvere mõisast 1800. aasta paiku. Peahoonet on ehitatud kahes järgus. Vanem ühekorruseline kelpkatusega hoone valmis 19. sajandi alguses. Esimeseks omanikuks oli parun Otto Joachim Tiesenhausen, kes 1811. aastal müüs mõisa ooberstleitnant Gustav von Smittenile. 1838. aastal omandas mõisa Ewald von Rosenbach ja 19. sajandi lõpul kuulus mõis juba Dehnidele. Mõisa võõrandamiseelne omanik oli Andreas von Dehn. 20. sajandi alguses lisati peahoonele kahekorruseline vasak tiibhoone. (Särg, 2007).

² Canerin (Hein, 2001)

Foto 2. Karitsa mõisa peahoone 1972. aastal. Rannik, V. <http://register.muinas.ee/?menuID=photolibrary&action=view&id=7760>

2.3.3 Kloodi rüütlimõis

Kloodi mõis asub Kloodi külas Rakvere valla põhjapiiril (Lisa 3) Rakvere kihelkonnas. Rajati 17. sajandi algul (Särg, 2007). Mõisa eestikeelne nimi tuleneb ta pikaajaliste omanike Clodt von Jürgensburgid nimest. (Eesti mõisaportaali, 1999-2013c). Tänapäevani säilinud ühekorruseline hilisbarokne peahoone (Foto 3) ehitati parun Adolph Friedrich Clodt von Jürgenburgi ajal, 1780-ndatel.

Foto 3. Kloodi mõisa peahoone 1976. aastal. Ranniku, V. <http://register.muinas.ee/?menuID=photolibrary&action=view&id=7342>.

Aastatel 1796-1839 kuulus mõis abielu kaudu kreisikohtunik Gustav Georg von Schwengelmile, seejärel uuesti Clodt von Jürgensburgidele. 19. sajandi alguses ehitati hoone osaliselt ümber ühekorruseliseks murdkelpkatusega kivist hooneks. 1855. aastal läks mõis pärandusena kindralmajor parun Bernhard Heinrich Clodt von Jürgensburgi tütrele Julie von Derfeldenile. (Särg, 2007). Enne võõrandamist 1919. aastal kuulus mõis Gustav von Derfeldenile (Eesti mõisaportaali, 1999-2013c).

2.3.4 Kullaaru poolmõis

Kullaaru mõis (Foto 4) asub Kullaaru külas Rakvere valla idapiiril (Lisa 3) Rakvere kihelkonnas. 19. sajandi keskpaigas püstitatud ühekorruseline kivist peahoonega mõis (Eesti mõisaportaali, 1999-2013d) eraldati Kloodi mõisast 1855. aastal. Poolmõisa esimesteks omanikeks olid Derfeldenid, kellelt hiljem ostis mõisa eesti soost Wabo Müller. 1865. aastal sai mõisa omanikuks Ferdinand von Gebhardt. Viimane Kullaaru mõisa omanik enne võõrandamist oli Jakob Tischler. (Särg, 2007).

Foto 4. Kullaaru mõisa peahoone 1977. aastal. <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=3118>

2.3.5 Lasila rüütlimõis

Lasila mõis (Foto 5) asub Lasila külas Rakvere valla edelapiiril (Lisa 3) Kadrina kihelkonnas. Lasila küla koos Kagerla külaga mainitakse esmakordselt kirjalikes allikates 1537. aastal. Vohnja mõisa alla kuulunud Lasila küla eraldati viimasest 17. sajandil. Mõisamajapidamine rajati Lasilasse tõenäoliselt 17. sajandi teisel poolel.

Foto 5. Lasila mõisa peahoone 1930.-ndatel aastatel. Mesi, T. erakogu

Teadaolevalt kuulus Lasila mõis enne Põhjasõda Oxenstiernidele, kellele see tagastati ka peale sõda. 1725. aastal omandas mõisa leitnant Heinrich von Baer, kellele kuulusid peale Lasila mõisa veel Vohnja Virumaal ning Kiidjärve Tartumaal. Peale Heinrich von Baeri surma sai 1752. aastal sai Lasila mõisa omanikuks vanem poeg Heinrich. Heinrich Johann von Baer suri suhteliselt noorelt ning tema lesk Anna-Louisa oli sunnitud 1777. aastal Lasila pantima Valtu mõisnikule Michel Heinrich von Bielaky'le. 1780.-ndate lõpus sai Lasila omanikuks Karl Heinrich von Baer.

Peale Karl Heinrich von Baeri surma panti lesk Ernestine von Baer 1815. aastal Lasila mõisa 10 aastaks. 1827. aastal Ernestine von Baer suri. Mõis oli rendil Alexander von Dehni käes. (Muinsuskaitseamet, 2009b). 1830. aastal omandas Lasila oksjoni teel Albert Moritz Eduard Ungern-Sternberg. (Muinsuskaitseamet, 2009b, Ajalooarhiiv, 2014b). 1861. aastal päris mõisa poeg Rudolf Robert Wilhelm Ungern-Sternberg (Ajalooarhiiv, 2014b), kelle ajal, 1862. aastal, valmis historitsistlik tellistest peahoone, mille mõlemal tiival paiknevad kaunid tornid (Särg, 2007). Rudlof von Unger-Sternberg pärandas mõisa oma nooremale pojale Rolfile, kes ise mõisa valitsemisega ei tegelenud, vaid rentis selle välja parun Eduard von Dellinghausenile (Lisa 4). 1899. aastal sai rentnikuks parun Georg von Stackelberg. 1912. aastal ostis mõisa Otto Ernst August von Renteln. Tema oli ka mõisa viimane võõrandamiseelne omanik. (Ajalooarhiiv, 2014b).

2.3.6 Mädaepa rüütlimõis

Mädaepa mõis (Foto 6) asub Mädaepa külas Rakvere valla läänepiiril (Lisa 3) Rakvere kihelkonnas. Esmateated Mädaepa mõisast pärinevad 1425. aastast. 18. sajandil kuulus Wolffidele. 1780. aastal läks mõis abielu kaudu kapten Jacob von Wolffi tütrele Christine Charlotte von Wendrichile ja tema abikaasale George Wilhelm von Wendrichile. 1850. aastal, Rudolf von Wendrichi ajal, valmis lihtne, ühekorruseline viilkatusega tellistest historitsistlik peahoone. (Särg, 2007). 1892. aastal omandasid mõisa Röhrenid (Ajalooarhiiv, 2014a). 20. sajandi algul ostis mõisa Ernst Leo von Renteln, kelle valduses oli mõis ka võõrandamise ajal (Särg, 2007).

Foto 6. Mädapea mõisa peahoone esikülg 1970. aastal. <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial-special-cmtype-other&action=view&id=601>

2.3.7 Veltsi rüütlimõis

Veltsi mõis (Foto 7) asub Veltsi külas Rakvere valla loodepiiril (Lisa 3) Haljala kihelkonnas. Esimesed andmed Veltsi külast pärinevad 1241. aastast Taani Hindamisraamatust, kus mainiti Uilsae küla. (Serglov, 2006).

Veltsi mõis eraldati Neeruti mõisast 1709. aastal (Keskkonnaministeerium..., 2012; Särg, 2007; Ajalooarhiiv, 2014c). Mõisa esimese omaniku osas allikate andmed erinevad. Keskkonnaministeeriumi ja autor Alo Särje andmetel olid Veltsi mõisa esimesteks omanikeks Cramerid. Ajalooarhiivi fondiloendi andmeil läks mõis pärast Neeruti mõisast eraldamist Detlof Johan von Saltza valdusse ning jõudis seejärel Cramerite suguvõsale. Eelmainitud allikate andmed ühtivad aga selles, et 23. novembril 1786 aastal pantis major Peter von Cramer mõisa ooberstleitnant Fabian Johann von Aderkasile õigusega seda edasi müüa või kinkida. 1796. aastal ostis mõisa Joachim von Dehn. Dehnide suguvõsa jäi mõisa omanikuks kuni 1919. aasta maaseaduse rakendamiseni.

Foto 7. Veltsi mõisa peahoone 1966. aastal. <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=678>

1880. aastatel, Alexander von Dehni ajal, valmis kahekorruseline peahoone (Foto 7). See puhta vuugiga tellishoone on lihtsa viilkatusega (Muinsuskaitseamet, 2009c). Hoone keskosas asub eenduv kaarakendega risaliit.³ Algselt oli peahoonel ka mitu puidust historitsistlikku verandat, mis on tänaseks lammutatud. (Särg, 2007). Samast ajast on pärit enamik maakivist kõrvalhooneid, millest tähelepanuväärsemad on viinavabrik ja kuivati (Keskkonnaministeerium..., 2012). 1880.-ndatel oli mõis orienteeritud loomakasvatusele eriti piimakarjandusele. Veltsile kuulus 838 tiinu mõisamaad ja 248 tiinu⁴ talumaad. Mõisa viimaseks omanikuks enne võõrandamist oli Nicolai von Dehn. 1892. aastal, kui Nicolai Dehn majapidamistöid iseseisvalt juhtima hakkas, oli mõisal heinamaad ja karjamaad veel vähe, enamuse põlde olid madalad ning kannatasid liigniiskuse all. Dehn sai soode kuivendamisega juurde haritavat põllumaad, istutas juurde metsa, muretses uut inventari ja suurendas loomakarja. 22. veebruaril 1918. aastal küüditati Nicolai Dehn Siberisse. Veltsi mõisa ülevõtmine toimus alles 1923. aastal. Kuni selle ajani jäi mõis endisele omanikule riigi rendiobjektina pidada. 1923. aastal müüdi Veltsi mõisa võõrandatud inventar. Mõisast mõõdeti välja 38 iseseisvat üksust koos tagavaramaatükiga.

³ Risaliit on eenduv fassaadiosa.

⁴ Tiin on vana pindalaühik. 1 tiin = 10 925 m².

Osa väljamõõdetud kohtadest jäid endiste rentnike kasutada, osa määrati endistele mõisatööliste ning ühte ossa asusid elama väljastpoolt tulnud. Põllutööministeeriumi otsusega määrati üks talukoht Nicolai Dehn juuniorile, kui Vabadussõjas osalenule, ja teine jäeti endisele omanikule Nicolai Dehn seniorile, sest seaduse järgi oli temalgi õiguse ühele normaalkohale. 1923. aastal olid Dehnid oma endisest valdustest (838 tiinu) tagasi saanud ligi 85 hektarit põllumajanduslikku maad ning umbes 100 hektarit soomaad. Uutes oludes võttis Nicolai Dehn suuna loomakasvatusele, esmajoones piimakarjandusele. Põldudele külvati rukist, ristikut, kartulit ja kaera. Karjakasvatuse kõrvalt pühendus Nicolai Dehn viljapuukooli sisseseadmisele. (Serglov, 2006).

3. RAKVERE VALLAS ASUVAD MÕISAD TÄNASEL PÄEVAL

3.1 Metoodika

Mõisate seisukorra uurimiseks töötasime välja küsimustiku, mis koosnes viiest küsimusest (Lisa 5). Küsimustikud edastasime eraomandis olevate mõisate omanikele meili teel. Seejärel palusime luba mõisaid külastada, jäädvustada ning võimalust vestelda. Vallale kuuluva Kullaaru mõisa kohta saime infot Rakvere valla vallavanemalt Aivar Arujalt (Lisa 9).

3.2 Eraomandis olevate mõisate ajalugu 1919. aastast kuni tänase päevani

Kui eelmises peatükis käsitlesime Rakvere valla territooriumil olevate mõisate ajalugu nende rajamisest kuni 1919. aasta võõrandamiseni, siis järgnevalt anname ülevaate nende käekäigust peale maareformi tänase päevani omanike ütluste ja kirjalike allikate põhjal.

3.2.1 Arkna mõis

Peale võõrandamist, aastatel 1922. aastast tegutses peahoones Arkna põllutöökool (Praust, 2005), 1936. aastal kolis hoonesse ka loomakasvatuskool (Muinsuskaitseamet, 2009a). Peale kooli sulgemist 1993. aastal seisis mõisahoone enamalt jaolt tühjana.

1999. aastal sai mõisa omanikuks Moskva ärimees Igor Savenkov. Rakvere vald tegi omanikule mõisa halva seisukorra kohta aastate jooksul mitu ettekirjutust, kuid asi ei paranenud. 2012. aastal esitati omanikule tingimus, et kui hoonete lagunemine jätkub, taotleb vald mõisakompleksi taasriigistamist. Selleni siiski ei jõutud, vaid mõisakompleksi ostis OÜ Värrikeskuste Grupp. (Herm, 2012). Kui OÜ Värrikeskuste Grupp mõisakompleksi 2012. aastal omandas, oli see halvas seisus, kuna see oli umbes 20 aastat kasutusest väljas olnud. Mõis oli kütmata ja katus jooksis läbi. Paari aastaga on toimunud juba teatud heakorrustustööd nii mõisa peahoones kui ka selle ümbruses. Pargis on viidud läbi võsaraied, peahoone korstnad on korda tehtud ja talvel köetakse ahjusid. Mõisamaja sissevisatud aknad on klaasitud, keldrist on likvideeritud hallituskolded, nõukogudeaegsed ümberehitused on välja lõhutatud ning hetkel koostatakse peahoone restaureerimisprojekti. (Lisa 6). Seega, on osaühingul eesotsas Olle Saarega kompleksiga suurejoonelised plaanid.

Foto 8. Arkna mõisa peahoone 2013. aastal. http://et.wikipedia.org/wiki/Arkna_m%C3%B5is. (16.06.2014)

Mõisakompleks omandati ettevõtluseks. Tänapäevaks on koostatud mõisakompleksi arengukava ja piirkonna planeering, koostamisel on äriplaan. (Lisa 7).

“Tahame taastada viimased 20 aastat suhteliselt jõude seisnud mõisakompleksi tootmis- ja turismiobjektina”, tutvustasid kolmapäeval Arkna mõisa taastamise ja sealse piirkonna arendamise plaane mittetulundusühingu Arkna Terviseküla alla koondunud arendajad Piret Kuldkepp, Nele Rogenbaum ja Olle Saare. Arendajate kinnitusel ei soovi nad luua butafoorset mõisakompleksi, mis on kolmandatele isikutele suletud, vaid oma elu elavat ja isemajandavat mõisat” Nii nagu vanasti oli mõis äriettevõtte” võrdles Olle Saare.

Et mõis toimiks kui edukas äriettevõtte, panustatakse ühest küljest turistidele suunatud tegevustesse ja objektide loomisesse (botaanikaaed, terviseprotseduurid, matkarajad). Teisalt soovitakse arendada tootmist: vanasse karjalauta plaanitakse tuua kitsed, mõisa territooriumile rajada marja- ja ravimtaimeaed, taastada õunaaed jne. “Tahame oma toote ise kasvatada, töödelda ja tarbijale müüa” lausus Saare.

Toimiva elukeskkonna tagamiseks nähakse vajadust luua töökohti, pakkuda teenuseid ja vaba aja veetmise võimalusi ning tulevikus uusi ehitisi püstitada.

Kõiki neid kolme sammast üles ehitades rõhutatakse tugevalt tervislikkusele ning võimalusele leida kontakti loodusega. Lisaks kahe hektari suuruse botaanikaia rajamisele koos ravimtaimeaia ja matkaradadega kavandatakse vanasse aita külastuskeskust, mille katuse alla mahuksid ka loodustoodete pood, töötoad, konverentsisaal ja labor uute toodete väljatöötamiseks. Jäakeldri ruume nähakse ekspositsioonipinnana. Kunagisse meiereisse seaks ennast sisse muuseum, kus saab tutvuda Arkna mõisas asunud põllumajanduskooli tegemiste ja piirkonna ajalooga.

Peahoone pakuks esindusürituste korraldamise võimalust ning 16 tuba majutuseks – hotellina peamaja siiski tööle ei hakkaks. Kolmetärnihotelliks ehitatakse ümber hoopis laboratooriumihoone, kuhu esialgu on plaanitud 30 tuba. Aednikumajast saaks seevastu hostelitüüpi asutus, kus näiteks lastelaagrid koha leiaks. Moonakate maja jääks personali tarvis, et võimaldada autentset majutust hooajatöölisele või meistritele, keda soovitakse palgata tööle meistrite hoovi. Sõiduhobuste tallis nähakse võimalust osutada tervislike protseduuride ja kehalise liikumise teenust, riistakuuris aga rentida jalgrattaid ja sporditarbeid. Jõekalda asunikutalu karjalauda katuse alla tuleks kogukonnakeskus, hoone esimesele korrusele lastehoid.

Vesiveskisse seataks sisse söögikoht nii kompleksi külastajatele kui ka teeliste, külakauplus ja turismiinfopunkt.

Mõisakompleksi juurde kuuluvad maaalalt leiaks veel mänguväljakud, välijõusaal, vaatetorni, paviljonid, sillad jne.

Arkna mõisakompleksi ja sealse piirkonna arendamisega loodavad Olle Saare, Piret Kuldkepp ja Nele Rogenbaum luua uue ja põneva turismiobjekti, mis toob siia 50 000-70 000 turisti aastas, tekitab 50 põhi- ja 25 lisatöökohta suvel ning kasvatab küla elanikkonda kuni 200 inimese võrra. Kogu kompleksi ehitamine võiks arendajate hinnangul võtta aega kaks aastat ning see võiks valmida aastatel 2016-2018.

Rakvere vallavanem Aivar Aruja ütles arendajate plaane kommenteerides, et vald suhtub ettevõtmisesse toetavalt ja lootusrikkalt ning hindab kõrgelt, et arendaja kujundab alale ühtset visiooni, mitte ei ehita hooneid ükshaaval üles. (Ehrlich, 2014).

Suurejoonelistel plaanidel elluviimiseks on vajalik Euroopa Liidu rahastus. Hetkel ootab arendaja Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse turismimeetme avanemist. Plaani realiseerimiseks on vaja 4,3 miljoni euro suurust investeeringut, omaosalusega 30 protsenti. (Ehrlich, 2014).

3.2.2 Karitsa mõis

Foto 9. Osa Karitsa mõisa peahoone esiküljest 2014. aasta kevadel. Autorite erakogu

Peale võõrandamist oli Karitsa mõisa peahoone aastatel 1921-77 kasutusel koolina. Kooli sulgemise järel asus mõisa Energia kolhoosi Karitsa Taime- ja Loomakasvatuse Mehhaniseeritud Kolonn (Karitsa TLMK). Mõisahoones asus osakonna kontor ja söökla. (Kangur, 2014)

Alates 1996. aastast kuulub mõis MTÜ Karitsa Evangeelse Uue Elu kogudusele. Mõisa käekäigust peale mõisa omandamist rääkis koguduse eestvedaja Ewa Punane.

Intervjuu. 12.03.2014

Meie saime mõisa omanikeks 1996. aastal. Üks mees tegutses koguduste loomisega Põhja-Eestis, tema rääkis sellest ka Saksamaal ja üks naisterahvas oli sellest väga huvitatud. Põlvasse oli ühte piiblikooli vaja abilist. See naisterahvas, kelle nimi on Eike Wachta, oli nõus tulema. Ta tuli Saksamaalt ära Eestisse. Ta oli huvitatud koguduse loomisest Karitsal. See maja, mis talle Eestis meeldis, oli mõisa ajal arvatavasti üks aitadest. Maja oli nii öelda saadaval. Ta vaatas seda maja, mis tundus üsna väikene selle suure mõisahoonet kõrval. Teda köitiski siis hoopis see mõisahoonet. Ta oli vaimustuses, et see on palju suurem ja palju vägevam.

Eike visioon oli suur. Ta uuris mõisahoonet tausta ja sai teada, et mõis on vaba ning valla käsutuses. Ta pöördus valla poole, kes oli lahkesti nõus andma selle mõisa talle, täiesti tasuta. Siis vormistati dokumendid, juba suvel tuli Eike siia ja moodustati Karitsa Evangeelse Uue Elu Kogudus.

Külarahvas kutsuti kokku. Alguses oli meid siin umbes 20-30 ringis. Kõik olid ju huvitatud, et keegi mõisa korda teeks. Nii algaski Karitsal koguduse töö. Eike eesmärk seda mõisa ostes oligi Jumala sõna kuulutada, rahvast ja jumalat teenida. Nii see siis välja kujuneski. Inimesed vajasisid ju igasugust abi. Kuna külas polnud sauna, siis sakslased ehitasisid siia sauna, külarahvas sai saunas käia. Hiljem ostsime pesumasina, et ka pesu pesta, see toimib praegugi. Kuna külas polnud enam poodi, alguses pidasime ise siin poodi päris mitu aastat. Inimesed käisid koos nii mõisas kui poes, et kodust välja tulla ja teistega suhelda. See oli ka üks eesmärkidest: inimesi kokku tuua. Küla keskel veel inimesed natuke suhtlesid, aga need kes kaugemal elasid, olid täiesti sellest suhtlusingist väljas.

Misjonitöö toimis siin tegelikult üsna hästi. Mingil määral ta toimib praegugi, kuigi rahvast on tunduvalt vähemaks jäänud. Enamus on manala teele läinud. Aastaid korraldasime mõisas ka lastelaagreid. Kui mõisa saime, oli see väga halvas seisus. Uksed ja aknad olid väga täbaras olukorras. Elektrit ei olnud, kuna kõik juhtmed oli seintelt maha tiritud. Alguses renoveerisime käepäraste vahenditega ühe ruumi, kus sai tegutseda. Aga kuna ruumid on niisked ja ei ole pidevas kütmisses, siis lagunevad ruttu. Mõisa esimesel korrusel oleme peaaegu kõik aknad ära vahetanud uute puitakende vastu. Majal on kokku umbes 100 suurt ja väiksemat akent. Teisel korrusel vajavad vahetust veel mõned aknad. Tavaliselt tegelevad akende vahetamisega sakslased, kes on nõus seda tegema missioonitundest. Eestist on peaaegu võimatu leida tasuta tööjõudu. Kohalik omavalitsus on meid rahaliselt toetanud. Toetuse eest oleme saanud ehitada niipalju, et maja funktsioneeriks.

2004. aastal läks Eike Saksamaale tagasi, sest väga raske oli olla üksi sellises majas, tassida puid ja maja korras hoida. Siis tuli meilgi teha otsuseid edaspidise tegutsemise suhtes. Me otsustasime siiski jätkata koguduse tööga. Jumalateenistused on meil nüüd ainult pühade ajal või kord kuus. Suvel on kõigil puhkus ja jumalateenistusi pole.

Kuna mõisa katus on kehvast seisust, siis selle aasta kevad-talvel tungis vesi läbi katuse ja vahelae, rikkus siseruume ja mõisaseina. Mõisas olev mööbel on toodud Eike organiseeritud humanitaarabina Saksamaalt. Mõisa seisund halveneb iga päevaga. Teisel korrusel on väikesed toad, kus täna päeval on võimalik ööbida. Näiteks kasutavad seda võimalust kogudusega koostööd tegevad sakslased. Kui mõisas tegutses kool, siis oli nendes tubades õpetajate korterid ja õpilaste internaat. Võimalik on majutada 25-30 inimest. Mõisa remontimine on üks suur ja lõputu töö. Ka õues, mõisa territooriumil, on palju tööd. Näiteks sügisel ja kevadel lehtede riisumine ning suvel muru niitmine.

3.2.3 Kloodi mõis

Peale võõrandamist, kuni 1972. aastani tegutses Kloodi mõisa peahoones kool. Valitsejamaja oli ümberehitatud, viinavabrik ehitati „Energia“ kolhoosi tärklisevabrikuks. Karjalaudad olid kasutusel lautadena ja aidad laoruumidena.

Tänane Kloodi mõisahoone on 20. sajandil muudetud kujul: katus on asendatud lamedaga, samuti on kadunud pealeehitus. Pikka aega tühjalt seisnud hoone on viimased aastad eraomanduses ning seda on mitmeti korrastatud ja restaureeritud. (Eesti mõisaportaal, 1999-2013). Kahjuks ei õnnestunud uurimistöö koostajatel välismaalasest mõisaomanikuga sobivat külastusaega kokku leppida.

Foto 10. Kloodi mõisa peahoone 2014. aasta kevadel. Autorite erakogu

3.2.4 Kullaaru mõis

Foto 11. Kullaaru mõisa peahoone 2014. aasta kevadel. Autorite erakogu

Ühekorruseline poolkelpkatusega peahoone valmis 19. sajandi keskel. Nüüd on poolkelpkatus asendatud viilkatusega. (Särg, 2007). 1993. aastal andis vallale mõisa üle Kullaaru kolhoos. Rakvere valla vallavanema Aivar Aruja sõnul oli hoone seisukord halb: katus sadas läbi, aknad ja uksed olid kukkunud eest. Hoonet kasutab Rakvere vald sotsiaalkorteritena. Seal saavad elada inimesed, kellel ei ole võimalik endale elamispinda soetada. Vallaomanduses oleku ajal on vahetatud poolmõisa katus, majal on uued aknad ja uksed, renoveeritud on elektrisüsteem ja kõikides korterites on tehtud remonti. Vallavanema sõnul jääb Kullaaru mõis ka edaspidi kasutusele valla sotsiaalmajana. (Lisa 10).

3.2.5 Lasila mõis

Peale võõrandamist, alates 1922. aastast tegutses Lasila mõisa peahoones kool. Lisadesse (Lisa 11) on pandud foto 1930. aasta klassiruumist.

Foto 12. Lasila mõisa peahoone 2014. aasta kevadel. Autorite erakogu

Kool oli suletud aastatel 1973 kuni 1986. Sel ajal oli siin Energia kolhoosi osakonna keskus, mis 1990. aastal koliti korterelamusse, et teha koolile ruumi juurde. 1986. aastal avati Lasila Algkool. 1990-1993 kandis kool nime Lasila Lasteaed-Algkool. Alates 1993. aasta sügisest on kool 9-klassiline. (Eesti monumentide..., 2014b). Tänavu, 2014. aasta kevadel, lõpetas Lasila Põhikooli juba 19. lend. Selles lennus oli kokku 8 õpilast, neist 3 poissi ja 5 tüdrukut. 2010. aasta alguses alustati Lasila mõisa parempoolse torni renoveerimist. Ideede teostamiseks loodi MTÜ Lasila Mõis, et taotleda raha ettevõtmisteks ja investeeringuteks. Torni ümberehituseks saadi toetust LEADER programmist, millele lisaks oli veel vajalik Rakvere valla omaosalus 10 protsenti. 2010. aasta maikuus avatigi juba renoveeritud tornis Karl Ernst von Baeri tuba (Lisa 11).

Tornituppa on koondatud teadlase elu ja tegevust kajastavad stendid. Ruumi saab kasutada mitmeti, kas muuseumi- või loodustunni läbiviimiseks. (Haavajõe, 2010).

2013/14. õppeaastal sai Lasila mõis saali tiibklaveri. Selle suure eesmärgi saavutamisele pani aluse Corelli Music heategevuslik kontserdisari „Eesti mõisad“. Läbi kontsertide laekunud klaverifondi summale lisas puuduoleva osa Rakvere Vallavalitsus. (Lisa 11).

3.2.6 Mädapea mõis

Foto 13. Mädapea mõisa peahoone 2011. aasta suvel. Wintschalek, A. <https://www.flickr.com/photos/anuwintschalek/6726298095/>. (16.06.2014)

Peale võõrandamist, aastatel 1922-1965 tegutses hoones kool (Eesti monumentide..., 2014c). Kolhoos sai mõisa endale 1965. aasta paiku. Seal asus kolhoosi klubi, hulk aastaid tegutses ka lasteaed. Maja teisel korrusel asus veel raamatukogu. Lisaks kasutati väiksemaid ruume veel korteriteks. 1973. aastal kolis lasteaed Mädapea mõisast Lasilasse. Maja oli tol ajal üsna kehvast seisusest, vajab kapitalremonti. Seinad vähehaaval lagunesid, aknaraamid vajusid välja –ruumid muutusid külmaks ja niiskeks. 1981. aastal keelas Rakvere kultuuriosakond maja kasutamise kultuurikoldena. 1986. aastal alustati Mädapea mõisa ennistustöödega, mil Energia kolhoosi esimeheks oli Jüri Sild.

1988. aasta detsembris tähistas kolhoos oma 40. aastapäeva juba restaureeritud Mādapea mõisas. (Landmann, 1989). Peale kolhoosiaja lõppu, tegutses mõisas edasi Mādapea raamatukogu (Kangur, 2014). Mõis oli vallaomandis.

Praegu on hoone eraomanduses. Mõisa omanikuks on Maarika Vartla, kes ostis mõisa Rakvere vallalt 1. detsembril 1996. aastal. Mõisaomaniku sõnul ostis ta mõisa endale koduks, samuti ühingu tegevuseks (Lisa 12). Einama (1996) Eesti Päevalehe artiklist võib lugeda, et esialgselt kavatses ärinaine Mādapeale rajada raskeveohobuste kasvanduse, korraldada suvel ratsalaagreid ja nädalalõpuüritusi. Mādapea mõisa ostul võlus teda hiiglasuur hea akustikaga ballisaal, sammaste ja parketiga. Lisaks meeldisid mõisaprouale sopilised ruumid ja kaared – üldse ajalooline sisearhitektuur.

Mõisaomaniku sõnul majandaks Mādapea mõis end ära, kui iga nädal toimuks üks üritus. Suured kulutused lähevad signalisatsioonile, küttele ja maksudele. Mõisal on vahetatud katus, ehitatud sisse pliit ja ahi, vahetatud keskküttesüsteem ja ehitatud keskkütte ruum. Esiküljele on ehitatud aed, niitmise alla on võetud peaaegu kogu park.

Rakvere valla kodulehe (2014) vaatamisväärsuste info kohaselt tegutsevad Mādapea mõisas MTÜ Viikingid, Virumaa Kunstimuuseum (avatud püsinäitus “Aivar Juhanson sarzid”) ja Huvialakeskus Savikoda.

3.2.7 Veltsi mõis

Foto 14. Veltsi mõisa peahoone 2014. aasta kevadel. Autorite erakogu

Aastaid oli Veltsi Kullaru sovhoosi keskus. Rakvere rajooni ainus aiandussovhoos rajati 1945. aastal. (Särg, 2007). Peahoonet kasutati administratiivruumide ja korteritena. 1987-1993 tegutses mõisas Kullaru Osaühing (Rahvusarhiiv, 2014). Kullaru Ühismajand anti reformi käigus üle vallale, kes korraldas enampakkumise ja mõis läks eraomandisse (Riiberg, 2014).

Alates 2001. aastast kuulub Veltsi mõisa peahoone ning osalt ka teised mõisakompleksi kuuluvad hooned Vallo Kruusimägi'le. Alljärgnevast intervjuust on võimalik lugeda mõisa käekäigu kohta.

Intervjuu. 12.03.2014

Mõisa ülemisel korrusel olid korterid, kus elasid töölised, kellel polnud oma maja või korterit Ühes asus kasutatud riiete pood. Teist ruumi kasutatakse praegu telefonikeskjaamana. 2-3 aastat tagasi saadi mõisale alarm peale pandud. Külalapsed olid mõisas sees rüüstamas käinud. Kõik arhiivipaberid oli visatud põrandale maha ja põlema pandud.

Aastail 2002-2004 peeti mõisas külarahva jõulupidusid. Saal on korralik, selle saab soojaks kütta ja seal üritusi korraldada. Lasila kool korraldas aastaid tagasi Veltsi mõisas lastelaagritki. Päeval korjati maasikaid ja pärast tööd mängiti mõisa saalis mängu. Ööbiti siiski kodudes.

Natukene on tehtud katust korda. Mõnest kohast sajab katus läbi, mistõttu on osad vahelaed sisse kukkunud.

Mõisale kuuluvad viinavabrik, moonakate maja, meierei ja endine laut. Mõisale ei kuulu aga tare, mis on mõisa kõrval. Mõis on omandatud 2001. aastal. Mõis on ehitatud 1886. või 1889. aastal, teised hooned umbes 1900. või 1901. aastal. Head eesmärki mõisa omandades polnud. Kuna sai ostetud pankrotistunud endine Kullaru Põllumajandusühistu ja kontor ning raamatupidamine asus mõisahoones, siis oli loogiline ka see maja osta.

Laemaalingute kohta andmed puuduvad. Mõis on ehitatud punastest tellistest. Üleval korrusel olnud ilusad pisikesed kaaraknad nõukogude ajal lõhuti ja ehitati ümber suurteks neljakandilisteks. Küttekolded on kõik tavalised plekkahjud. Uksed võivad olla endisaegsed. Akende kremoonid on originaalid. Põrandad on kõik kolhoosiaegsed.

Dehnide suguvõsa ajal käis Veltsi mõis käest kätte ja ühtki põnevat lugu pole teada.

Puudub hea idee, mida mõisaga teha. Mõisa korda tegemiseks oleks vaja suuri investeeringuid. Hoone on väljast väga ilus. Mõisas võiks korraldada oksjoneid, rajada hooldekodu või hosteli.

3.3 Tulemused

Nagu juba eelnevalt mainitud, asub Rakvere valla territooriumil seitse mõisat. Nendest viis mõisa (Kloodi, Karitsa, Arkna, Veltsi ja Mädaepa) on erakätes. Kaks mõisa on vallaomandis: Lasila mõisas tegutseb Lasila Põhikool ja Kullaaru mõisas on vallal sotsiaalkorterid.

Külastatud mõisad olid väga erinevates seisukordades. Välisilmelt oli kõige rohkem renoveeritud Kloodi mõis, mis on eraomanduses. Kahjuks ei soovinud omanik end avalikustada ning juhuste kokkusattumisel ei saanud teda ka küsitleda. Seega Kloodi puhul piirdusime ainult väljast mõisa peahoone jäädvustamisega. Kuid ühe huvitava faktina Lääne-Viru Omavalitsuste Liidu kodulehelt (2014) selgus, et sellest mõisast on pärit skulptor Peter Jakob (venepäraselt Pjotr Karlovitš) Clodt von Jürgensburg (1805-1867), kelle kujud ehivad Peterburgi ja Narvat. Tema tehtud oli ka 6 meetri kõrgune Martin Lutheri monument Harjumaal Kumna külas, mis hiljem Stalini ausambaks ümber valati. Seoses aastaid tühjana seismisega olid Veltsi ja Arkna mõis kehvemas seisus kui teised. Nendes mõisates on käidud sees nii lõhkumas kui ka rüüstamas. Kuid Arkna mõisa praegune omanik OÜ Värvikeskuste Grupp teeb juba heakorrastusi.

Ajalooallikatest selgus, et nendel seitsmel mõisal on erinev rajamise aeg, neid on kahte tüüpi ning neil on olnud ka erinev arv omanikke (Tabel 1).

Tabel 1. Rakvere vallas asuvate mõisate omanikud

Mõis	Rajamise aeg	Mõisnike arv	Mõisaomanikud
Arkna	15.-16. saj	7	Ducker, Hastfer, Taube, Ingelström, Kankrin, Schubert, Lode
Karitsa	19. saj algul	4	Tisenhausen, Smitten, Rosenbach, Dehn
Kloodi	17. saj algul	3	Jürgensburg, Schwengelm, Derfelden
Kullaaru	19. saj keskel	4	Derfelden, Müller, Gebhardt, Tischler
Mädaepa	15. saj	3	Wolffid, Wendrich, Renteln
Lasila	17. saj II pool	8	Oxenstiern, Baer, Bielaky, Dehn, Ungern-Sternberg, Dellinghausen, Stackelberg, Renteln
Veltsi	18. saj algul	4	Cramer, Saltz, Aderkas, Dehn

Kõige enam erinevate suguvõsade esindajaid on olnud Lasila mõisal, kokku 8. Kõige vähem aga Kloodil ja Mädapeal, kummalgi kokku 3. Tüübilt saab jaotada Rakvere valla territooriumil olevaid mõisaid alljärgnevalt: rüütlimõisateks (Arkna, Kloodi, Veltsi, Lasila, Mädapea, Karitsa) ning Kullaru kuulub poolmõisate hulka.

Uuritud mõisatest rajati kõige varem Arkna ja Mädapea rüütlimõisad (15.-16. sajandil). Kõige hiljem on rajatud Kullaaru poolmõis (19. sajandi keskel).

Lisaks suguvõsade mitmekesisusele võiks Lasila mõisast esile tuua maailmakuulsat loodusteadlast Karl Ernst von Baer'i, kes sündis 28. veebruaril 1792. aastal küll Piibe mõisas, ent esimesed lapsepõlvemälestused pärinevad tema lelle Karl Heinrichile kuulunud Lasila mõisast. Lell püüdis Karl Ernsti kasvatada militarismi vaimus, mis tal aga ei õnnestunud. Karl Ernst huvitus Lasila mõisa lindlast ja eriti iluaiast. Tulevane loodusteadlane elas Lasila mõisas kuni koolieani. Hiljem tudengipõlves tegi lühikesi retki oma lapsepõlvemaale. (Muinsuskaitseamet, 2009b). Tema auks pandi 1976. aastal peahoone ette Aime Jürjo poolt loodud mälestuskivi (Särg, 2007) (Lisa 12). Sarnaselt Lasila mõisa peahoonega on punaseid telliseid kasutatud ka Veltsi mõisa peahoone ehitusel, kus tänasel päeval ei toimu otsest tegevust.

Kullaaru eristus teistest külastatud mõisatest välisilme poolest. Võrreldes rüütlimõisatega ei ole taoliste mõisate välimus nii suursugune. Kullaarut toob esile aga asjaolu, et 17. veebruaril 1862. aastal sündis seal aidamehe pojana kirjanik Eduard Bornhöhe (kodanikunimega Eduard Brunberg). Tema sünnikohta paigaldati 1972. aastal mälestuskivi. (Eesti monumentide..., 2014a). Tema esimeseks ja ühtlasi ka parimaks teoseks peetakse jutustust „Tasuja“.

Foto 15. Uurimistöö autorid Bornhöhe ausamba juures Kullaaru külas. Autorite erakogu

KOKKUVÕTE

Uurimistöö teoreetilise osa koostamist alustasime veebruaris. Mõisaid külastasime ning jäädvustasime märtsis. Teoreetilise osa koostamisega alustasime samuti märtsis. Kaardilt mõisate asukohta otsida ja neid seejärel külastada oli huvitav. Enne seda oli visuaalne pilt olemas vaid Lasila, Mädaepea ja Karitsa mõisast. Oletus, et Rakvere valla piirides asub neli mõisat, oli tagasihoidlik. Infot otsides selgus, et tegelikult on vallas kokku seitse mõisat. Nendest viis on era- ja kaks vallaomanduses. Lasila mõisas tegutseb Lasila Põhikool ja Kullaaru mõisas on vallal sotsiaalkorterid. Kõige enam omanikke on olnud Lasila, kõige vähem Kloodi ja Mädaepea mõisal. Kloodi mõis oli külastatud mõisatest kõige enam korda tehtud, Veltsi ja Arkna aga kehvas seisundis. Kõige raskemaks osaks selle uurimistöö koostamisel oli teoreetilise osa kokkupanek, erinevate allikate tekstilõikude sidumine, samuti viitamine. Osade uuritavate mõisate ajaloo kohta peale võõrandamist oli vähe allikmaterjale. Uurimistöö koostamise käigus saime teadmisi mõisate ajaloost, samuti teame nüüd, kuidas mõisaid saab liigitada.

KASUTATUD ALLIKAD

Ajalooarhiiv. Kinnistuteregister. http://www.eha.ee/kinnistud/kinnistud.php?module=65&op=3&kid=16948&ringkond=Rakvere-Paide+KA%3A+M%F5isad&alates=&ridu=20&hypoteek=&nr=84&k_nr=&aadress=&eesnimi=&perenimi=&fond=&nimistu=&sailik=&asukoht=&kinnistud_nr=84. (12.06.2014a).

Ajalooarhiiv. Ungern-Sternberg ja Ernst von Renteln Lasilas. Arhiivikool. http://www.eha.ee/arhiivikool/index.php?tree_id=112. (12.06.2014b).

Ajalooarhiiv. Veltsi mõis. *Fondiloend*. http://www.eha.ee/fondiloend/frames/fond_prop.php?id=3185. (02.04.2014c).

EE 8. (1995). Risaliit. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 155.

EE 9. (1996). Tiin. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 424.

Eesti monumentide e-kataloog. (2014a). Kullaru Eduard Bornhöhe. <http://www.monument.ee/rakvere-vald/kullaaru-eduard-bornhohe>. (15.06.2014).

Eesti monumentide e-kataloog. (2014b). *Lasila kool*. <http://www.monument.ee/rakverevald/lasila-kool>. (15.06.2014).

Eesti monumentide e-kataloog. (2014c). Mädaepea kool. <http://www.monument.ee/rakvere-vald/madapea-kool>. (15.06.2014).

Eesti mõisaportaal. (1999-2013a). Arkna mõis. <http://mois.ee/viru/arkna.shtml>. (12.06.2014).

Eesti mõisaportaal. (1999-2013b). Eesti mõisate lühiajalugu. <http://www.mois.ee/ajalugu/>. (26.05.2014).

Eesti mõisaportaal. (1999-2013c). Kloodi mõis. <http://mois.ee/viru/kloodi.shtml>. (12.06.2014).

Eesti mõisaportaal. (1999-2013d). Kullaaru mõis. <http://mois.ee/viru/kullaaru.shtml> (12.06.2014).

Eesti Rahva Muuseum (ERM). (2014). Mõisad. <http://www.erm.ee/et/Avasta/Rahvakultuur/Muutuv-rahvakultuur/Moisad>. (29.04.2014).

Ehrlich, K. (2014). Arkna mõis toetub kolmele sambale. – *Virumaa Teataja*, 28.02, 5.

Einama, K. (1996). Maarika Vartla kogub mõisaid. – *Eesti Päevaleht*, 09.03. <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/marika-vartla-kogub-moisaid.d?id=50724379>.

Estonica. (2014). Umsiedlung. <http://www.estonica.org/et/Umsiedlung/>. (26.05.2014).

Haavajõe, K. (2010). Baeri lugu kolib Lasila mõisatorni. *Virumaa Teataja*. 31.01. <http://www.virumaateataja.ee/217291/baeri-lugu-kolib-lasila-moisatorni>. (15.06.2014).

Hein, A. (2001). Arkna mõisahooned. *Arkna mõis. Ajalooline õiend*. 1825. <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial-special-cmtype-46>. (10.06.2014).

Herm, T. (2012). Moskva ärimees muutus Eestimaal mõisat müües saksa aadlikuks. – *Virumaa Teataja*, 18.10. <http://www.virumaateataja.ee/1010760/moskva-arimees-muutus-eestimaal-moisat-muues-saksa-aadlikuks>. (13.06.2014).

Lääne-Viru Omavalitsuste Liit. (2014). Rakvere valla tutvustus. *Infotekst*. http://www.virol.ee/liit/infomaterjal_loodukaunis_laanevirumaa/fotod_ja_infomaterjal/rakvere_vald/infotekst. (15.06.2014).

Kangur,Õ.Intervjuu.Lasila, 13.06.2014.

Keskkonnaministeerium, Muinsuskaitseamet. (2012). *Eesti pargid 2*. Tallinn: Varrak, 65-195.

Landmann, O. (1989). Kultuurielust „Energias“. „Rakvere kultuuri 10“ taustal. *Viru Sõna*, 12.01. <http://www.monument.ee/lv/rakvere-vald/madapea-kool/artiklid/madapea-kool-viru-sona-12-01-1989.pdf>. (15.06.2014).

Muinsuskaitseamet. (2009a). Arkna mõisa peahoone. Mälestised. *Kultuurimälestiste riiklik register*. <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15744>. (05.06.2014).

Muinsuskaitseamet. (2009b). Lasila mõis. Muinsuskaitseameti digiteeritud arhivaalid.*Kultuurimälestiste riiklik register*. <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=1989>. (11.06.2014).

Muinsuskaitseamet. (2009c). Veltsi mõisa peahoone. Mälestised. *Kultuurimälestiste riiklik register*. <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15767>. (02.04.2014).

Praust, V. (2005). *Virumaa mõisad*. Tartu: OÜ Greif.

Rahvusarhiiv. (2014). Rahvusarhiivi fondiloend. *Fondide struktuur*. <http://www.eha.ee/labs/fondiloend/index.php/structure/index?id=135>. (16.06.2014).

Rakvere vald. (2014). Vaatamisväärsused. *Kohalik elu*. <http://www.rakverevald.ee/?id=289>. (15.06.2014).

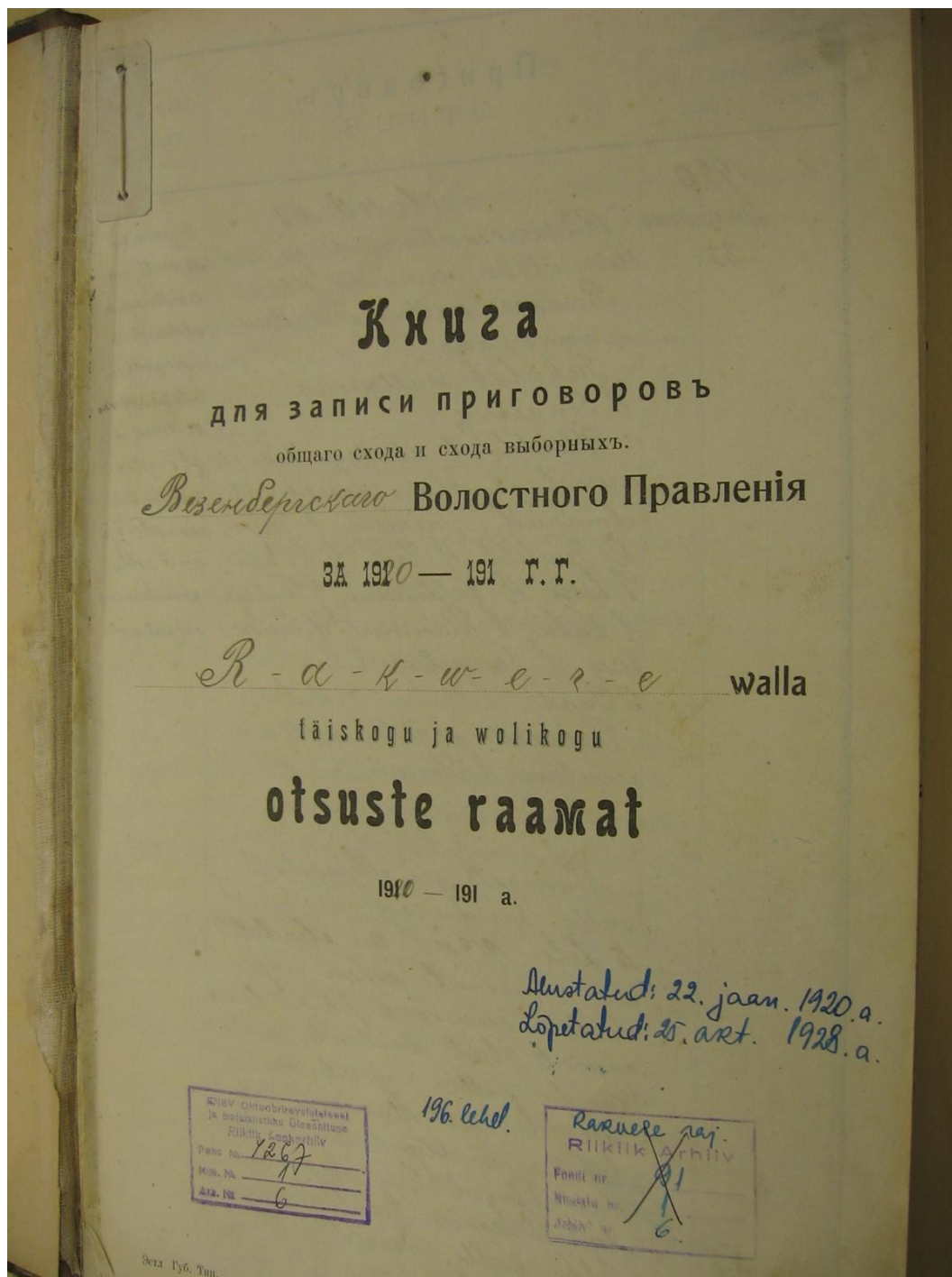
Riiberg, A. (2014). Telefoniintervjuu. Lasila, 13.06.2014.

Serglov, K. (2006). *Veltsi mõis Virumaal 1798-1930. Mõisamajandi moderniseerimisest Eesti Vabariigi maareformi elluviimiseni*. Bakalaureusetöö. Vallo Kruusimägi erakogu.

Särg, A. (2007). *Lääne-Virumaa mõisad ja mõisnikud*. Tallinn: Argo.

Fotod: Autorite erakogu: Tiina Mesi, Rein Tammik, Kelly Rumm, Harland Ruuk, Eve Kangur ja Kristi Võhmar.

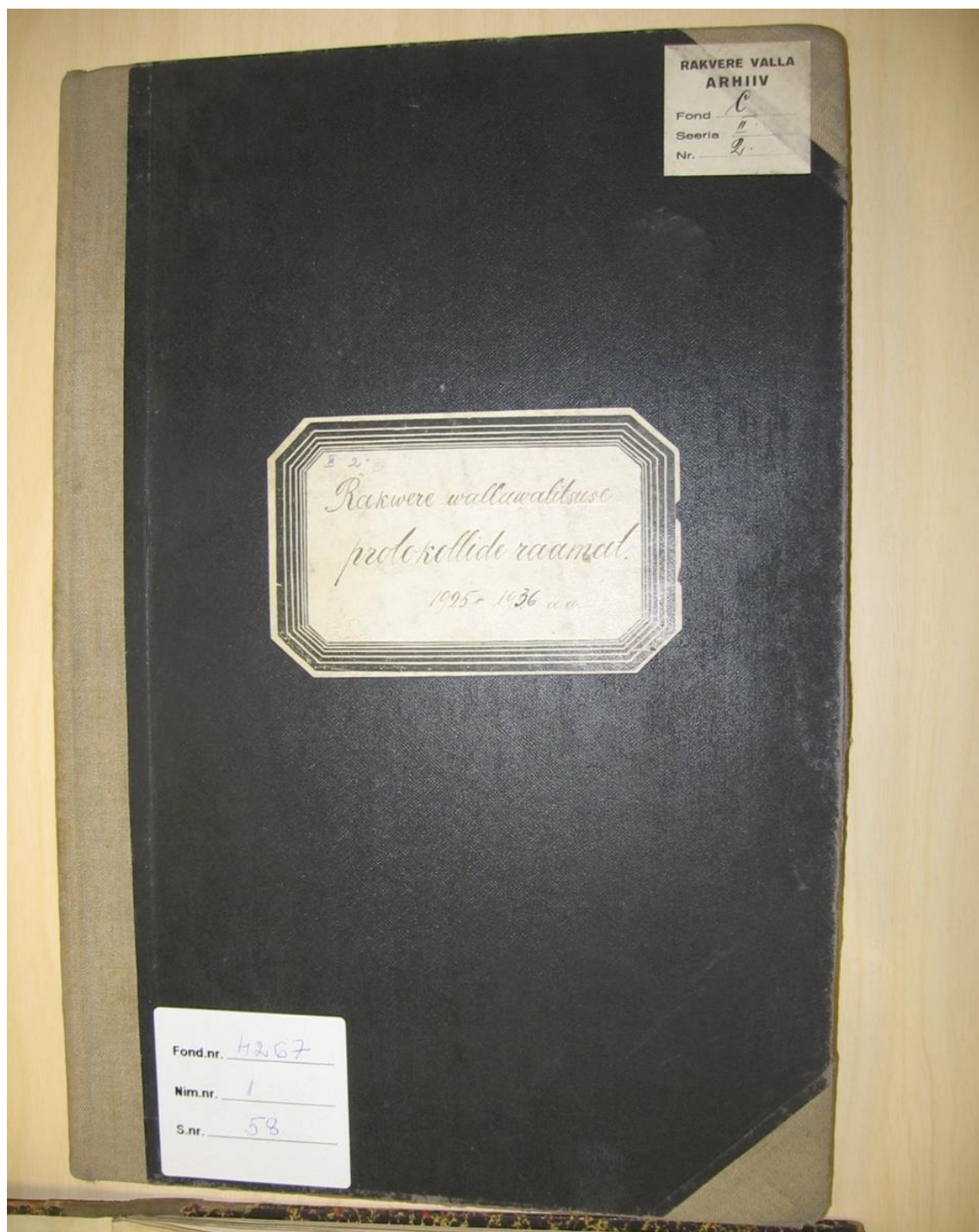
Wesenberg (Rakvere) vald pöördelistel aastatel 1915-1920. Arhiivi säilik nr 4267-1-59

Koopia tegi Ülo Niisuke

Säilik andis huvitava fakti. Nimelt 1915ndal aastal oli valla nimeks Wesenberg (Vaata protokolliraamatu kaanepilti). Territoorium oli aga väga lähedane 1991. aastal moodustatud vallale. Toon siin juures valla külade ja asunduste (mõisa keskuste nimetus) nimed: **Anguse** (nüüd Vinni), Järtu, Järni, Karitsa, Karivärava, Kisuvere (nüüd Haljala), Kloodi, Kullaaru,

Kurgvere, Laanemõisa, Lepna, Levala, Metsküla, Mätapea (uus Mädapea), Mäetaguse (nüüd Vinni), Paatna, Piira (nüüd Vinni) , Päide, Rakvere, Risu, Saratovi, Tamna, Tobia, Tõrma (1924. aastal nimede muutusega Tõrma- Vanaküla, Tõrma-Metsküla ja Tõrma-Väljataguse), Vasivere, Väljataguse. 1927. aastal moodustati Sepa ja Nõmme külad kuid vallavolikogu otsused seda ei kajasta ja piire ei määratud, vaid nimetati kümnikuks Jüri Allika. Rakvere nime sai vald uuesti 5.12.1927. aastal. (Säilik 4267 1.58)

Koopia tegi Ülo Niisuke

Arhiivi säilik nr 4267-1-59, kätkeb Rakvere vallavalituse toimetamisi. Sellel perioodil koostati protokolle vene keeles. Protokollist ei ole loetav vallasekretäri nimi. Allkirjast järeldan ja hilisemates dokumentides selgus, et sekretärina töötas R Hammer. Säilikust ei nähtu, kes valis või määras vallavanema ja teised töötajad ametisse. Dokumentidest nähtub, 1. jaanuaril 1915 oli vallavanemaks Jakob Olli. Juba sama aastast veebruaris, oli Rakvere vallavanemaks Karel (hiljem, Karl) Tammik kuni 23.01.1918.

Foto Rein Tammiku kogust

Esimene Rakvere vallavanem Eesti Wabariigi moodustamise järgselt.

Valla tegevus oli suunatud I maailmasõja jaoks riiklike ülesannete täitmisega. Kohaliku elu korraldus piirdus koolide haldusega, sotsiaalhoolekandega ja kohalike teede korrastamisega. Valla käsutuses oli magasiait, millesse varuti viljanormid ja jaotati kevadel vilja seemneks ning vallavaestele toiduks. Eriülesandega, ikalduste puhul abistati Tsaari-Venemaa kubermange viljalaenu andmisega.

Tsaar Peeter I kohustas 1718. aastal mõisnikke tagama viljatagavara kogukonna vaeste abistamiseks ja ikalduste korral seemnevilja olemasoluks. Kuna ülesanne oli mõisnikele tülikas ja majanduslikult koormav, valmistati ühiselt ette materjalid, mille põhjal tsaar Paul I 29. novembril 1799. aastal oma ukaasiga paneb viljatagavara loomise ja hoidmise kohustuse talupoegadele. **Kogukond pidi ise oma kuludega endale magasiaida ehitama ja viljatagavara kindlustama. Kuigi mõisnikule jäi õigus kontrollida magasiaida tegevust, oli siiski magasiait kui organisatsioon vallakohtu ja vaeste abistamiskassa kõrval omavalitsuse kujunemise vundamendikiviks.** Tavaliselt vastutasid magasiaida tegevuse eest aidamees ja kaks kohtunikku. Valdade moodustamisega anti magasiaida haldamine üle valdadele. **Kogukonna ühiste ülesannete lahendamiseks määrati vallavanema poolt ametisse külakümnikud kõikidesse külades. Hiljem määras külakümnikuid vallavalitsus pooleks aastaks.**

Mõned olulised faktid Rakvere valla protokollide raamatust.

Protokoll sisaldab fakti Eesti Vabariigi pöördelistest aegadest ja vabadussõjast. **18. jaanuaril 1918** Töölise Nõukogu vabastas Karel Tammiku vallavanema ametist ja määras uueks Rakvere valla Tööraha nõukogu esimeheks Alekander Veide. See oli Eesti Tööraha Kommuuni perioodil. Vallavalitsusse kuulusid Hans Kruus ja Osvald Mägi (Tallinnast)

27.veebbruaril 1918 taastati endine olukord ja Karel Tammik sai uuesti vallavanemaks. Sama aasta protokollist nähtub, et valla ametnikuna tegutses postimees. 30.04.1918 vahetati postimees. Jakob Kirsman`ile ülesüteldi postimehe amet ja uueks postimeheks määrati August Tenneberg.

6.mai 1918. aasta protokollis on tähelepanu vääriv fakt, Rakvere Kreis Peamehe ettepanekul Haljala vald palub Kisuvete küla üleanda Halja valla koosseisu. Ettepanekuga nõustuti.

18.juuni 1918. aasta protokoll olulisem punkt oli arutusel Järni Noorsookasvatuse Seltsi palve anda Karitsa kogukonna magasiait üle seltsile. Ettepanek otsustati rahuldada, kusjuures määrati aidas korraldatud pidu eest tuli maksta 25 rubla.

1. aprillil 1919. Aastal andis Karl Tammik ameti üle uuele vallavanemale August Tenneberg`ile. Vallavanema abidena tegutsesid J. Murakas ja J. Saapar. Vallasekretäriks jäi edasi Rudolf Hammer. Sisulisi andmeid protokollis ei leidu.

Rakvere valla tegevused alates 1920-1938. Valla Nõukogu protokollid säilik 4267.1.6

Vene Ajutise valitsuse dekreediga „Eestimaa kubermangu administratiivsest valitsemisest ja omavalitsuse ajutisest korraldusest” anti **5. juulil 1917** Eestile kindlapiirilise autonoomse haldusüksuse iseloom, mille piirid ühtisid rahvusliku asualaga. Just oma kohalike õigustloovate aktide, s.o määruste andmise õigus tegi Eesti maast ja tema rahvast autonoomse üksuse, kus formaalne Vene riigivõim oli peaaegu täielikult kõrvale tõrjutud. Seega on võimalik väita, et omavalitsuslik iseseisvus saavutati Eestis varem kui riiklik iseseisvus.

Juba Eesti Vabariigi moodustamisest alates oli päevakorral varasema Tsaari-Venemaa seadusandluse asemel oma kohalikke omavalitsusi reguleerivate seaduste väljatöötamine. 1920. aasta põhiseaduses sätestati kohalik omavalitsus VII peatükis.

1920. aasta põhiseaduses väärrib rõhutamist kahe olulise tunnuse olemasolu, et üldse saaks rääkida omavalitsusest. Kõigepealt on selleks otsevalitav volikogu ja teiseks oma maksude kehtestamise õigus. Järgnevatel aastatel tehti Eesti Vabariigis üksnes väiksemaid muudatusi kehtivates seadustes, muu hulgas võeti vastu uued volikogude valimise seadused. Kõige radikaalsem samm tehti aga 1933. aastal, mil põhiseadusest kaotati teise tasandi kohalik omavalitsus.

Paljuski just see muudatus oli riigielus niivõrd põhimõttelise tähendusega, et 1933. aastal üksnes juriidilisest seisukohast muudetud 1920. aasta põhiseadust nimetatakse vahel ka Eesti Vabariigi teiseks põhiseaduseks.

www.estonica.org/.../Kohalik_omavalitsus.../Kohalik_omavalitsus_Eesti_...

Ajaloo ürikutest Rakvere valla kohta saame väita sama. 22.01.1920 valiti Rakvere valla kaheksateist (18) liikmeline Nõukogu järgmises koosseisus; R. Hammer, A. Klammer, K.Kärt, H. Liiver, J. Nlit, J. Pajos, J. Pank, J. Räästas, J. Saapar, H.siim, J. Suro, A. Tamm, H. Tenneberg, J. Tomingas, K. Treufeld, K. Waldmann, H. Wiita. Puudub üks nimi?

22.01.1920.a. Rakvere valla Nõukogu päevakorras olid mõned olulised küsimused, mis iseloomustavad ajastut. Volikogu liikmetele otsustati ka siis osavõtutasu maksta 15 marka (hiljem mrk), Eestis oli siis valuutaks mark.

Otsustati: Punkt 4., et normivilja õigus saada 64 perel, kus oli 195 hinge.

Punkt 5. Eesti sõjaväkke rekvireeritud hobuste eest mitte maksta.

6.03.1920.a. Rakvere valla nõukogu otsustas:

1. Määrata abi 13 inimesele 3 480 mrk ulatuses.

2. Kehtestada kinnisvaramaks (tuule-, vesi- ja harumasinatel) töötavatele veskitele, vabrikutele, aurumasinatele, kogusummas 71 062 mrk. Kinnisvaramaksu määramise õigus oli valla Nõukogul ja maks laekus vallale.

Ka siis käis kemplemine Rakvere linnaga!

Punkt 3. Arutati Rakvere Linnavalitsuse ettepanekut anda üle linna koosseisu Kukeküla, Tammik ja Palvemaja mäge (arvatavasti Tammiku ja Rakvere linnuse vaheline ala, kus 20.sajandi algul kaevati kruusa valla ja linna tarbeks, põhiliselt teede korrastamiseks).

Otsustati: Kuna avaldus ei ole põhjendatud ja vähendab vallale laekuvat tulu ning piirab maavarade kasutamist vallateede remondiks. Kukeküla (Rakvere raudteejaamast lõunapool asuv linnaosa, nime saanud siis Kukekõrtsi järgi), Tammik ja Palvemaja mäge jäävad vallale.

Punkt 5. Lubada luua viinamüügi koht. Mahuga 290toopi (1toop= 1,203liitrit) kuus.

27.07.1920.a. Rakvere valla Nõukogu protokollis seisab.

1.Otsustati; Määrata eelarve komisjoni liikmele osavõtutasuks 50 marka.

27.08.1920.a. Toimus Rakvere valla põllupidajate koosolek, kellel oli üle 4 tiinu (10 925 m²) põllumaad.

Päevakord: Normivilja komisjoni liikme määramine.

Otsustati. Komisjoni liikmeks põllupidajate poolt määrata Eduard Thalfeld.

21.09.1920.a. Rakvere valla Nõukogu protokollis seisab.

1. Kuna valla asjaajamine oli suurenenud otsustati võtta tööle abiametnikuks Erna Hammer.

2. Tõsta vallavanema palk 200 margalt 500 margale

3. Tõrma küla talupojad olid Kundast rajanud elektriliini Tõrma külla. Tõrma kool palus luba koolimaja valgustada elektriga.

Otsustati: Tõrma koolil paigaldada 3 lampi.

4. Otsustati: Suurendada 1921. aastal valla Nõukogu liikme osalustasu 75 margale.

119

Eesti Wabariik.
Isikutunnistus № 1126

Wälja antud 9 märtsil kuu päewal 1920a.
Rakvere wallawalitsusest Wiru maak.

Perekonnanimi Simenew
Risti- wõi eesnimi Filipp
Isanimi Simen
Sündinud 1864 Pihwa kub.
(aeg) (koht)
Kust pärit (hingekirjas) Ostrawi linnas
Pihwa kub.
Rahwus Wenlane Kodakondsus Wene
Amet, elukutse teadlane
Sõjawäekohustus -
Perekonnaseis abielus
Tema juures lapsed alla 15 a. w.: Andrei 14a.
Anastasia 9a.

Iseäralised tundemärgid: mustad juuksed
õlmed pruunid, nägu kollane.

Tunnistuse omaniku allkiri: Kirjasaamatu

Wallawanem Simenew
Sekretär i.e. Ellamann

Koopia valla poolt antud isikutunnistusest. Koopia tegi Ülo Niisuke

Olulist osa eestlaste opteerumisel Venemaalt Eestisse etendasid vallavalitsused, kes väljastasid tõendi, et isiku esivanemad või ise on elanud antud vallas ja vald võimaldab asuda elama valla territooriumile. Dokumentides leidub kirjed 16.07.1920 aastast, et Rakvere vallavalitsus võimaldab 4 tütre ja 4 pojaga Hans Laasberg'i perel asuda elama Rakvere valda. 14.11.1920. kuupäeval väljastati Julie-Wilhelmine, Jakobi tütar Masing'ule isikutunnistus, mis oli aluseks Eestisse opteerumisel.

14.12.1920. kuupäeval väljastati, Gustav Toomase poeg Mägi'le tõend opteerumiseks.

21.03 1921.a. Rakvere valla Nõukogu protokoll.

1. Karitsa ja Piira mõisa maade jagamine.

04.04.1921.a. Rakvere valla Nõukogu protokoll.

1. Lepna mõisa maade jagamine.

1919.aasta maareformiga käigus moodustati Eestis 32000 uut talu. 23000 renditalu anti üle rentnikele.

Uus Rakvere valla Nõukogu 01.08.1921, kes valiti vabadel valimistel.

Koosseis: A.Baumann, H. Hammer, A. Josepson, A. Kreek, J. Lim, H. Lindemann, J. Niit, R. Niit, U. Pajo, J. Pudini, G. Püss, H. Rosenbaum, J. Sichvart, K. Tammik, A. Tenneberg, H. Tiido, H. Tiili, puudus G.Kirsch.

Päevakord:

1.Vallavanema valimine 3 aastaks.

Valimise tulemused;

Gustav Püss 12 poolt, 5 vastu

August Tenneberg 6 poolt, 9 vastu, 2 erapooletut

Valituks osutus Gustav Püss (sündinud 1876. aastal, 45.a. vana)

Abideks:

August Baumann 14 poolt, 3 vastu (38 aastat vana)

Rudolf Hammer 16 poolt, 1 vastu (30 aastat vana)

Rudolf Niit 10 poolt, 7 vastu (32 aastat vana)

Johannes Pudini 12 poolt, 4 vastu, 1 erapooletu (25 aastat vana)

Jaan Sichvart 13 poolt, 4 vastu (53 aastat vana)

Vallasekretär Rudolf Hammer.

2.Otsustati nõukogu liikmete päevaraha tõsta 100 margale.

27-29.august 1921 aastal toimus Rakvere valla Nõukogu otsusega Rakvere - Jakobi

Põllumeeste Seltsi näitus Rakvere mõisas.

21.09. 1921. aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras:

1.Rakvere linnavalitsuse 9.08.1921 avalduse läbivaatamine.

Rakvere linnavalitsus tegi Rakvere valla Nõukogule ettepaneku üleanda Rakvere mõis reformist valla omandusse jäänud maad linnale.

Otsustati: Rakvere mõisa maid, mitte üleanda, vaid nõustuda Rakvere Linaketruse vabriku (omanik Karl Rennekampf) ja Vaksali taguse maa 20 tiinu (21, 85 ha) andmisega Rakvere linna koosseisu.

21.10.21.aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras:

1.Otsustati: Vallamajas, komisjonide tuba muuta suitsetamise toaks!

23.Maavalituse kontroll avastas puudusi magasiaidas viljaarvestuses. Vastutavaks osutus vallavanem A. Tenneberg.

Otsustati: Vallavanem, A. Tennebergi käest nõuda 200 puuda püülijahu ja 50 puuda rukkijahu puudujäägi katteks.

24. Otsustati: Tobia mõisa maade jagamine.

7.12.1921. aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras:

1. Ettevõtetele maksude määramine.

14.03.1922.aastal Rakvere valla Nõukogu

Päevakorras:.

1. Otsustati: Osta Karitsa koolile, Karitsa mõisa härrastemaja, 263 236 marga eest.

22.04.1922.aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras:

1.Virumaakonna Maavalitsuse ettepanek määrata maakonna eelarve puudujäägi katteks isikumaks iga meeskodaniku kohta (kas kõigi kohta, kaasaarvatud lapsed, protokollist ei nähtu) 200 marka.

Otsustati: Lükata tagasi Viru maavalitsuse ettepanek.

23.08.1922. aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras:

1.Kloodi kooli puudega varustamine.

Otsustati: Hoiatada trahviga, Willem Klein`i , Willem Samma`t, Madis Anton`i, Aleksander Einberg`i, Karl Waldmann`i ja Roosalie kummbe`rg`i, Kloodi koolile puude mitte toomise eest.

2.Määrata sekretäri abiks Erna Hammer.

28.08.1922. aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras:

1.Mädapea härrastemaja remont. (Härrastemajja otsustati üleviia Järtu kool. Häärber oli täielikult rüüstatud)

Otsustati: Võtta härrastemaja remontijaks, Timofei Tshernov ja maksta töö kuludeks 250 000 marka.

ПОСТАНОВЛЕНИЯ

Otsused.

ПРИМѢЧАНІЯ.

Tähendused.

austapäevaste määrade kaitse e.e. -

Kallamannem Pinn

Kallamannem abid J. Juvva

Sekretär R. Hammer

1. jaan
1925

Protokoll N18

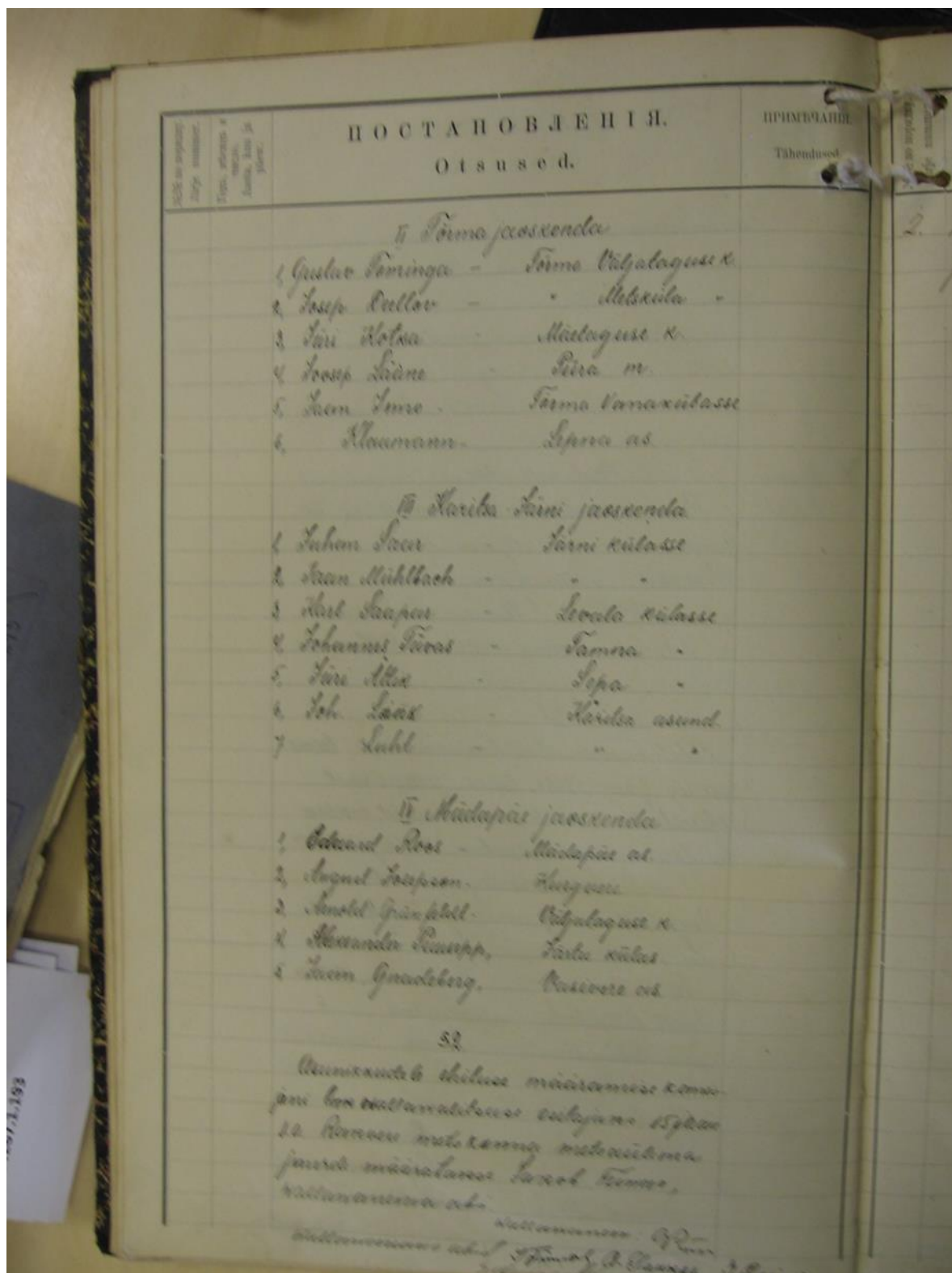
Rakvere vallavalitsuse koosoleku üle,
Rakvere vallamajas 10. jaan. 1925.
Koosolid: vallavanem J. Püss,
abid Th. Pajo, J. Pinner, A. Saukas,
ja J. Juvva ning sekretär R. Hammer.

§1

Tähelepannes, et külakümniknude tehis-
tuseary 1. jaan 1925. lõpetes, sellepärast
otsustati: nende asemel uued määra-
ta 1. jaan kuni 1. juunini 1925. jaanini.

I Laanemõisa jaoskonda

1, Rudolf Maasing	-	Tobia asund
2, Hans Mänd	-	Laanemõisa külas
3, Turi Kreek	-	Karivärava külas
4, Jakob Lillenboch	-	Saratori
5, Turi Gebhardt	-	Risu
6, August Baumann	-	Pautna
7, Hoodi - Gustav Plean	-	Hoodi ar.
8, Johann Viichmann	-	Päides
9, Alexander Tamn	-	Papiarus
10, Roman Markus	-	Kullaare mõis

Külakümnike nimekirja järg. Koopia tegi Ülo Niisuke

Säilik 4267.1.58 kajastab järgmisi huvipakkuvaid fakte:

6.03.1926. aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras: Punkt 1. Rakvere vallamajja (Tammiku 9) elektrivõrgu paigaldus.
Otsustati: Maksta Rakvere vallamajja (Tammiku 9) elektri sisseveo eest 9720 marka.

3.04.1926. aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras: Punkt 1. Vallavalitsuse palgal olevatele töötajatele preemia määramine.
Otsustati: Ülestõusmise pühadeks määrata vallavalitsuse palgal olevatele töötajatele preemiaks 1 kuupalk. Millest pool maksta ülestõusmise pühadeks teine pool jõuludeks.

7.01.1928. aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras:

Punkt 2. Mädapea ja Kloodi 4 klassiliste koolide sunduslikule üleviimisele 6 klassilisteks koolideks.

Punkt 3. Valla üheks oluliseks probleemiks ka kolmekümnendatel aastatel oli teede korrashoid. Eelnevalt 1929, aastal teostas teede revisjoni teederevident Paul Pajos. Kohustati talunike hooldama neile kinnistatud tee lõikku.

Neil aasatil oli peamine sidevahend kiri. Seepärast moodustati ajalehtede ja kirjade kättetoimetamiseks 23 postitalu, millised katsid täielikult valla territooriumi. Olulise sündmusena märgitakse säilikus 4267.1.169, jõulupühade tähistamist Rakvere vallamajas 1928,aastal. Vallavalitsus palub esinema hr Maarits Keskküla laulukoori.

19.02.1930. aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras: Punkt 1. Valla eelarve kinnitamine.
Otsustati: Kinnitada valla eelarve 13.300 krooni.

29.03.1930.aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakorras: Punkt 1. Külade (kantide) abivallavanemate vahel jaotamine.
Otsustati. Kinnitada külad (kandid) abivallavanemate vahel järgmiselt:

I kant, August Steinberg`le Tõrma-Mädapea.

Külad: Lepna, Mädapea, Mäetaguse, Piira asundus, Tobia, Tõrma (kolm küla) ja VäljataguseII

Kant, Jakob Tiivas, Karitsa-Järni

Külad: Järni, Järtu, Kartisa, Levala, Nõmme, Sepa, Tamna, Vasivere.

III Kant, Arnold Grünfeld, Rakvere- Kloodi.

Külad: Karivärava, Kloodi, Kullaaru, Laanemõisa, Paatna, Päide, Rakvere asundus, Risu küla ja Risusoo, Saratovi , Marthali ja Ussimäe talud,

Säilikust 4267.1.169 nähtub, Rakvere valla juhtkonna töötasu 21.04.1930.aastal oli:

Vallavanem-	45 krooni
Asetätja-	20 krooni
Abid	15 krooni

17.12.1932.aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

1929. ja 1930. Aasta ikaldused ja ülemaailmne majanduskriis jättis jälje ka perede majanduslikule olukorrale. Ka aastal 1932.aastal oli vajalik vaeste peredele anda tuge.

Päevakord:

Otsustati: Anda 336 kg rukist kuueteistkümnele lapsele. 16 kg lapse kohta.

28.02.1934.aastal Rakvere valla Nõukogu istung.

Päevakord: Punkt 1. Vallavanema ja abide valimine.

Otsustati: Kinnitada Vallavanemaks taas **Gustav Püss.**

Abideks: Jakob Tiivas, August Steinberg ja uueks August Norts ning määrata Rakvere-Kloodi kandi kuraatoriks.

14.06.1939.aastal Eesti Vabariigi siseminister määrab vallasekretäriks Raivo Saare.

1939. aastal mainitakse uue nimetusena **külavanemat, varem külakümnik.** Vallavalitsus kinnitab 35 külavanemat. Külavanema kohutustest tuleb märkida valimiste korraldamist. Külavanem viis valijale koju vallavolikogu kandidaatide nimekirja, mille kättesaamist tuli kinnitada allkirjaga.

Säilikust 4268.1.169

Dokumentidest nähtub Rakvere valla **töötajate nimekiri 6.12. 1939.aasta seisuga.**

I pensioni õiguslikud ametnikud:

1. Raivo Saare	vallasekretär
2. Ell Saare	vanem kantselei ametnik
3. Elli Kauber	kantselei ametnik
4. August Rahamägi	vallakäskjalg
5. Aleksander Truupõld	maksunõudja
6. Liina Tamla	Karitsa kooli teenija
7. Alide Saare	Mädapea kooli teenija
8. Elfride Veit	Kloodi kooli teenija

II mitte pensioni õiguslikud

1. Gustav Püss	vallavanem
2. August Norts	vanem vallavanema abi
3. Jakob Tiivas	vallavanema abi

6. dets. 1939.

1192.
Raavere, loodi. 89

Viru Maavalitsuse Administratiivosakonnale.

Teie kirja põhjal 4. dets. k.a. nr. 9734 all saadab Rakvere Vallavalitsus siinjuures teated selle valla ametnikkude ja teenijate kohta.

Nr.	N i m e d.	Ameti nimetus.
-----	------------	----------------

A. Pensionisõiguslikel ametikohtadel:

1. Reivo Saare	Vallassekretär
2. Ell Saare	Vanem kantsleisametnik
3. Elli Kauber	Kantsleisametnik
4. August Rehemägi	Vallakassakjalg
5. Aleksander Truupold	Maksuanduja
6. Liina Tamme	Karitsa Algkooli
-teenija
7. Aline Saar	Mõdapea Algkooli
-teenija
8. Elfriede Veit	Kloodi Algkooli
-teenija.

B. Mitte pensionisõiguslikel ametikohtadel:

1. Gustav Püss	Vallavanem
2. August Norts	Vanem vallavanema abi.
3. Jakob Tiives	Vallavanema abi.
4. 35 külvavemat	-

G. Niisuke
Vallavanem.

J. Saar
Vallasekretär.

Valla koolivõrgu areng läbi kahe sajandi.

Küla- ja mõisakoolide võrgu loomine algas 18. sajandi teisel poolel. Seda ergutas 1765. aastal välja antud niinimetatud Browne'i patent, mille järgi pidid vähemalt viie adramaa suurused mõisad asutama kooli. Ligi 20 aastat hiljem, 1787. aasta aruandes Eestimaa Evangeelse Luteri Kiriku provintsiaalkonsistooriumile, loetletakse üles olemasolevad talurahvakoolid, mille hulgas on ka **Lasila kool**. Seda võib pidada Lasila kooli esmamainimiseks.

1844. aasta aruanne uue koolihoone valmimisest

EAA f 1187, n 2, s 514:10. L 61-62

Rakvere valla vanima kooli, on asutatud Baeri perekonna poolt. Täpsemad andmed aga 1843. Aastast, mil Lasila mõis ehitas **Kargela külasse** uue ruumika koolimaja.

Järtu ehk Mädaopea kool avati 1869. aastal. Siin koolis, said tarkust Mädaopea, Vasivere, Kurgvere, Järtu ja Lasila talurahva lapsed.

Järtu algkool Rakvere vald, RM F 105:129, SA Virumaa Muuseumid, <http://www.muis.ee/museaalview/1305176>.

Kui algselt asusid koolid erinevate mõisate (Mädaopea ja Lasila) maadel, siis alates 1912 kuulusid mõlemad mõisad parun Ernst Rentelnile. Nüüd tegid ka koolid tihedamat koostööd: Järtu-Mädaopea koolis õppisid 1.-2.klass ja Lasila koolis 3.-4.klass.

19. sajandi keskpaiku (arvatavasti 1838. aastal) **rajati Tõrmasse kool**. Esialgu tegutses kool endise Lepna-Eesküla territooriumil, kuid juba 1869. aastal kolis koolimaja Tõrma külla. Kõige pikema staažiga õpetaja ja kohaliku kultuurielu eestvedaja oli Moorits Keskküla, kes oli Tõrma kooli õpetaja aastatel 1899–1921.

Levalas töötas kool alates 1849. Aastast. Õpetajaks Toomas Sapar. Hilisemad andmed puuduvad.

Kloodi Algkool, Veltsi Lasteaed- Algkooli eelkäija. Sisuka loo kooli ajaloost on 1961. aastal ajalehes „Punane Täht“ avaldnud kooli juhataja S.Sarapuu. Sisuliselt iseloomustab artikkel valla koolide ajalugu.

Kloodi Algkool 100 aastane

Juba mitu inimpõlve on Kloodi Algkool ümbruskonna rahvast õpetanud ja kasvatnud, Tema esimene eelkäija, Paatna külakool asutati 1861.a. Esimsel õppeaastal töötas kool talutares, alles 1862.a. ehitas Kloodi mõis õlgkatusega koolimaja , mille asukohta tähistab praegu vana küün Paatna külas. Esimene õpetaja Peeter Paul Freudenthal töötas koolis üle 30.aasta Tähtsamaks õppeaineks oli usuõpetus. Lugama õpiti vaimuliku sisuga raamatuid. Hiljem hakati õpetama vähesel määral ka arvutamist, kirjutamist ja vene keelt.

Et koole oli tookord veel vähe, käis Paatna külakoolis lapsi mitmest naaber külast.

1985. a. Kool likvideeriti ja ehitati Päidesse külakool. Selles majas töötas kool 1918. aastani.

Mitmest Päide külakoolis töötanud õpetajatest on tolleaegsetele õpilastele meelde jäänud õpetaja J. Vilda, kes õpetas 3-kl. koolis mõnelegi erksamale õpilasele tasuta 4. klassi kursust, korraldas ja viis läbi mitmeid uuendusi õppe töös.

Esimese maailmasõja ajal jäeti koolimaja remontimata ja viimane muutus tarvitamiskõlbmatuks. 1920.a. toodi kool Kloodi mõisa valitsejamajja. Sellest alates ongi kooli nimeks Kloodi Algkool. 1920.a. septembrikuus muudeti kool 4-klassiliseks. Juhatajaks valiti August Nõmmaru (Schneider), õpetajana töötas Minna Käär.

1928/29. Õppeaastal muudeti kool 6.klassiliseks. Kooli kroonikat lehitsedes näeme, et õpilaste arv kõikus 50-70 vahel. Koolis oli palju omavalmistatud õppevahendid, sest tolleaegne koolijuhataja A. Nõmmaru oli suur käsitöö- ja aiandusentusiast. Uskumatu väike, kuigi tolle aja kohta normaalne edasiõppijate arv kooli lõpetanute hulgas. Vaadeldud 10 aasta jooksul (1927/1928-1937/1938) on igal aastal 6. kl. Lõpetanud 6-7-8 õpilast, kelledest keskkoolidesse on asunud edasi õppima ainult 1-2. Kõigi teiste kohta on märgitud, et nad on jäänud kodudesse.

950.aastal muudeti kool laste arvu vähenemise tõttu 4-klassiliseks. See on tingitud asjaolust, et linna külje all elunevatel, kuid meie kooli mikrorajoonis kuuluvatel õpilastel on võimalus õppida Rakvere koolides. Viimase 8 aasta jooksul ei ole meie õpilaste arv ületanud 30 piiri.

Kloodi Algkooli 4.klassi lõpetanud õpilased jätkavad õpinguid Haljala 7-kl. Koolis või Rakvere linnas

11.juunil k.a. algusega kell 16.00 korraldab Kloodi Algkooli lastevanemate komitee õppeasutuse 100-aastase juubeli tähistamiseks koolimajas kontsertaktuse. Loosame, et paljud endistest õpilastest ja õpetajatest sel puhul oma vana kooli ei unusta.

S. Sarapuu

Kloodi Algkooli juhataja

Rakvere valla (1866-1918) territooriumil asus seega 5 kooli.

Eesti Wabariigi päevil töötasid: Karitsa, kloodi, Lasila ja Mädaopea koolid.

Arkna Põllunduskool alustas õppetööd 1920. a üheaastase koolina Rakveres, viidi 1922. a sügisel Arkna mõisa, kus ta 1925. a muudeti kaheaastaseks põllunduskooliks. Kooli juures avati 1935. a üheaastase kursusega aianduse eriklass. Õppeasutusel oli 170 ha maad, millest 87 ha põldu ja 72 ha rohumaad. Hästi olid kujundatud kultuurkarjakoplid (30 ha) ja heal tasemel oli loomakasvatus.

Seltsitegevus Rakvere vallas

Rakvere vald, asudes poolkaarena ümber maakonnalinna oli tihedalt seotud linna kultuurieluga.

Rakvere valla muusikaelu keskuseks kujunes Tõrma, kus koolmeistrite taktikepi all tegutses laulukoor. Eesti Vabariigi päevi, eriti alates 1930. aastast, arenes kõikjal Eestimaa külades seltsi elu. Nii ka Rakvere vallas, kus saame rääkida peamiselt kolmest suunast seltsi elus: naisliikumine, noorsooliikumine ja tuletõrje tegevus. Rakvere valla Perenaisteselts „Virve“ ühendas Tõrma ja Karitsa naisi. Koos Virumaa Lastekaitse ühinguga organiseeriti 1930.a. Tõrma vanas koolimajas lasteaed.

Maanoorte organiseerumine läks hoogu seoses Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse (ÜKNÜ) loomisega. Noorteorganisatsioonid Rakvere vallas panid suurt rõhku rahvaliku, eesti kultuuri arendamisele ja spordile.

Rakvere vallas tegutsesid kohalikud Tuletõrjeühingud: Järni, Järtu, Kloodi ja Mädaepa külades. Seltsid korraldasid õppusi, võistlusi ja seltsiõhtuid.

Rakvere valla hariduse- ja kultuurilooga on seotud rahvusvaheliselt ja vabariigis tuntud inimesed. Loodusteadlane, kirjeldava ja võrdeva embrioloogia rajaja, St Peterburgi TA akadeemik Karl Ernst von Bear, elas oma lapsepõlveaastad onu juures Lasila mõisas.

Kloodis on sündinud ja kasvanud Karl Clodt von Jürgensburg, kellest sai hiljem tuntud kunstnik- siluettide lõikaja. Tema pojast Peter von Jürgensburgist võrsus aga skulptor, St Peterburgi Kunstiakadeemia professor.

Kullaaru mõisa aidamehe pojana sündis 1862. aastal proosakirjanik Eduard Bornhöhe. Bornhöhe loomingu kandvaima loomingu moodustavad tema ajaloolised teosed: "Tasuja", "Villu võitlused", "Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimsed päevad", "Tallinna narrid ja narrikesed", "Ajaloolised jutustused" jt.

Rakvere vallas on sündinud või elanud ja töötanud, sellised tuntud kultuuritegelased: luuletaja Juhan Lilienbach, kirjanik Erni Krusten, vestekirjanik Riho Lahi, Rakvere Teatri näitleja Ellen Grünfeldt, kirjanik Raimond Kaugver.

Eesti esimesed suusahüppevõistlused toimusid Tõrma-Kõrgemäel. 1929.aasta suusahüppe demonstratsioonvõistlustel osalesid kohalikud suusatajad eesotsas Eduard Raidlaga ja külalistena võtsid võistlustest osa ka soomlased.

Külanõukogu päevil kandsid rahvuskultuuri edasi Mädaepa kooli õpetajaja hilisem Energia kolhoosi klubi juht, Rakvere valla volikoguliige Helju Liiver. Koos Eva Niinemägi ja Anne Pilipenkoga, Lepna Raamatukogu kauaaegne juhataja, asutasid naiseltsi „Lumeroos“. Selts asutas naisansambl, korraldas käsitöö kursusi ja näitusi Mädaepa mõisas.

A j a l o o l i n e õ i e n d

Karitsa, Kloodi ja Rakvere külanõukogu alustasid tegevust 25.mail 1945.a. /Alus: Virumaa täitevkomitee otsus nr. 25 25.maist 1945.a./ 1. oktoobril 1950.a. viidi läbi rajoniseerimine ja nimetatud külanõukogud läksid üle Virumaa Rakvere valla täitevkomitee alluvusest Rakvere rajooni täitevkomitee alluvusse.

1954.a. ühendati Kloodi ja Karitsa külanõukogu Rakvere külanõukoguga. Viimase territooriumil on praegu järgmised külad: Aluvere Paemurd, Arkna, Aruküla, Arupealse, Järni, Järtu, Laanemõisa, Lasila, Lepna-Taaravainu, Lepna-Eesküla, Levala, Karivärava, Kloodi, Karunga, Karkuse, Kõrgemae, Kurgvere, Karitsa, Karitsa-Sarveaugu, Mädaepea, Mäetaguse Mödriku, Näpi, Nortsu, Papiaru, Piira, Päide, Paatna, Roodevälja, Raudvere, Sepa-Nõmme, Tammi-aluse, Tamna, Tobia-Risu, Tobia-Väljataguse, Tõrma, Tõrremäe, Tõrma-Väljataguse, Tõrma-Metsküla, Tärü, Ussimäe, Vassivere, Vaeküla, Veltsi, Vetiku ja Vinni. Peale selle on veel Lasila asundus, Mödriku asundus, Rägavere asundus. Külanõukogu territooriumil on rajooni eesrindlikem kolhoos "Energia", Vinni näidissovhoos koos Mödriku sovhoos-tehnikumiga, Kullaaru sovhoos, Vaeküla Internaatkool ja Tõrma Karusloomade Kasvandus.

Külanõukogu territooriumi üldsuurus on 172,86 km². Elanike arv seisuga 1.jaan.1964 - 4926.

Alates 1.okt.1961.a. on külanõukogu esimeheks Helga Vaher, kelle nimi kanti 1964.a. vabariiklikule autahvlile.

Arhiivimaterjalid on säilinud väga lünklikult. Rakvere külanõukogu arhiivimaterjalid on säilinud alles 1954.a. alates, Kloodi külanõukogu materjalidest on säilinud ainult osa majapidamisraamatuid, Karitsa külanõukogu materjalidest on säilinud üksikud alates 1949.a.

Arhiivimaterjalid korrastati esmakordselt 1964.a. septembris-detsembris. Nõmistusse nr. 1 on kantud 115 säilitusühikut aastatest 1949-1960. Märgulatuuriks eraldi 283 säilitusühikut.

Õiendi koostas: /H.Vaher/,
Rakvere külanõukogu esimees

Rakvere Külanõukogu Täitevkomitee hoone 1950-1960. A. Annimäe tee 3, Rakvere linn
Mirje Reinumäe foto

Rakvere valla ajalooline kujunemine, kuni aastani 1991.

13. sajandil oli Virumaa, kuhu kuulus 5 kihelkonda, ligilähedaselt sama territooriumiga kui praegu Ida- ja Lääne-Virumaa kokku. Rakvere kihelkonda on esmakordselt mainitud 1419 aastal. Kihelkonna territooriumi kuulusid praeguse Rakvere ja Sõmeru valla alad..

Eesti Vabariigi seadusega 1918 aastal kujundati kihelkonnad ümber valdadeks. Rakvere kihelkond jaotati Rakvere ja Sõmeru valla vahel. 1918- 1940 aastani oli Virumaal 40 valda, nende seas ka Rakvere vald.

1940 aastal kuulusid Rakvere valda.

13. septembril 1945 aastal jaotati külad kolme külanõukogu vahel.

1. Rakvere külanõukogu koosseisu.

Aru, Karkuse, Lepna–Eesküla, Lepna–Mätliku, Lepna- Taaravainu, Mädaopea, Mäetaguse, Piira, Tammikualuse, Tobia–Väljataguse, Tõrma-Vanaküla, Tõrma–Väljataguse ja Ussimäe, mille territooriumid kuulusid valla sees,

2. Karitsa külanõukogu koosseisu kuulusid Järni, Järtu, Karitsa, Kurgvere, Lepna-Nõmse, Savala, Saueaugu, Tamna, Tõrma- Metsküla, Tõrma–Väljataguse ja Vasivere.

3.Kloodi külanõukogu koosseisu kuulusid Arupealse, Karivärava, Kloodi, Kõrgemäe, Laanemõisa, Nortsu, Paatna, Papiaru, Päide, Tobia-Risu ja Tõrremäe.

1950 aastal koos maakondade likvideerimisega kaotati ka Rakvere vald ja valla haldusterritooriumist moodustati üks, Rakvere külanõukogu.

Seoses majandite liitmise ja lahutamise erinevatel perioodidel kuulusid Rakvere külanõukogu koosseisu: Kadila, Mõdriku, Nurmetu, Näpi, Raudvere, Roodevälja, Rägavere, Vaeküla, ja Veedla külad ja Vinni alevik ning praegusest Tamsalu vallast Assamalla, Kullenga ja Lemmküla.

Samadel põhjustel liideti Rakvere vallaga Arkna, Karunga, Lasila ja Levala külad.

Rakvere valla praegused piirid kujunesid lõplikult alles 1982 aastal, millal Rakvere külanõukogu territooriumist lahutati Assamalla sovhoos, mis jaotati Ed. Vilde nimelise kolhoosi ja Põdrangu sovhoosi vahel.

Tänased külade nimed ja territoriaalne jaotus kujunes ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 1976 aastal.

Alates Rakvere valla taastamisest 06.06.1991 aastal kuulub Rakvere valla koosseisu 19 küla: Arkna, Eesküla, Järni, Karivärava, Karitsa, Karunga, Kloodi, Kullaaru, Kõrgemäe, Lasila, Levala, Mädaepa, Paatna, Päide, Taaravainu, Tobia, Tõrma, Tõrremäe, Veltsi külad ja Lepna alevik.

Rakvere vallavanemad ja külanõukogu RSN Täitevkomitee esimehed aastatel 1940- 1991.

1. Vallavanem: Juuru, sekretär H. Klammer.
2. Külanõukogu esimees 1950. Aastal K. Piik, sekretär L Vares.
3. Külanõukogu esimees 01.10.1961 Helga Vaher.
4. Külanõukogu esimees 1981. aastast Tamara Sepmann.
5. Külanõukogu esimees 1988-1991. aastatel Maie Rakso. Alates 06.06.1991 vallavanem.

Rakvere vald aastail 1940-1991

Evolutsiooniline Rakvere valla kogukonna areng katkes 1940.aastal. Dokumentaalseid tõendeid vallavalitsuse tegutsemisest säilinud ei ole, sest 1950.aastal vallamaja Tammiku 9 riigistati ja vallamaja uueks asukohaks sai Annemäe 3, mis siis veel oli valla territoorium. Valla arhiiv jäeti Tammiku 9 pööningule, mis hävines.

Kaks okupatsiooni töid vastuolud Eesti küla ellu. Algul N Liidu okupatsioon. 1940 aastal tekitati Eesti külas vihkamise ja sallimatuse õhkkond. Juulis korraldati üleriigilised „valimised“. Mäletan neid esimesi valimiskutseid uue II riigikogu valimisteks, millel ilutses „Suure juhi“ Jossif Stalini pilt. Valimised toimusid 14 ja 15 juulil. Veel oli rahu ja vaikus enne tormi, veel külvati, künti ja koristati saaki kuni algas maareform. Sügisel jagati juba esimesi uusmaa saajate kohti. Teostati niinimetatud sotsialistlik maareform 1940. aasta sügisest kuni 1941. aasta suveni. Maaomanikelt võeti ilma mingi kompensatsioonita ära kogu maa, mis ületas 20 - 30 hektarit. Selle reformi läbi sai kahju Leedus umbes 10%, Lätis 15% ja Eestis 20% talunikest. Võõrandatud maa jagati maata sulastele ja popsidele. Leedus said 1940. aasta novembris umbes 75 000 maatameest ja väikeomanikku kokku 394 000 hektarit maad; Lätis said maad 52 000 popsi ja 23 000 väiketalu said seda juurde. Eestis oli uusmaasaajaid koos juurdelõikeid saanud väikemajapidamistega üle 40 000. Maareformi käigus laiali jagatud põllutükid olid pere ülalpidamiseks liiga väikesed (Leedus ja Lätis kuni 10 hektarit ja Eestis kuni 12 hektarit). Selle reformi alusel lõigati 10 ha maad uusmaasaajatele, talu maadest, mille senine suurus oli 30 ha. Sama protsess toimus ka Rakvere vallas.

1941. aasta juuniküüditamine tõi küladesse teise laine vihavaenu ja karmi kadeduse. Edukamad talunikud ja ettevõtjad saadeti Siberisse. Isegi lastele ja vanuritele ei halastatud.

Virumaalt vanim küüditatu oli Rakvere valla, Mädapea küla elanik Miina Kaskin, sündinud 1863. aastal. Arreteeriti ja saadeti sunnitööle aktiivsemad kogukonna liikmed, kes töötasid Eesti Vabariigi ametiasutustes. Saksa okupatsiooniaeg (aasta 1941) algas endise olukorra taastamisega ja kättemaksmisega.

1944. aastal kui oli uuesti Eesti okupeeritud algas sügisel järjekordne kättemaks ja eraomanduse natsionaliseerimine ka maareformi jätkamine.

Kirjeldan oma lapsepõlvest kaks episoodi, mis tabasid kõiki Eesti taluperesid. Sügis tõi ootamatult „röömusõnumi“! Mäletan kui isa kutsuti tähtsa asja pärast Mäetaguse vallamajja. Koju saabus röömsa meelega; „Nüüd on talu lõplikult meie pere oma“. Isale oli antud värviliselt kujundatud „Maa põlise kasutamise akt“. Aasta pärast selgus kui inimväärikust alandav dokument see oli, ütleksin ausalt Eesti talupoega mõnitav akt. Järgmise aasta kevadel moodustati Eestis esimesed kolhoosid, dokument oli tühi paber.

Märtsikuu algul, veel talveteega saadeti mind kartulikoormaga Kohtla-Järve turule. Olin ennegi onu Jakob`iga jõulupühade aeg head äri teinud. Kaevurid olid võrreldes teiste erialadega hästi tasustatud. Kvaliteetne kaup läks hoobiga müügiks. Naasesin koju ja leidsin köögilaualt isa poolt konarliku töömehe käekirjaga avalduse. Avalduses oli kirjutatud, astub vabatahtlikult kolhoosi ja annab ühisvarasse; kaks hobust, kaks lehma, ree, vankri ja põllutööriistad. Jäin tummaks, nii lihtsalt loobutakse suure vaevaga muretsatud varandusest. Alles 25.märtsi järgselt sain aru, miks isa ja ema avalduse kirjutasid, minu lapse mõistus ei adunud olukorda. 24. märtsil kamandati isa Mäetaguse vallamajja. Ema arvas, et parem kui ka mina kodust lahkun, ülejäänud vennad olid kodust läinud. Läksin hobusega varjule vanaema juurde Tarakuse külla. Paari päeva pärast läksin koju, ka isa saabus. Ega ta eriti jutukas ei olnud. Siiski sõnas, et keeldus minemast manukaks perede küüditamise juurde, seetõttu pisteti vallamaja keldrisse aresti kuni operatsioon oli lõppenud. Pärast küüditamist oli külas rusutud meeoleolu. Keegi ei teadnud kes ära viidi ja kes põgenema sai. Oli kindel, et mingi info liikus varem. Mitu külameest sai minna rettu ja pääsesid Siberisse saatmisest. Küll aga oli valus vaadata kui inimesed, kes laisad ja saamahimulised olid, kärmesti varandust jagama või võõrasse pessa asuma. Selles hirmu õhkkonnas kutsuti Pagari koolimaja saali kokku külarahvas kolhoosi asutamiseks. Isa ja ema võtsid mind kaasa koosolekule, mis tähendas minu automaatset kolhoosi liikmest võtmist. Sellest päevast algas ka minu töömehe staaž.

1941 ja 1949. aasta küüditamise lained laastasid ka Rakvere valla külasid.

RAKVERE VALLAST AASTATEL 1941 ja 1949 KÜÜDITATUTE PEREDE NIMEKIRI

Grünfeldt, Grünfeldt-Tamm, Tamm.

Järtu k. Koppel, Paju, Puusepp, Vall.

Järtu k. Saare t. Tali.

Karitsa k. Kuusik, Raidmaa.
 Karitsa k. Tiigi t. Turban.
 Karivärava k. Palm.
 Kloodi k. Truupõld.
 Kullaaru sovhoos Allikveer.
 Laanemõisa k. Allikmaa, Samma.
 Mädaopea k. Saar.
 Mädaopea k. Sepa t. Kumari.
 Nortsu k. Veersalu.
 Paatna k. Niilvee.
 Sarveaugu k. Aabsaare, Heinmaa.
 Tamna k. Tiidema, Tiidemann.
 Tobia k. Masing.
 Tõrma k. Inno, Puusepp, Pärnsuu, Tomingas.

Mehi 39 Naisi 65 kokku 104

Muud repressioonid 52

Kokku 156 inimest

Järgnes kohe aprillis kolhooside asutamine.

Suuremad ettevõtted:

ARKNA KSJ

Allpool Arkna Põllumajandusloomade Kunstlikuseemendus Jaama, Energia ja Kullaru majandite moodustumise ajajärgud ning töötulemused aastaks 1990.

Arkna Katsesovhoos Kool (seisuga 1990, varem tuntud Arkna Põllumajandusloomade Kunstlikuseemenduse Jaamana (KSJ), ka Rakvere nimetusega), Majand on rajatud Arkna Põllumajanduskooli õppemajandi baasil. Kooli rajati juba 1921. aastal.

Arkna KSJ ülesandeks oli korraldada veiste kunstlikku seemendamist Lääne-Virumaal, Ida-Virumaal ja Järvamaal ning ette valmistada seemendustehnikuid kogu Eestile. Majandi käsutuses oli 935 ha maad. Ettevõttes peeti 66 tõupulli, kõrgetoodanguline piimakari ja seemenduslaboratoorium. Seemendustehnikute kool töötas mõisa häärberis.

Majandi mõned tähtsamad näitajad:	1980	1985	1990
Piima lehmalt (kg)	5639	6262	7710
Müüdi piima riigile (tonnides)	640	751	891
Kasum (tuh. rbl)	534	886	712

Kool likvideeriti Eesti Vabariigi Põllumajanduse ministeeriumi (minister Jaan Leetsaar) poolt 1993.aastal. Minister soovitas kooli tööd jätkata majandi kasumi arvelt. Arkna Katsejaam müüdi Eesti Põllumajanduse Ülikooli algatusel 2000.aastal. OÜ Arkna Karjatalule, mille asutas AS Mets ja Maa.

Aleksander Mägi (Arkna KSJ legendaarne juht)

TÜ üliõpilane, eesnimi Aleksander, perekonnanimi Mägi, Tartu Linna PRG 26, rahvus eestlane, eriala õpetatud agronoom, sünniaeg 1.9.1903.a, sünnikoht Hellenurme vald Tartumaa. Surnud 1.3.1984.a. Arkna küla, Lääne-Virumaa. Isa Peeter, talupidaja. Elulugu; 1932-1940.a Virumaa rahvaülikooli õppejõud, 1941-1944.a Virumaa maavalitsuse põllumajandusameti agronoom.. 1944-1949 Virumaa Riikliku Seemnekontrolli ja Taimekarantiini Rakvere inspeksiooni juhataja. 1949-1956 Arkna Põllutöökooli õpetaja. 1957-1984.a. Rakvere kunstliku seemenduse jaama ja Arkna Loomakasvatuskooli direktor

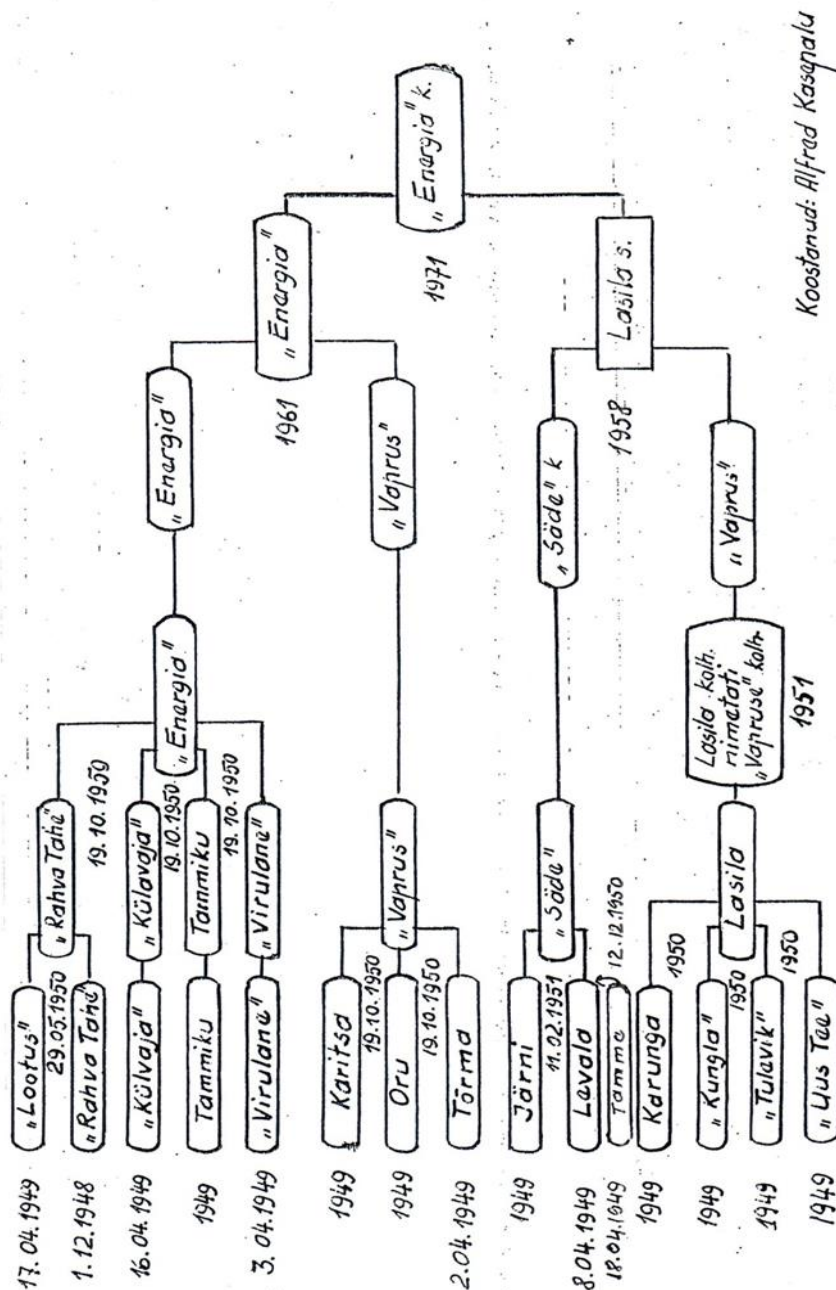
ENERGIA Kolhoos

1990. aastal oli Energia ühismajandi kasutuses 8052 ha maad, sellest haritavat 5730 ha.

Viimaste aastate tööd iseloomustavad järgmised andmed:

	1980	1985	1990
Töötajate arv	947	938	730
Sissetulek (tuh. rbl)	7691	10746	12513
Kasum (tuh. rbl)	1211	1875	1968
Kuu töötasu (rbl.)	236	277	388
Müüdnud riigile piima (t)	5054	5958	6083
Piimatoodang lehmalt (kg)	4316	4545	4756
Müüdi riigile liha (t)	1788	2102	2331
Müüdnud riigile mune (miljon tk)	2,0	2,3	2,2

Majandi tootmise põhisuunaks oli loomakasvatus, piima, liha sealhulgas ka linnuliha ja munade tootmine. Majand omas Annimäe aiandit ja abitootmise ettevõtteid. Mädapea mõis häärber oli kujunenud piirkonna kultuurikeskuseks

Koostanud: Alfred Kasapalu

Joon. 10. "Energia" kolhoosi kujunemine

Kullaaru sovhoos-kolhoos

1990.aastal Kullaaru ühismajandi (allpool kujunemine) maakasutus oli 3131 ha, millest haritavat maad 2145 ha. Kullaaru majand oli spetsialiseerunud köögi- ja puuviljandusele ning piima tootmisele.

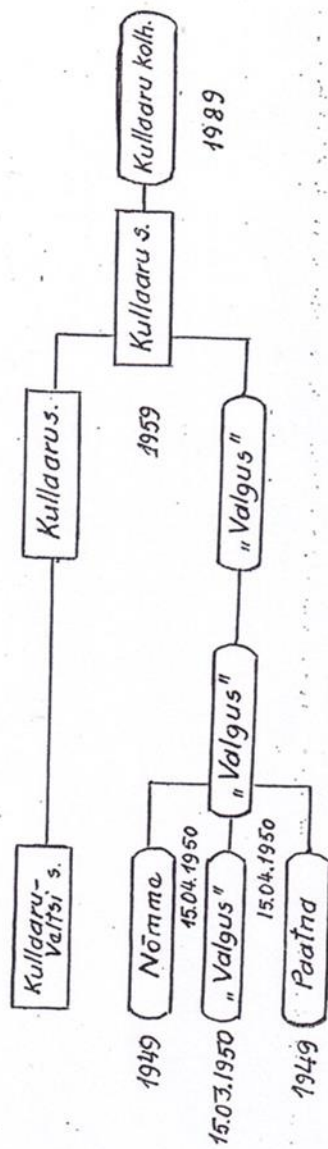
Viimaste aastate tööd iseloomustavad järgmised andmed:

	1980	1985	1990
Töötajate arv	231	234	293
Sissetulek (tuh. rbl)	1492	1809	2160
Kasum (tuh. rbl)	363	448	543
Kuu töötasu (rbl.)	179	216	270
Müüdud riigile piima (t)	1633	2296	2279
Piimatoodang lehmalt (kg)	3877	4744	4639
Müüdi riigile liha (t)	162	204	208

Köögililja müüdi aastas keskmiselt 500 tonni, kuna puuviljandus andis saaki ebastabiilselt, iseloomustab parimaid aastaid 200 tonni müük riigile. Lisaks avamaa köögililja kasvatamisele tootis majand Tõrremäe kasvuhoonetes tomatit ja kurki ning lilli Rakvere rajooni vajaduste rahuldamiseks.

Veltsi mõisa kuivati, mida kasutati ka majandi perioodil. Allikas Gestapo 66

Märkus: Küigi Pajuraru kolhoos jagunes
Vinni ja Kullaaru sovhoosi
vahel, on see arvatud Vinni sovhoosi

Joon. 13. Kullaaru sovhoosi kujunemine – 1989.a. Kullaaru
kolhoos

Tõrma Karusloomakasvandus

Viimaste aastate tööd iseloomustavad järgmised andmed:

	1980	1985	1990
Töötajate arv	142	145	155
Hõberebaseid	1980	2100	2240
Sinirebaseid	1200	1200	1000
Naaritsaid	2500	2750	2475
Realiseeriti karusnahku	12122	13858	8201
Kasum (tuh. rbl)	550	614	1753

C

Tõrma Karuslooma Kasvandus, allikas Gestapo 66

Valla territooriumil tegutsesid Rakvere Teederemondi- ja Ehitusevalitsuse asfalditoodete tehas Pahnimäel. Rakvere Kolhooside Ehituskontori asfaldi ja betoonitoodete tehas Lasilas. Päides Eesti Restaureerimisevalitsuse paeplaatide viimistluse tsehh. 1945. aastal maad, ettevõtted ja suuremad elamud natsionaliseeriti. Likvideeriti erakauplused ja teenindusettevõtted. Moodustati teenindamiseks käsitöö artelle. Peale 25. Märtsi küüditamist peremeheta vara jäi valdade käsutusse. Nendesse taludesse pugesid saagiahnemad, uusmaasaajad ja õnneotsijad.

Kolhooside etteotsa valiti tihti asjatundmatud, küla nigelemate talude peremehed. Mitmed esimehed oli Nõukogude armees võidelnud sõjamehed. Paaril esimesel aastal veel kuidagi elati kuid suured põllumajandussaaduste (isegi heinamüügi) riiklikud müügikohustused röövisid kolhooside sissetulekud. Peale selle varuti riigile põllumajandussaadusi Masintraktori Jaama (MTJ) poolt tehtud tööde eest. Arvsetus tehtud töödest oli alla igasugust arvestust. Poole liitri viina eest kirjutati nii palju kui MTJ brigadirid soovisid. Külades pered laostusid, kolhoosides tehti töö praktiliselt tasuta. Normipäeva kohta anti mõnisada grammi vilja ja mõnikümmend kopikad raha. Pered elatusid aiamaast (0,6 ha) millel kasvatati kartulit ja otra ning ühest lehmast, seast ja mõnest kanast.

Lasila kooli direktor Ervin Kukk jutustas oma mälestustes, perede raskest olukorrast „Bolševiku“ (Assamalla küla, Tamsalu vald) ja „Säde“ kolhoosides. Ka siis küll nääripeol tahtsid lapsed omavahel kinke teha, et näärivana koolipeol need üle antaks. Üks laps kelle peres ei olnud raha pani pakki verivorsti.

Veidi parem oli olukord riiklikes majandites (sovhoosid ja õppemajandid) maksti rahalist töötasu kuigi äärmiselt vähe mõnikümmend rubla kuus. Sellest tulenevalt otsustati vaesunud kolhooside (sisuliselt pankrotis) baasil moodustada sovhoosid või liita sovhoosiga. Rakvere vallas „Säde“ ja Vapruse kolhoos (Lasila) reorganiseeriti 1958. aastal Lasila sovhoosiks.

Muutused paremuse suunas algas põllumajandussaaduste riiklike kokkuostu hindade tõstmisega ja traktorit ning kombainide müügiga kolhoosidele. MTJ asemel moodustati põllutöömasinate ja seadmete remondiettevõtted. Viiekümnendate aastate lõpul kasvas uus põlvkond majandite juhte ja spetsialiste, kes oskasid paremini majandada. See võimaldas kolhoosides üle minna rahalisele töötasule ja kuutöötasule. Rakvere valla majanduse ja sotsiaalse arengule andsid, sellel perioodil oma oskused ja teotahte Energia kolhoosi esimees Toomas Varek ja Tõrma Karusloomade Kasvanduse direktor Leonhard Küngas.

1950. aastal seoses maakondade likvideerimisega ja 39 rajooni moodustamisega ning valdade asemel külanõukogude asutamisega, muutus tundmatuseni kogukondade roll külaelu korraldamisel. Majanduse ja sotsiaalsete probleemide lahendamine anti üle rajoonidele. Koos majandite majandusliku olukorra paranemisega asusid majandid ise lahendama ka sotsiaalseid probleeme. Algas kiire uute tootmishoonete, korterite, lasteaedade, klubide ja isegi koolimajade ehitamine. Jõukamad majandid taastama mõisahooneid. Oluliseks sai hea infrastruktuuri ja kohaliku teedevõrgu arendamine. Rakvere rajooni maanteede hoogne ehitus ja majandite siseteede asfalteerimine sai võimalikuks, tänu Rakvere Teedeehituse-ja Remondivalitsuse juhtidele: Alfred Albertile ja Valentin Transtokile. Esimena ENSV said kõik vabariiklikud maanteed asfaltkatte.

Taassünd.

6.detsembril 1989 võttis ENSV Ülemnõukogu Presiidium vastu otsuse „Omavalitsusliku haldussüsteemi loomisest“. 1990.aastal algas valdade õiguste taastamise periood. Ees seisis maa ja põllumajanduse reform. Selgelt erastus majanduse ja sotsiaalsete probleemide lahendamine. Tollased külanõukogud ei lahendanud infrastruktuuri rajamist ja hooldamist. Kogu raskus oli rajooni RSN Täitevkomitee ja põllumajandusettevõtete kanda. Koostöös rajati koole, lasteaedu, isegi eakatele hooldekodused, rääkimata vee- ja kanalisatsioonisüsteemidest ning puhastusseadmetest. Ka külateede ehitus ja hooldus ning talvine lahtiolek oli majandite mure. Oli selge, et muutub rajooni-maakonna tasandi ja külanõukogu funktsioon. Arvestades asjaolu, et olin töötanud rajooni täitevkomitee esimehena, kes vastutas kõikide probleemide lahendamise eest, mis puutus hariduse, kultuuri, tervishoiu, spordi, kaubanduse, kommunaalmajanduse (elamuehitus- ja hooldus, veevarustus, kanalisatsioon, rajooni alluvusega teed), keskkonnakaitse, ning sotsiaalhooldus, pöördus 1990 aasta algul, Rakvere külanõukogu esimees, pr Maie Rakso minu poole ettepanekuga asuda koostama Rakvere valla põhimäärust ja arengukava. Eeskuju ei olnud kusagilt esialgu võtta. Ka tollane rajooni juhtkond ei teadnud milliseks kujunevad rajooni ja külanõukogu-valla suhted ja ülesanded. Püüdsin selgust saada, millised probleemid jäävad valla kanda, kuidas kujuneb rahastamise skeem. Kindel oli see, et hariduse, kultuuri, sotsiaalhoolduse ja infrastruktuuri haldamine ning arendamine jääb valla mureks. Kuidas kujuneb rahade eraldamine ja millised õigused jäävad omavalitsusele ei osanud vabariigis keegi öelda, isemajandamiseni, riigi iseseisvumiseni kulus veel aasta. Olles töötanud ENSV Ülemnõukogu Keskkonnakaitse komisjoni esimehena teadsin, millistest allikatest on abi loota. Esialgse nõu sain Ülemnõukogu juriidilise osakonna töötajatelt hr Raivo Varelt ja hr Sulev Mältsemees.

Ülemnõukogu Presiidiumi esimees hr Arnold Rüütel soovitas ühendust võtta Muhu vallavanema Jüri Räimiga kus oli esialgne valla põhimääruse kondikava valminud. Sellest oli suur abi Rakvere valla põhimääruse koostamisel. Sain tööga valmis 1991.aasta, jaanuariks. Nüüd 20 aastat hiljem, tollast põhimäärust lugedes on tunne, et kobasime pimeduses ei olnud juriidilisi aluseid ja seadlusandlust. Valla arengukava koostamisel ei leidnud mingit soovitud ega mudelit, räägiti üldpõhimõtetest. Vahetasime mõtteid ja kogemusi Vinni vallavanema Jüri Allikalt'iga. Valla staatuse saamiseks oli aga arengukava tingimata vajalik.

Suureks abiks oli reaalne olukorra tundmine ja statistiline ülevaade Energia kolhoosi, Kullaaru sovhoosi, hilisema kolhoosi ja Arkna Kunstlikuseemendamisjaama, 1991 aastast Arkna Katsesovhoos-Kooli, Tõrma Karusloomakasvanduse töödest ja arengu võimalustest.

1989. Aastal Ülemnõukogu poolt vastuvõetud „Taluseadus“ määras Eesti külas uue suuna ja põllumajandusreformi ulatuse. Tuleb tõdeda, et nii kiiret maa- ja põllumajandusreformi käiku esimeses arengukavas me ette näha ei suutnud.

Aastase töö tulemusena, millesse oli kaasatud elanikkond, külanõukogu saadikud ja ettevõtete juhid, Heino Kukk, Jüri Sild ja Kalev Leipalu, 07.03.1991 Rakvere Küla Rahvasaadikute Nõukogu XX koosseisu VIII istungjärgul võeti vastu otsus: „Rakvere külanõukogu territooriumil omavalitsusliku haldusüksuse moodustamine“. Istungjärgul kinnitati Rakvere valla põhimäärus ja arengukava. Rakvere Küla Rahvasaadikute Nõukogu hakkas funktsioneerima volikoguna ja Rakvere Küla RSN Täitevkomitee vallavalitsusena. Sellest lähtudes on meie valla taassünni kuupäev 07.03.1991. Järgmisel päeval esitasime dokumendid Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumile, Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi haldusreformi ekspertkomisjonile ja Lääne-Viru Maakonnavalitsusele. Peale ekspertiisi toimus valla õiguste saamiseks staatuse kaitsmine komisjoni ees. Eelneval vestlusel meie dokumentide suhtes märkusi ei olnud ja parandusi ei tehtud. Komisjoni istungil arutati samal päeval kolme omavalitsuse sealhulgas Kiviõli linnale omavalitsuse staatuse andmist. Esimesena kaitses just Kiviõli linnavalitsuse esimees, kellele esitati hulga küsimusi põhimääruse ja arengukava kohta. Esimehe vastus oli ; „Linnasekretär koostas dokumendid mina ei tea midagi ega oska ka vastata“. Muidugi saadeti ta dokumente lugema ja endale linna arengukava selgeks tegema. See meile pr Maie Raksoga kergendust ei andnud, vaid pani närveerima. Kõik läks aga teisti. Komisjoni liikmete ja ekspertide hinnang oli kiitev ja küsimusi sisuliselt ei olnud. Olime kolmas omavalitsus maakonnas, kellele ENSV Presiidium 06.06.1991 kinnitas valla staatuse.

Rakvere Vallikraavi 8 ehitatud 1837ndal aastal elamuks, 1960.a. külanõukogu. 1991.a vallamaja. Mirje Reinumäe foto

Rakvere Vallamaja Vallikraavi 8 ja kinnistu ajaloost.

Kinnistu asub Rakvere mõisa maal. Paekivi hoone ehitati 1837.aastal. Maja esialgne funktsioon teadmata. Oletatakse, et maja oli mõisa sepa käsutuses. Vana sepipada veidi põhjapool, üle tee Vallimäe jalamil. Pärast remonti 1885. Aastal oli hoone kirjas sepa elamuna, millel oli kask korstent ja kõrge flaami kividest kelpkatus. Majas oli kaks korterit. Ühes elas sepp, teises puusepp. On teada ka puusepa nimi- Tõnu Nieländer.

Kui kaua mõisa ametimehed majas elasid ei ole teada. 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses kuulus üks korteritest mõisa ehitusmehele Mart Tiitsen'ile, kes elas seal oma 5-liikmelise perega.

Vallikraavi 8 taga loode suunas asus tiik, kus pesti lambaid ja see oli ka mõisa veelindude (pardid ja haned) elupaik.

Mõningail andmeil (Tõnu Nieländeri mälestuste põhjal) asus kusagil sepa maja läheduses ka mõisa kaak ehk häbipost. Küllap oli see üle tee, vana sepipaja kandis. Rahvasuu olevat vallikraavi 8 kutsunud millegipärast „timuka majaks“.

Eesti Wabariigi maaseadusega (1919) liideti mõisasüda (nüüdne Teatrimägi) ja ka Vallimäe tagune ala Rakvere linnaga. Maavalituse (maja valmis 1926.aastal) tagune maaala jäeti linnaga ühendamata ja sinna rajati maavalitusele kuulunud Rakvere hobupostijaam. See oli Virumaa suurimaid postijaamu, kus peeti 1920ndail aastail 15 hobust ja veel 1930ndate aastate lõpulgi 5 hobust. Postijaama pidaja elas praeguses vallamajas.

Pärast linnaga liitmist algas Vallimäe taga, uue, rajatava Vallikraavi tänava äärde ehituskruuntide välja mõõtmine. Esimesed krundid 6-12, omandas Aleksander Thomson, kes rajas sinna 1920ndail aastail aiandi (viljapuud ja marjapõõsad).

1932. aastal müüs A.Thomson osa oma suurest kinnistust (krundid 8 ja 10) uutele omanikele, kelleks said Rakvere apteeker Hans Jürman (Jürima) ja vandeadvokaat Karl - Konrad Möistus. 1939. aastal omandas Jürima ka Möistus'ele kuulunud mõttelise krundiosa. Krundivaldaja ise vanas peakivimajas ei elanud, see oli endiselt hobupostijaama pidaja päralt. 1930ndail aastail oli selles ametis Johan (Johannes) Link, Rakveres laialt tuntud seltskonna-ja ühistegelane (Lingi Juku). J. Link oli mõnda aega ka maavalituse liige ja sekretär. Ta juhti villatöööstust „Viru Tekstiil“, oli Põhja-Eesti Kartuliühisuse esimees. J. Link oli ka esimene, kes alustas 1938.a.aastal oma krundil Kriidsoos, kriidi kaevandamist. 1938.aastal andmeile oli kogu maja Johannes Lingi kasutuses, 7 tuba ja 2 kööki. J. Link suri 1942. aastal.

1940.aastal nõukogude maareformiga arvati hobupostijaama krunt ehk Vallimäe talu ja ka Jürima talu Rakvere linna piiresse. Hobupostijaam likvideeriti. Pärast II maailmasõda elasid majas esialgu uusmaasaajad. 1950.aastast asus Vallikraavi 8 majas Ardenni Hobuste Riiklik Tõulava kontor.

Rakvere küla RSN Täitevkomitee bilanssi anti hoone 1961.aastal.

1994. aastal anti maja koos **kinnistuga** Rakvere vallavalituse bilanssi. 1995 aastal lahkusid viimased üürnikud. Vallamaja sai uue plekkkatuse ja renoveeriti lõplikult 1996. aastal

Koostatud Rakvere muusemi vanem teaduri Odette Kirss'i õiendi alusel.

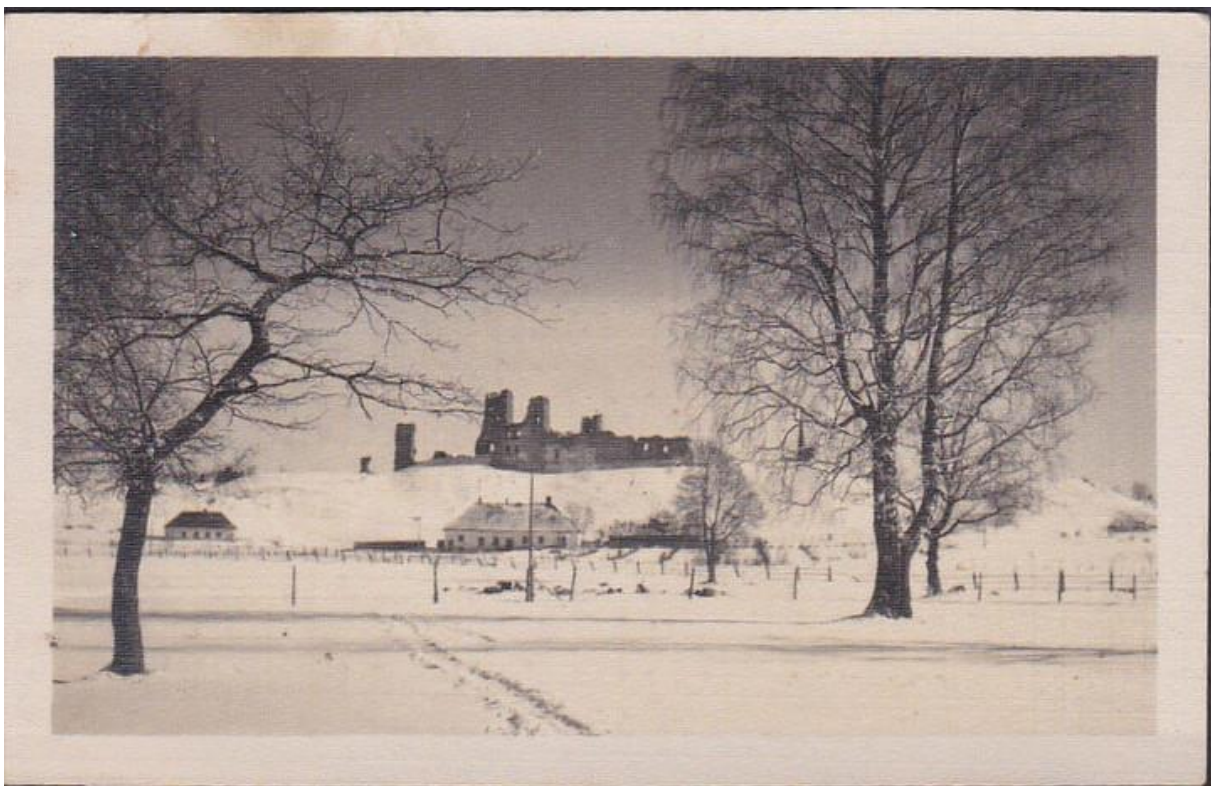
Ülo Niisuke

Rakveres 11.01.2016.

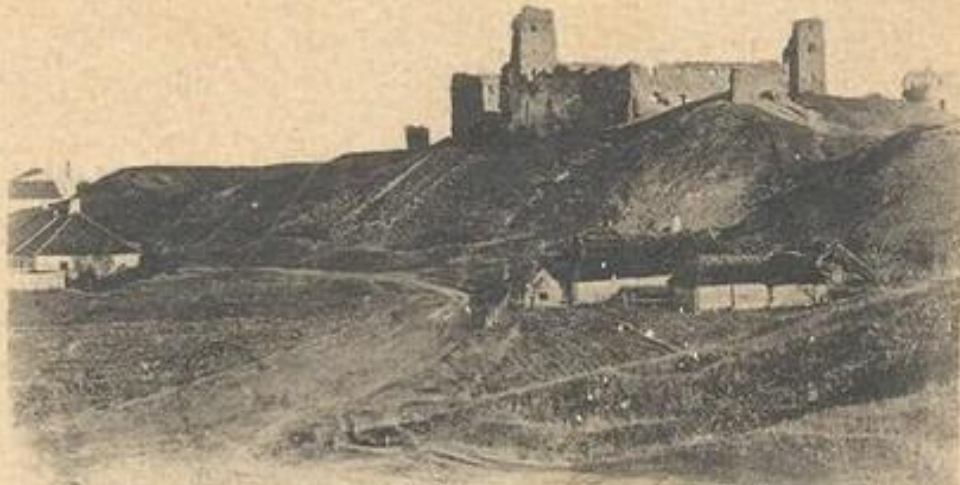
Ajaloolised Fotod Arved Mägi arhiivist (Gestapo fotod)

Vallamaja ja sepipada, allikas Gestapo 66

Talvine vaade vallamajale, allikas Gestapo 66

Ed. W. Riga

Souvenir
Wesenberg

D. 20/1 98.

Minu minijaga!
Kõikide jaoks on see
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on

"Kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on
kõik see, mis on siin, on"

Vaade Tõrma küla poolt aastal 1898, allikas Gestapo 66

Vaade Lepna aleviku poolt, allikas Gestapo 66

Vaade vallamajale Vallimäelt, allikas Gestapo 66

RAKVERE VALD

2400 elanikuga Rakvere vald (127 km²) piirab poolkaarena Rakvere linna põhjast, läänest ja lõunast. Põhjas piirneb vald Haljala, läänes Kadrina, lõunas Tamsalu ja Vinni ning idas Sõmeru vallaga. Vallas on väljaarendatud hea teede- ja küladevõrk. Rakvere valla moodustab Rakvere kihelkonna läänepoolne osa siin kunagi tegutsenud 8 mõisa maadest (Arkna, Karitsa, Kloodi, Kullaaru, Lasila, Mädapea, Rakvere ja Lasila). Täna moodustavad Rakvere valla 19 küla ja Lepna alevik.

Rakvere vald aastatel 1991-2017, Üllas Hunt'i kujundus

MEIE Kandid.

Tõrma küla 1209

Küla territooriumile jäävad kaks tarandkalmet (Tõrma kivikalme), mis on dateeritud 2.–6. sajandisse ning oletatakse ka kolmanda kivikalme olemasolu. Lisaks pärineb Tõrmast kolm aardeleidu (avastatud aastatel 1912, 1926 ja 1998), kus kõik leidudes esinevad hõbeehted on 12.–13. sajandist. On leitud ka juhuleide: kivikirves, viljahõõrumiskive, šlakki, valuvorm jne. Tänu muistse leiumaterjali rohkusele võeti Tõrma küla asulakohana (dateeritud ajavahemikku II aastatuhat eKr – II aastatuhat pKr) 1996. aastal muinsuskaitse alla. [viide?]

Tõrma küla esmamainimine pärineb arvatavasti Novgorodi letopissist, mille kohaselt tegi Novgorodi vürst Mstislav Mstislavits 1211. aastal sõjakäigu Torma-nimelisse kohta, kust saadi saagiks palju vange ja kariloomi. Kuigi sel ajal oli arvatavasti juba olemas ka praegune Torma küla, on loogilisemaks peetud, et letopissis mõeldakse tol ajal märksa suuremaks keskuseks olnud Tõrmat. Kuna letopissi teatel tegi Mstislavi järgmisel aastal sõjaretke Otepäele, mille usaldusväärsemaks peetava kronoloogiaga Henriku Liivimaa kroonika dateerib 1210. aastasse, siis on tõenäoline, et vürsti sõjakäik Tõrmasse leidis aset juba 1209. aastal.[2][3]

Järgmine Tõrmaga seotud sündmuse mainimine pärineb Henriku Liivimaa kroonikast, kus kirjeldatakse mõõgavendade, piiskopimeeste, ristiõdijate, liivlaste, latgalite, sakalaste, ugalaste ja järvalaste ühist rüüsteretke Virumaale 1219. aastal. Maakonna eri osad jaotati rüüstamiseks erinevate väeosade vahel, Tõrmast (Turme), mida kroonik nimetab "suureks külaks", sai sakslaste kogunemiskoht. Sõjakäigu mõjul nõustusid kõikide kihelkondade virulaste vanemad riialastelt ristiuse vastu võtma ja neile pantvange andma.[4] 1220. aastal haarasid Virumaa oma võimu alla Taani kuninga Valdemar II väed ja maakond ristiti Taani preestrite poolt. Viru- ja Järvamaale määrati eraldi piiskop, Ostrad. Paul Johanseni oletuse kohaselt oli piiskopkonna katedraalkiriku asukohaks valitud Tõrma ja selle ehitamisega jõuti ka alustada.[5]

Tõrmat nimetatakse ka Taani hindamisraamatus, mille kohaselt oli tegemist 70 adramaa suuruse külaga, olles sellega teadaolevalt Eesti ala suurim asula. Kuigi tavaliselt peetakse adramaade arvu vastavaks majapidamiste arvule, on Tõrma puhul arvatud, et talusid oli seal siiski 35.[6][7] Harri Moora on paigutanud Tõrma Tartu, Otepää ja Viljandi kõrval 13. sajandi Mandri-Eesti tähtsaimaks kaubanduskeskuseks. Küla suuruse kinnituseks on ka arheoloogiline materjal. [viide?]

19. sajandi II poolel, kui toimus talude päriseks ostmine, jagunes Tõrma kolmeks: Tõrma-Väljataguse, Tõrma-Metsküla ja Tõrma-Vanaküla. 1920. aastail Lepna karjamõisa tükeldamisel Lepna küla jagunes, teiste uute külade seas tekkis ka Lepna-Eesküla, kuhu said maid Tõrma-Vanaküla Vabadussõjast osa võtnud perepojad.

1977. aastal ühendati Lepna-Eesküla ja Tõrma- Metsküla, mille tulemusena tekkis praegune Eesküla. Juba 18. sajandil on Tõrmas märgata tööstuse mitmekülgsust.

Vilja jahvatamiseks rajati tuulikud, kokku on neid olnud kolm. Viimane neist hävis 1980. aasta kulupõlengu tagajärjel. 19. sajandil oli küla ojal kaks vesiveskit kuni ajani, mil kaevati uus säng allikale ning vesi juhiti vesiveskile. Kahes talus tegutsesid kohvivabrikud ja külas oli ka tärklisevabrik.

19. sajandi kultuuri- ja majanduselu elavnemine on jätnud jälje ka Tõrma külla. 19. sajandi keskpaiku (arvatavasti 1838. aastal) rajati Tõrmasse kool. Esialgu tegutses kool endise Lepna-Eesküla territooriumil, kuid juba 1869. aastal kolis koolimaja Tõrma külla. Kõige pikema staažiga õpetaja ja kohaliku kultuurielu eestvedaja oli Moorits Keskküla, kes oli Tõrma kooli õpetaja aastatel 1899–1921.

1921. aastal ühines Tõrma kool Järni ja Karitsa kooliga ning kool koliti Karitsa mõisahoonesse. Kooliõpetaja Lorenzoni eestvedamisel (õpetaja aastatel 1863–1886) loodi Tõrma laulukoor, mille repertuaar oli algselt vaimulik. Moorits Keskküla kooliõpetajaks saamisel pandi 1899. aastal uuesti koos käima Tõrmas vahepeal paariks aastaks soiku jäänud segakoor, mis tegutses kuni 1940. aastani. Koor osales sel ajavahemikul kõikidel üldlaulupidudel. Alates 1930/1931. aastast kuni 1940. aastani tegutses Tõrmas perenaisteselts "Virve", kes lisaks seltskondlikule tegevusele, tegutses suvekuudel ka lasteaiana. Eesti Vabariigi ajal tegutses Tõrmas ka tuletõrjeselts "Valve". Lisaks olid Tõrmas veel näitering, aianduselts ja piimaühing. 1929. aastal avati Tõrmas Eesti esimene suusahüppetrampoliin, mis on vahepeal uuenduskuure läbinud, kuid tegutseb siiani.

Muutus saabus Nõukogude võimu tulekuga. 1940. aasta sündmused purustasid kogu senise külaelu. Kõik organisatsioonid lõpetasid tegevuse. Nõukogude võimu ajal oli küla ainsaks ettevõtteks Tõrma karusloomakasvandus. Aprillis 1949 loodi küladesse kolhoose – alguse sai Tõrma kolhoos, mida hakkas juhatama P. Toombre, kuid juba augustis 1950 ühines Tõrma kolhoos Karitsa kolhoosiga. Hiljem tekkis ümberkaudsete külade liitumisest Energia kolhoos, mis tegutses nõukogude aja lõpuni. Pärast Eesti taasiseseisvumist on ettevõtlus uuesti intensiivistunud.

1. Eesti 2011. aasta rahvaloendus, vaadatud 14.07.2014.

2. Vahtre, Sulev. Muinasaja loojang Eestis : vabadusvõitlus 1208-1227. Tallinn : Olion, 1990. Lk 66

3. Henriku Liivimaa kroonika. Tõlkinud Richard Kleis, toimetanud Enn Tarvel. Tallinn: Eesti Raamat, 1982. Peatükk XIV, kommentaar 4, lk 103

4. Henriku Liivimaa kroonika, XXIII 7, lk 198–199

5. Vahtre, lk 144–146

6. Henriku Liivimaa kroonika, XXIII, kommentaar 31, lk 199

7. Evald Tõnisson. Keskmise rauaaeg. Noorem rauaaeg. Teoses Eesti esiajalugu, kaasautorid Lembit Jaanits, Silvia Laul, Vello Lõugas. Eesti Raamat, 1982. **Lk 388**

ARKNA küla ja Põllutöökool

Meenutusi Ülo ja Linda Niisukese koolipäevilt

Antud periood on kooli elus üpris eriline. Vahepeal möllanud II maailmasõda on segi löönud paljud elud ja haridusteed, mistõttu varieerus viiekümnnendatel aastatel kooli õpilaskond nii vanuse kui sotsiaalse tausta poolest üpris palju. Sarnaselt paljudele teistele, sattus ka Ülo Niisuke Arknale kohaliku kolhoosi suunamisega. Nõukogude võimu poolt rajatud ühismajandid vajasisid lisaks töökätele ka haridusega juhte. Sel eesmärgil võetigi üle varasemad kodunduskoolid, mis nüüd said endale ülesande kasvatada kvaliteetset tööjõudu kolhoosidele.

Ääremärkusena võib veel mainida, et sarnaselt teistele koolidele oli ka Arknal rajatud Eesti Vabariigi aegse kodunduskooliga tugev aluspõhi, mis võimaldas anda ka uutes poliitilistes tingimustes tugevat sisulist haridust. Vaatamata eelmise kümnendi sündmustega seotud kaadrivahetusele suudeti tagada kvaliteetne ja heal tasemel õpe. Ära märkimist väärib kindlasti õpetajate äärmiselt kõrge eruditsioon, mis käis käsikäes laia silmaringi ja avara maailmavaatega. Loomulikult käis tollaegse programmi juurde ka teatud hulk „punaseid“ aineid kuid sellele vaatamata võib öelda, et tippspetsialistid koolitasid väga häid spetsialiste.

Üheks näiteks koolis valitsenud akadeemilisest õhkkonnast on kasvõi see, et toonased kasvandikud ei mäleta oma õpetajate eesnimet. Ja seda mitte seetõttu, et mälu hakkaks kustuma – õpetajaid lihtsalt ei kutsutud kunagi eesnimepidi.

Oluliseks erinevuseks tänapäeva kooli kõrval oli viiekümnnendate aastate koolides see, et nii õpilased, õpetajad kui ka kooli personal elasid koos. Juba varasema kodunduskooli ajal oli mõisast kujundatud nii kooli kui ka küla keskus, mille ümber käis kogu elu. Õppetöö toimus mõisas, mõisa põhikorrusel elasid noormehed ja Vabariigi ajal ümber ehitatud teisel korrusel neiu. Põhikorrusel olid veel õppeklassid, saal ja söögisaal, samuti eluruumid kooli juhtkonnale ja osadele teenistujatele. Keldrikorrusel asus samuti eluruume, samuti hoone majandusruumidja saun. Tollaegset kooli võib kirjeldada ühtse kogukonnana. Ühised kultuurihommikud, deklamatsioonid klaveri saatel ja isetegevus toimusid õpilaste ja õpetajate ühistööna. Suur osa külaelust keerles kooli ümber, kuna lisaks õppetööle arendati koolis tugevalt ka praktilisi oskusi. Kooli saali külastas regulaarselt rändkino, mille publiku hulgas leidis ka külarahvast.

Kõik omaaegsed põllumajandus- ja tootmisüksused (karjalaudad, seemendusjaam, mesila jne) olid otseselt seotud kooliga. Ühest küljest olid need vajalikud praktiliste oskuste arendamiseks, teisalt aga peeti saadustega üleval kooli õpilasi, õpetajaid ja teenistujaid. Söögikorrad olid koolis ühised ja algasid alati väga täpselt. Köögitoolist abistasid köögitoimkonnas olevad tütarlapsed. Igale toidukorral osales korrapidaja-õpetaja, kes lisaks korra jälgimisele jagas ka teadmisi ja õpetusi lauakommetes.

Paljudele talulastele oli see esmaseks kogemuseks lauakommetes – kõik lauad olid kaetud valge linaga, kasutati korralikku serviisi ja lauanõusid. Seoses valgete linadega ka meenutus kasvatusmeetoditest: laud, mille lina oli määrdunud, koristati tühjaks ning lauas istujad pidid loobuma järgnenud söögikorrast. Tänapäevases maailmas ilmselt nii mõnelgi aktiivsel lastekaitsjal kulmu kergitama panev reegel õpetas omaaegsetele kasvandikele häid lauakombeid ja puhtust.

Teinegi meenutus, mis pärit söögisaalist: kord juhtunud nii, et toiduks olnud hernesupi seest leidsid paljud õpilased „ussid“. Pärast kerget kahinat söögisaalis selgitas korrapidajaks olnud õpetaja, kuidas liblikad hernestele munevad ja kuidas kahjurid herneste sees arenevad nii, et isegi vilunud silm ei suuda neid puhastamisel märgata. Tänapäeval pisut söögiisu peletav jutt jättis igatahes toonastele õpilastele igaveseks meelde konkreetsete kahjurite kasvuviisi.

Viiekümnnendatel aastatel köeti mõisamaja puude ja kivisõega. Magamisruumide kütmise eest vastutasid asukad ise, kooliruumi kütsid kooli teenistujad. Ühiseid puutegusid teada ei ole, küll aga on alles mälestused ühisest sõidust kivisõe järele. Koolis õppimine ja elamine oli õpilasele tasuta. Mingil määral võib tasuks lugeda praktika raames tehtud tööd kooli erinevates majandusasutustes. Parematele õppuritele maksti ka stipendiumi, mis oli omaaegses keskkonnas märkimisväärne boonus – elu ja toidu peale ju raha ei kulunud.

Lisaks koolisisestele kultuuriüritustele käidi paaril korral aastas ka väljasõitudel. Sõjatrofeena kätte võidetud Saksa kastiauto täitis bussi aset – katmata autokastis ei tundud puudust ei kaasaegsest konditsioneerist ega ka pehmetest toolidest.

Üldiselt koolist väljas pidudel väga ei käidud. Ühte hoidev seltskond oli karske ja puuduvad mälestused ka tubaka tarbimisest. Seda nii õpilaste kui ka õpetajate seas. Üksikuid erandeid loomulikult oli, nii on ilmselt kõigil, kes sarnastes koolides õppinud mõni tagaukse või –akna mälestus tagataskus kuid sellele vaatamata võib väita, et tegemist oli võrdlemisi rangetes reeglites elava karske maailmaga. Meenutustes on küll üks õpetajatega ühiselt peetud pidu Essu mõisas ja varahommikune tagasitulek üle põldude kuid taaskord tuleb rõhutada kasvandike maneere ja soliidset käitumist.

Kooli teenistujad ja õpetajad elasid lisaks peahoonele erinevates majades kogu külas. Üheks tihedalt kooliga seotud objektiks on tänane Oskari talu. Pärast talu riigistamist sai sellest oluline osa kooli õppe- ja majanduselus.

Oskar Luiga poolt ehitatud kahekordsesse eluhoonesse kohandati neli korterit kooli õpetajatele, talu aias tänagi kasvavaid õunapuid on püganud tõenäoliselt suur osa aiandust õppinud noori. Oskari talu tagaaias oli kooli mesila ning laut-karjakööki seati sisse kunstliku seemenduse jaam. Viimane on tõenäoliselt äärmiselt oluliseks lüliks Rakvere ja Lääne-Virumaa piimatootlikkuse tõstmisel. Erilise hoolega arendas Arkna kooli direktor Mägi (juhtis kooli alates 1963 aastast).

Lisaks tema ajal tehtud olulistele tehnilistele uuendustele hakkas silma ka eriline peremehelik armastus kogu hiiglasliku koolitus- ja majandusüksuse üle. Igal hommikul kella kuue paiku alustas ta ringkäiku, saades sellega täpse ülevaate kõigis üksustes toimuva kohta ja võib liialduseta öelda, et direktoril oli oma hallatavast asutuses igapäevaselt olemas väga selge pilt. Jääb üle vaid mõtiskleda, kuivõrd heaperemehelikult käsitleme täna meie meile tööks antud vara?

Kaks vahvat mälestust on seotud ka ühe kooliteenistuja pojaga, kes elas mõisa soklikorruusel.

Viiekümnnendate alguses puudus Arkna ja Rakvere vahel regulaarne bussiliiklus. See tähendas seda, et üldiselt tuli teekond linna ja tagasi maha käia jala, suuremate pakkide transpordiks oli võimalik tellida koolist hobuvanker. Esimene „kaval“ Antsu lugu, kui ta plaanis Rakverest koju tulekut, kuid ihurammu nende mõne kilomeetri läbimiseks tundus nappivat. Kaval poiss võttis Rakverest telefonikõne kooli ja teatas, et üks kooli töötaja on saabunud raskete pakkidega jaama ja vajaks transporti. Seepeale saadetigi koolist hobune koos vankriga Rakverre. Vankrimees ilmunud jaama, kuid „äsja rongilt saabunud“ kooli töötajat polnud mitte kusagil. Mõne aja pärast ilmunud vaksali tagant Ants, kes teinud tuttava vankrimehega juttu, et kui too juba niikuinii linnast koju minekul on, siis ehk saab ka tema vankriotsale. Ja vaat kus lugu – kooli teenistujat ei ilmunudki tol päeval Rakvere jaama.

Teine lugu liigitub klassikaliste koolist puudumiste alla, nimelt oli Ants ühel päeval koolist „poppi teinud“ (Arkna lapsed käisid neil aastatel Aluveres koolis). Vältimaks koduseid sekeldusi helistas Ants kooli ja püüdis järele aimata oma isa kõnepruuki. Peale vastust, et poiss antud päeval koolist puudus, vandus poiss telefonis vängete sõnadega uut ja vana ning lubas poisile korraliku keretäie anda. Lugu siiski nii lihtsalt ei lõppenud, kuna kooli direktor tundis telefonis oma kasvandiku hääle ära ja ilmselt järgnes nii puudumisele kui ka luiskamisele karistus.

Ülo ja Linda Niisuke olid Arkna Põllumajanduskooli õpilased 1952/53 õppeaastal. Lisaks heal tasemel teadmistele sai samas alguse ka nende tänaseni kestav abielu.

Kirja pannud ja toimetanud Keio Soomelt

Karl Ernst von Baer sündis Piibe mõisas Eestimaa rüütelkonna peamehe Magnus Johann von Baeri (1765–1825) ja Juliane von Baeri (1764–1820) pojana. Tema esivanemad olid pärit Vestfaalist, Saksamaal. Pärinud rüütli tiitli, oli tema täielik nimi Karl Ernst Ritter von Baer, Edler von Huthorn.

Baer õppis 1807–1810 Tallinna Toomkoolis ja seejärel 1810–1814 Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas (sügisel 1814 kaitses doktoritöö eestlaste endeemilistest haigustest) ning jätkas haridusteed Berliinis, Viinis ja Würzburgis.[1]

1821. aastal asus ta korralise professori kohale Königsbergi Ülikoolis. 1826. aastal valiti ta Tartu Ülikooli füsioloogia, semiootika ja patoloogia professoriks, kuid Baer ei võtnud seda kohta vastu.[2] 1834. aastal asus Baer Peterburi. 1841–1852 töötas ta Peterburi Meditsiinkirurgia Akadeemia võrdleva anatoomia ja füsioloogia korralise professorina. Ta oli Vene Geograafia Seltsi asutaja ja selle esimene president, samuti Vene Entomoloogia Ühingu asutajaliige.

Viimased eluaastad (1867–1876) elas Baer Tartus, olles seal Eesti Loodusuurijate Seltsi esimees.

Baer on maetud Raadi kalmistule Tartus. Tartu Toomemäel asub Baeri mälestuskuju. Baeri portree oli Eesti kahekroonilisel rahatähel.

Tema järgi on ladinakeelse nime saanud amuuri vart (*Aythya baeri*).

Teenistus Peterburi Teaduste Akadeemias[muuda | muuda lähteteksti]

1826. aastal valiti Königsbergis töötav Baer Keiserliku Teaduste Akadeemia välismaiseks kirjavahetajaliikmeks.[3] Tänutäheks pühendas Baer järgmisel aastal ilmunud oma ladinakeelse teose "Imetaja ja inimese muna tekkest" Keiserlikule Teaduste Akadeemiale[4].

ine sekretär Paul Heinrich von Fuss pöördus Baeri poole ettepanekuga asuda Königsbergist Peterburi.[3] Baer lootis saada kutset Tartusse professori kohale, kuid seda saamata, saatis teele kirja nõusolekuga minna Peterburi[5]. 1828. aasta aprillis valitigi ta Keiserliku TA zooloogia kateedri korraliseks akadeemikuks[6]. Keiser andis sellele oma kinnituse sama aasta 27. augustil (vkj 13.08)[5]. Kuna Baer oli jõudnud võita üldise tunnustuse, siis sai ta akadeemikuks adjunkti vaheastet vahele jättes[7].

1829. aasta lõpul jõudis Baer Peterburi, küll ilma perekonnata ja ametlikult Königsbergi Ülikooli professorina.[5] Kuid juba järgmisel aastal otsustas Baer naasta Königsbergi[3] 1830. aasta novembris vabastatigi Baer akadeemia teenistusest. Hiljem on Baer autobiograafias nimetanud Peterburist lahkumise põhjustena esmajoones piiratud võimalusi imetajate embrüoloogia uurimiseks ja vastumeelset suhtumist akadeemia zooloogiliste kogude korrastamisse [3]. Vähetähtsusetu polnud ka tema abikaasa vastuseis Königsbergist lahkumisele[3]. 1830. aastal valiti Baer Keiserliku TA auliikmeks[3].

Teistkordselt valiti Baer Keiserliku TA akadeemikuks 1834. aastal, mil ta asus juba alaliselt ümber Venemaale.[3] Põhjuseks, mis sundis Baeri Königsbergist ära tulema, sai venna surmaga tekkinud vajadus perekonnamõis Piibel üle võtta[8]. Arvatakse, et Eestimaal viibides saatis Baer Keiserlikule Teaduste Akadeemiale palve, et akadeemia teda jälle liikmeks vastu võtaks[8]. 28. aprillil (vkj 11.04) valitigi ta zooloogia kateedri korraliseks akadeemikuks[8]. Keiser Nikolai I oli 13. juunil Baeri valimist kinnitades meelde tuletanud, et eelmisest kaheaastasest teenistusajast viibis Baer viis kuuendikku välismaal[8].

Sellisest märkusest sai Baer teada akadeemia alaliselt sekretärilt Fussilt, kui ta veel samal aastal, enne lõplikku Peterburi siirdumist, taotles Vene riigi alamana keisrilt luba sõita Triesti uurima selgrootute mereloomade arengut ja sai sellele eitava vastuse[8]. Augustis andis Preisi kuningas Friedrich Wilhelm III lahkumisinõusoleku ja oktoobris tulid Baerid Königsbergist ära. Oma suure raamatukogu saatis Baer Peterburi sõjalaevaga, seda aitas korraldada admiral Peter Ricord[8]. Raamatud jõudsid pärale alles talvel 1835–1836, kuid Baer leidis, et asi lahenes hästi, sest sõjalaevaga toodu ei läbinud tollikontrolli, mis võinuks ajaliselt veelgi kauem kesta.[8]

Teaduste Akadeemia raamatukogu Peterburis Vassili saarel, kus Baer 1835–1862 töötas akadeemik-raamatukoguhoidjana

1835. aasta juunis valiti Baer Keiserliku Teaduste Akadeemia raamatukogu väliskirjanduse osakonna juhatajaks (akadeemik-raamatukoguhoidjaks[9]). Seda ametit, mis andis teatavat lisatasu, pidas Baer kuni akadeemiast lahkumiseni (1862). Kuna enne Baeri valitses raamatukogus tohutu segadus, siis pidas Baer oma esmaülesandeks koostada süstemaatiline kataloog. Hilisemad uuringud on tõestanud, et käsikirjade kataloog on koostatud Baeri enda käekirjaga.[8]

Pärast Pjotr Zagorski surma (1846) valiti tema asemele Keiserliku Peterburi TA võrdleva anatoomia ja füsioloogia kateedri akadeemikuks mitmekülgsete huvidega Baer.[10] Selline valik tehti Baeri enda palvel. Tema koha zooloogias võttis üle Alexander Theodor von Middendorff[11].

1858. aastal sattus Baer skandaali keskele. Akadeemia füsioloogia-adjunkti vakantsile kohale esile kerkinud Nikolai Jakubovitš oli Baerile vastuvõetamatu oma tööde kaheldava väärtuse tõttu. Baer kavatses sellele kohale Berliinist kutsuda Wilhelm Kühne. Selle peale aga saatis Jakubovitš rahvahariduse ministrile kaebekirja nii akadeemia kui ka Baeri kohta. Kirjas pandi akadeemik Baerile süüks, et ta otsib akadeemia uusi liikmeid kõigis Euroopa nurkades, ei otsi neid aga venelaste, vaid oma kaasmaalaste, välismaalaste hulgas. Jakubovitš üritas ka avalikku arvamust enda poole kallutada. Bulvarpress haaraski sellest kinni, kirjutades Peterburi saksa akadeemiast, mis olevat 136 aastat töötanud vene rahva kulul teiste riikide heaks. Liberaalsemad ajalehed rõhutasid ettevaatlikult, et akadeemikuid tuleb valida mitte rahvuse järgi, vaid teaduslike saavutuste põhjal.[12].

1862. aasta oktoobris lahkus Baer seoses kõrge ea ja tervise halvenemisega akadeemia teenistusest.[7] Kuigi ta oli akadeemiku kohast loobunud, jäi ta akadeemiaga seotuks auliikmena koos hääleõigusega[12]. Selline staatus oli Peterburi Teaduste Akadeemia ajaloos haruldane[12]. Baeri huvide hulka kuulusid embrüoloogia, anatoomia, ihtüoloogia, entomoloogia, etnograafia, antropoloogia ja geograafia.

Oma elu erinevatel perioodidel oli ta huvide kese erinev – Königsbergis tegeles ta embrüoloogiaga, Venemaal etnograafia, antropoloogia ja geograafiaga (tema järgi sai nime Baeri-Babinet' seadus), Eestis bioloogia teoreetiliste küsimustega.

Embrüoloogia ja arengubioloogia alaste uurimuste käigus avastas ta imetajate munaraku. Tema sõnastatud üldised organismide arengu reeglid on tuntud Baeri seadustena. Ta oli üks ökoloogia rajajaid. Ta uuris muu hulgas Peipsi järve kalavarude dünaamikat ja seda mõjustavaid faktoreid.

Ta oli bioloogilise aja käsitlemise üks alusepanijaid.

Olles küll evolutsionist, suhtus ta kriitiliselt Charles Darwini antud seletustesse evolutsiooni mehhanismile. Ta kirjutas sel teemal pikema töö "Über Darwins Lehre".

Esmakirjeldatud Baeri poolt[muuda | muuda lähteteksti]

Rõnguss Chaetogaster limnaei (1827);

inimese munaraku kirjeldamine (1827).

Tunnustus[muuda | muuda lähteteksti]

Valitud teadusakadeemiate liikmeks[muuda | muuda lähteteksti]

1820 – Leopoldina liige meditsiini alal

1826 – Keiserliku Teaduste Akadeemia välismaine kirjavahetajaliige

1828 – Keiserliku Teaduste Akadeemia korraline akadeemik zooloogia alal

1830 – Keiserliku Teaduste Akadeemia auliige

1834 – Keiserliku Teaduste Akadeemia korraline akadeemik zooloogia kalal

1846 – Keiserliku Peterburi Teaduste Akadeemia korraline akadeemik võrdleva anatoomia ja füsioloogia alal

1864 – Keiserliku Peterburi Teaduste Akadeemia auliige

1834 – Kuningliku Preisi Teaduste Akadeemia kirjavahetajaliige

1861 – Kuningliku Preisi Teaduste Akadeemia välisliige

1836 – Pariisi Kuningliku Meditsiiniakadeemia liige

1850 – Rootsi Kuningliku Teaduste Akadeemia välisliige

1851 – Austria kuningliku teaduste akadeemia kirjavahetajaliige

1865 – Austria kuningliku teaduste akadeemia auliige

1854 – Londoni Kuningliku Seltsi välisliige

1858 – Belgia Kuningliku Teaduste ja Kaunite Kunstide Akadeemia liige

1858 – Prantsuse teaduste akadeemia kirjavahetajaliige anatoomia ja zooloogia alal

1867 – Copley medal avastuste eest embrüoloogias ja võrdlevas anatoomias ning tema panuse eest zooloogias [13].

Perekond[muuda | muuda lähteteksti]

Baeri suguvõsa vapp

Karl Ernst von Baer abiellus 1. jaanuaril 1820 Königsbergis Auguste von Medemiga, kellega nad said kuus last – viis poega ja tütre.

Karl Julius Friedrich von Baer (1822–1843)

August Emmerich von Baer (1824–1891), Venemaa kindralmajor

Alexander Andreas Ernst von Baer (1826–1914), maanõunik, Kihlevere ja hiljem Piibe mõisnik

Marie Juliane von Baer (1828–1900), abiellus meditsiini doktor Karl von Lingeniga [14]

Hermann Theodor von Baer (1829–1866), Piibe ja Selli mõisnik

Väljavõte Eestimaa rüütelkonna genealoogilisest käsiraamatust.

Projekt, mis edukalt teostub.

Lasila Põhikool on maakool, mis pakub põhihariduse omandamise võimalust Rakvere valla ja naaberomavalitsuste perede õpilastele. Kooli juures töötab lasteaia mängurühm. Lasila Põhikool töötab kahes hoones: 19. sajandist pärit mõisamajas ja 2012. aastal valminud uues algklasside majas. Mängurühm tegutseb lasteaiamajas. Kool asutati Lasila mõisa härrastemajja aastal 1922 ning suleti 1973. aastal, mil seal alustas tööd Energia kolhoosi osakonna keskus. Aastal 1986 alustas mõisahoones uuesti tegevust kool (lasteaed-alkool, alkool 1986-1995, põhikool alates 1995). Kool loeb oma vanust alates 1786.aastast ja tähistas 2011. aasta mais hariduselu 225.aastapäeva.

LASILA MÕIS on üks väärtuslikemaid arhitektuurilisi ansambleid, milles viis objekti kuuluvad kultuurimälestuste nimistusse. Lasila mõisa ja selle ümbruse looduse ajalooline väärtus seisneb maailma kuulsa teadlase Karl Ernst von Baeri (1792-1876) loodusarmastuse kujunemisel. Ta elas oma noorusaastatel onu juures, siin teostas hilisemaid loodusvaatlusi ja antropoloogilisi uurimusi.

Ovaalse tiigiga majaesises pargis asub 1976. a paigaldatud akadeemik Karl Ernst von Baeri mälestuskivi. Praegune stiilne telliskividest mõisahoonne valmis 1860ndatel aastatel, kui mõis kuulus Rudolf von Ungern-Sternbergile. Peahoone on hetkel kasutuses põhikoolina. Praeguse visiooni kohaselt, mõisa peahoone läheduses asuv endise meierei hoone kavandatakse renoveerida ümbruskonna elanike ja turistide jaoks käsitöö- ja muusikamajaks. Mõisa kuivati on võimalik välja ehitada näiteks muuseumihooneks ehk ajalooliste väärtuste eksponeerimiseks või 15-20 kohaliseks hosteliks väikemate gruppide majutamiseks. Mõeldav on hoone kasutamine ekstreemspordi ja erinevate spordialade viljelemiseks. Mõisa viinavabriku kasutamine tuleb eriuuringuga kindlaks määrata. Mõisa park oma liigi rohkusega võimaldab hästi korraldada õpilaste loodusõpet ja võimaldab turistidel sisustada puhkust. Park on kooli poolt hooldatud. 2005. aastal ehitati pargi kagu serva kaasaegne (tehiskattega mänguväljak), mis sobib nii õpilastele kasutamiseks kui ka turistidele vaba aja sisustamiseks ja spordilaagrite korraldamiseks. Pargi renoveerimiseks on valminud esialgne variant, mis vajab korrektiivi. Lasila mõisakompleksi paremaks ja atraktiivseks kasutamiseks ning arvestades küla ümbritseva looduse omapära on vajalik rajada turistide ja õpilaste jaoks looduse matkarada (K. E. von Baer). Mõisa peahoone on heas seisukorras.

Projekti alusel on ehitatud keldrikorrusele euronõuetele vastav, mis edukalt rahuldab nii kooli kui edaspidi turistide teenindamise. Kohti on 60. Projekti alusel on ärklikorrusel ehitatud kolm õppeklassi. Mõisa kompleksi ilmet parandab valla poolt kavandatud kolhoosi aegsete ja nüüd täiesti lagununud tootmishoonete likvideerimine. Vahetus läheduses on kõik kommunikatsioonid. Hoonete asukoht on hea ja kõik need sulavad hästi mõisa ansamblisse.

Mõisa park oma liigi rohkusega võimaldab hästi korraldada õpilaste loodusõpet ja võimaldab turistidel sisustada puhkust. Park on kooli poolt hooldatud. Pargiga piirnevatel alal on kaasaegne spordiväljak. Pargi renoveerimiseks on valminud esialgne variant, mis vajab korrektiivi. Lasila mõisakompleksi paremaks ja atraktiivseks kasutamiseks ning arvestades küla ümbritseva looduse omapära on vajalik rajada turistide ja õpilaste jaoks looduse matkarada (K.E. von Baer). 1976.aastal tähistas UNECO Karl Ernst von Baer surmaaastapäeva, meenutamaks ja tunnustamaks tema teeneid maailma teaduses. Selleks moodustati vabariiklik komisjon kuhu ma kuulusin. Rõõm oli ja kohustus oli märgistada kuulsa teadlasega seotud paiku rajoonis. Karl Ernst von Baer sündis Piibe mõisas ja noorusaastad Lasilas. Kahjuks ei suutnud siis väärikalt heakorrastada teadlasega seotud mõisaid. Piirdusime mälestusmärkidega. Hiljem ENSV Ülemnõukogu Looduskaitse ja Loodusvarade ratsionaalse kasutamise komisjoni esimehena püüdsime võlga tasuda Eestimaa looduse kaitsmisega, millise tegevuse eest määrati mulle Karl Ernst von Baeri mälestusmedal. Lasilaga seob mind lähemalt aasta 1986, mil Energia kolhoosi esimees Jüri Sild tuli ettepanekuga avada algkool. Pooldasin seda otse kohe, sest varasemast kohtumisest rahvaga ja Rakvere I KK ja Kadrina KK direktorite Ervin Kukk'e ja Otto Amer'iga avastasime rajooni keskel (Rakvere-Kadrina - Väike-Maarja) suures piirkonnas puudu kool.

Siit ka kiire toetus otsus. Kolhoosi abiga remonditi mõisa peahoones kaks klassi ruumi ja 1.09.1986 avati algkool 26 õpilasega. 1988.aastast asus koolijuhi kohale Veera Tiidenberg, kes läbi raskuste kuid sihikindlalt püüdis parendada kooli materiaalsel olukorda. 1991.aastast on Lasila Rakvere valla kool. Vallavanemad Maie Rakso ja Aivar Aruja on valla Põhikooli pidanud kõige olulisemaks asutuseks. Võimalusekorral alati suunaud finantse nii, et kooli ruumid renoveeritaks paremaks, leida vajalikke lisa ruume. Kui mujal kõneldi koolisööklate Euroopa nõuetele viimist, siis meil oli see unustatud asi. Lisaks veel õppekõök. Kiiresti suutsime kooli viia arvuti õppetuse ja vajalikud seadmed. Aivar Aruja võttis juba ette laiemalt kogu kompleksi arendamise. Kolme valla Rakvere (eestvedamisel), Väike-Maarja ja Laekvere ühisprojektina sündisid Lasila, Kiltsi, Avanduse ning Muuga mõisate arengukavad. See oli arengu eelduseks. Täitus minu unistus peamaja torn renoveeriti ja sisutati Karl Ernst von Baeri tuba-muuseum. Renoveeriti täielikult lasteaia maja, jätkati peahoone renoveerimist, ehitati algklasside maja (Mõisa poeg), Kuivatist kujunes projektile vastav **Vabaajakeskus**, spordi, turismi ja külakeskus, muuseumi sugemetega. Viimane töö oli Mõisa peamaja uue katuse paigaldamine, koos päikese paneelidega. Peamajas tehti hooldusremont.

Veltsi Lasteaed- Algkooli ajalugu

01.07.1969 avati Rakvere rajoonis Veltsi külas Kullaaru sohvoosi Lasteaed. Lasteaias töötas üks ööpäevane rühm, kus oli 15 last vanuses 3-7 aastat. Veltsis elavad lapsed käisid kodus iga päev, kuid Paatna ja Kullaaru küla lapsed toodi lasteaeda esmaspäeval sohvoosi autoga ja viidi koju reedel. Lapsi saatis sõidul lasteaiajuhataja või kasvataja. Lasteaia avanemise algataja oli tolleaegne sohvoosi direktor Aadu Leipalu. Esimene juhataja oli Urve Sibola. 1971a hakkas lasteaia juhatajana tööle Urve Salla. Külarahva soovidele vastu tulles avati samal aastal sõimerühm. Kullaaru sohvoosi lasteaed sai uue nime - Kullaaru sohvoosi Lastepäevakodu.

01.09.1992 reorganiseeriti Rakvere valla eestvõttel ja lastevanemate soovil Kullaaru Lastepäevakodu Veltsi Lasteaed-Algkooliks. Esimene koolijuht oli Urve Salla. 1992/1993. õppeaastat alustas Veltsi Lasteaed-Algkool 1. klassiga, kus õppis 6 õpilast. Järgnenud aastatel kasvas kool kolmeklassiliseks. 1994/1995. õppeaastal avati koolis abiklass. 1999. aastast on Veltsi algkool neljaklassiline. Kool on Veltsi omakandi süda. Siin on toimuvad ka küla kogukonna kokkusaamised. Maja on võimaluste kohaselt remonditud.

TERE TULEMAST MEIE MAJJA!

MEIE MAJAS IGA LAPS, SAAB OLLA TEMA ISE, OLGU TA SIIS KOOLILAPS, VÕI KÕIGE-KÕIGE PISEM.

ÕPPIDES JA MÄNGIDES, KIIRELT MÖÖDUB AEG, SIIT REIPALT ALGAB KOOLITEE, KUI LÕPEB LASTEAED.

A.Martinson

Kuidas Rakvere vald 5,167 miljoni omanikuks sai.

Ajalooline juhuslikkus või fotuuna tahtis, et 1990. aastal valminud uue Rakvere Lihakombinaadi reoveepuhasti oli sattunud Rakvere valla territooriumile Päide külla (endise Nortsu veski lähedusse). Pärast lihakombinaadi erastamist soovis uus omanik erastada ka reoveepuhasti, mis oleks tähendanud monopolset seisundit Rakvere linna ja lähisümbruse reovete hindade määramisel. Eesti riigi ja Euroopa Liidu toetustest ilma jäämist ühisveevärgi, kanalisatsiooni ja reoveepuhastite arendamisel. Reoveepuhasti oli lihakombinaadi ehituse kavandamisel, mõeldud nii Rakvere linna ja lihakombinaadi tarbeks. Olgu kõrvalpõikena öeldud, et tolleaegne NSVL Liha- ja Piimatööstuse minister soovis kohtumisel minuga, soovis reoveepuhasti rajada vaid lihakombinaadi jaoks. Vastus Rakvere rajooni juhtide poolt oli reoveepuhasti peab lahendama ka linna heitvete puhastamise probleemid. Minister nõustus rajooni seisukohaga. Siit ka tulemus, et reoveepuhasti sattus planeeringu kohaselt Rakvere valla territooriumile ja lihakombinaadi tarbeks ehitati kahe kilomeetri pikkune kanalisatsiooni survetrass. 1995. aastal pöördus Eesti Erastamisagentuuri direktor hr Väino Sarnet Rakvere vallavalituse poole küsimusega, kas Rakvere vald soovib osaleda Rakvere reoveepuhasti munitsipaliseerimisel. Meil ei olnud kaksipidi mõtlemist kuigi 1995. aastal Rakvere vallast tilkagi reovett puhastisse ei läinud. Nägime perspektiivi valla ühisveevärgi, kanalisatsiooni ja reoveepuhastite arendamisel ning rekonstrueerimisel. Rakvere valla volikogu 21. septembri 1995. aasta otsusega nr 49, paluti Rakvere reoveepuhasti anda Rakvere linna, Rakvere ja Sõmeru valla ühisomandisse võrdsetes osades.

Otsuses lähtuti sellest, et Rakvere linn on kõige suurema reovee koguse suunaja puhastile ja Sõmeru valla territooriumil asub Rakvere Lihakombinaat, kui suurim ettevõtte, milline suunab reoveed puhastile. Ühisomand otsustati jaotada võrdseteks osadeks a` 5 167 000.- krooni. Pärast mitmeid läbirääkimisi otsustati moodustada Rakvere linna, Rakvere ja Sõmeru valla ühisveevärgi, kanalisatsiooni ja reoveepuhasti haldamiseks AS Rakvere Vesi ja määrata omavalitsuste esindajad aktsiaseltsi nõukogusse lähtudes kogu kapitali suurusest. Aktsiaseltsi nõukogu otsustas valida juhatuse esimeheks hr Urmas Krikk'i, kes seni oli juhtinud Rakvere linna veeettevõtet. Tänapäevaks on hr Urmas Krikk juhtinud ettevõtet üle kolmekümne aasta. Üheks suurimaks ja tänapäevaseks ettevõtmiseks oli Rakvere linna ja ümbruskonna ühisveevärgi ja kanalisatsiooni arenduskava koostamine, mis on olnud aluseks terviküsteemi väljakujundamisel ja Euroopa Liidu toetuste taotlemisel. Rajatud reoveepuhastusjaam oli ehitatud Soome spetsialistide projekti järgi ja töötab tänaseni edukalt. Esimeseks suurimaks ehituseks oli aktsiaseltsile Rakvere Veepuhastusjaama ehitamine Euroopa Liidu toetuse abil. Rakvere valla jaoks oli esimeseks sammuks osalemine 2003. aastal PHARE CBC programmis, milles osalesid AS Rakvere Vesi ettepanekul Rakvere linn, Rakvere, Sõmeru ja Vinni vallad. Projekti alusel rajati uued vee- ja kanalisatsioonisüsteemid Tõrma, Taaravainu ja Tõrremäe külla maksumusega 6,3 miljonit krooni. Rakvere valla omafinantseerimine oli vaid 200 tuhat krooni.

Ühisveevärgi- ja kanalisatsiooni ning reovete puhastamise arengukava alusel rajati ka Lepna reoveepuhasti maksumusega 12,1 miljonit krooni.

Projektis osalesid Rakvere vald, AS OG Elektra ja KIK (Keskkonna Investeeringute Keskus). 20nda juubeli aastal valmis Rakvere valla ja AS Rakvere Vesi ühistööna Arkna uus reoveepuhasti, rekonstrueeriti vee- ja kanalisatsioonivõrk. Rahastajateks KIK, AS Rakvere Vesi ja Rakvere vald, projekti kogumaksumus 7,9 miljonit krooni. 2014ndal aastal valmis Veltsi küla uus reoveepuhasti, rekonstrueeriti vee- ja kanalisatsioonivõrk. Sellega oli lõpule viidud valla suuremate keskuste joogivee ja kanalisatsiooni võrkude korrastamine ja ehitati uued reoveepuhastid või juhiti reovesi kesksesse Nortsu reoveepuhastisse.

1995. aastal tehtud otsus on olnud heaks käsirahaks Rakvere valla infrastruktuuri arendamisel ja keskkonnakaitseliste abinõude rakendamisel.

Oleg Gross (sünd 1952) ja Rakvere valla koostöö partnerid.

Miks aasta 2002, mitte 1991 mil asutati AS OG Elektra. Kord vestluses lausus tsemenditehase direktor Nikifor Vavilov: „Noormees kui mees midagi tahab korda saata siis peab ta tegema seda 40-50 aasta vanuses. Selleks ajaks on elu ja töökogemused, oled veel täis elujõud. Julged veel riskida ja vigu parandada“. Oleg Gross on selle väite tõestaja. Juba kooliajal, õpis Rakvere I keskkoolis, väikselt ärimees. Kasvanud põllumeeste peres soovis ta saada ka ise põllumeheks. Lõpetas EPA 1976ndal aastal.

Otsesed tööoskused ja juhtimise kogemused sai Oleg Viru kolhoosis töötades melioraatorina. Arvan, et siit sai ta ka äri vaistu. Läbiaegade olid Viru kolhoosi esimehed ettevõtlikud, nimetaksin siin eelkõige Kalju Heinlat. Ta asutas Biotsehhi, Õllevabriku (suure vaevaga saadi luba), alustas kultuurimaja ehitamist. Ühe omapärase ajaloolise fakti tahan veel esile tuua. Juba viiekümnendate aastate lõpus katsetas „Kungla“ kolhoos lehmade vabapidamist. Üldise vastuseisu tõttu ja loomakasvatavate seisukoha tõttu, see soikus. Aastal 2000 avastasime selle uuesti Ameerikas ja nüüd kõik kiidavad. Oleg alustas juba Viru kolhoosis töötades, eraalgatuse korras, broilerite kasvatusega. Algkapitali sai autode äriga. Meie oleme ühesuguse mõttelaadiga, mitte kasutada tootmise arendamiseks laenu, rääkimata luksusasjade ostmiseks. Mõni käib ka laenu!!! abil, reisil lõunas, 1991.aastal erastamise käigus ostis ta Rakvere Kaubastult Raja kioski, mis juurdeehitusega paisus väikeses poeks. Seejärel oli põllumajandusreformi käigus võimalik erastada „Energia“ kolhoosi linnufarm, Rakvere vallas Taaravainu külas, sest kohalikud ei julgenud riskida tootmise jätkamisega. Isa Voldemar Gross ütles; „Poeg ära seda jama enda kaela võtta“. Tuleb tunnistada, et see oli meeletu julgus. Üks toetav idee oli rajada kett, tootmisest, töötlemisest ja kaubandusest. See oli õnnestunud tehing asukoha ja territooriumi poolest. Aidati taas elule üks suur tootmiüksus. Asudes 1993. aastal tööle Rakvere vallas abivallavanemana, ei soovinud jätkata tippjuhina, tutvusin mahajäetud ja lagastatud farmiga.

Kujutasin ette millised raskused seisvad ees toiduainete töötlemise ettevõtte rajamisega. Õnneks oli ehitusalaselt periood, mil ei nõutud nii suurt bürokraatiat. Mis vaja teha oli tehti ära. Ühe ääremärkuse teen tollase Ülemnõukogu Presiidiumi töötajate ja otsustajate suhtes.

Koostades Rakvere valla põhimäärust palusin luba teatud % tulumaksu laekumist jätta vallavolikogu otsustada.

Alustav ettevõtte võiks aastaks või kaheks saada maksuvabastust. Kahjuks nüüd head nõuandjad, siis Ülemnõukogu Nõukogudetöö osakonnajuhtaja Sulev Mältsamees ja juriidilise osakonna töötaja Raivo Vare ega lõpuks ka presiidium ei julgenud sellist otsust teha.

Hiljem selgus, et Rootsi Kuningriigis töötab ammu taoline õigus. Sellise maksusüsteemi edukat toimimist nägin Sandvickeni kommunis. Kõnele seda selle pärast, et alustavad ettevõtted ei suutnud korralikult makse maksta. Sain isiklikult kriitikat, miks Oleg Gross maksab ümbriku palka. Vastasin ajame täna vallas läbi vähesega, et tulevikus oleks rahval tööd ja siis hakkavad ka rahad laekuma. Rõõm on tõdeda, et mul oli õigus. Juba mitmendat aastat võimaldab Rakvere valla eelarve, anda alustavatele ettevõtjatele toetust.

AS OG Elektra ja Rakvere valla mureks oli korraliku reoveepuhasti puudumine. Mitmel korral taheti tootmine lõpetada. Koostöös pöördusime Keskkonnaministri Villu Reiljani poole palvega toetada Lepna aleviku reoveepuhasti ehitamist. Puhasti maksumuseks kujunes 12,6 miljonit krooni. KIK eraldas 6 miljonit, AS OG Elektra eraldas teise kuus miljonit, Rakvere vald 600 000.

Nüüd on AS Rakvere Vesi renoveerinud Lepna aleviku vee-ja kanalisatsiooni süsteimid. Oleme kõik rahul on puhas joogivesi ja tööstuse-ja olmereoveed puhastatakse. Tiheda liikluse tõttu oli väga ohtlik jalakäijatel Rakverest minna tööle, alevikust AS OG Elektra poodi. Koostöös Maanteeametiga hea kergliiklustee Lepnalt, Mädapea ringteeni.

Koostöö on kandnud head vilja 2015.aastaks on ettevõtte kasvanud Eesti üheks, suurimaks toiduaineid tootvaks ja kaubanduskontserniks, kus töötab 1500 töötajat. On Rakvere valla kõige suurem tööandja. AS OG Elektra omab 7% kogu Eesti toiduainete müügist. Aktsiaseltsi kauplused asuvad üle Eesti: Tallinnas, Ida-Virumaal, Järvamaal, Viljandis ja mujal. Kõik see nõuab head logistikat, varustada kauplusi värske toidukaupadega. Seda on võimaldanud kaasaegsed tootmistehhid ja kesklaod. Tuleb märkida Oleg Grossi juhtimise stiili, alul riskialdis, hiljem tasakaalukas ja oskust valida personali. Tal jätkub tähelepanu ka tootmistööliste ja vajadusel neid toetada.

Ühte momenti tahan märkida ettevõtte ajaloost. Räämas linnufarmi oli valus vaadata, mustus, rüüstatud hooned. Esimestest päevadest alustati heakorrastamist, vastavalt võimalustele. Mõne aasta möödudes tunnustati OG ELEKTRA AS Vabariiklikul konkurssil paremini heakorrastatud tootmisettevõtteks.

Oleg Gross
Arvet Mägi foto

AS OG Elektra Tootmiskeskus, Ülo Niisuke arhiivist

Kirjutatud 2012. Aastal aktuaalne ka aastal 2016.

Vaadates kraavist mäele

Antud kirjatükk on sündinud sellest, et kogu oma teadliku elu olen elanud Rakvere vallas. Viimasel ajal on tehtud kriitikat minu koduvalla aadressil. Loomulikult paistab pilt mäelt vaadatuna teistsugusena ja (Valli) kraavist vaadates jääb paljugi märkamata. Olen leidnud härra Pulveri paljudest kirjutistest suure empaatiaga kirjutatut. Kuid antud kirjutises on ilmselt lähtutud linna huvidest, mitte Rakvere valla arengust ja selle kogukonna vajadustest..

Rakvere vald on püüdnud säilitada pika aja jooksul tekkinud külakogukondi. Hariduse edendamiseks on palju investeeritud nii Lasila kui Veltsi koolidesse. Olime ka üks esimesi omavalitsusi, kes alustas mahukaid investeeringuid teedesse. Viimasel viiel aastal on iga elaniku kohta teede korrasolekusse mahutatud üle kahe korra rohkem kui Rakvere linn. On koostatud pikaajaline teede korrastamise kava. Problemaatiline teelõik on otseselt seotud Rakvere linna enesekesksest tegutsemisest. Linn sulges Jaama tänava ja Arkna tee veoautodele, pannes Rakvere valla lihtsalt fakti ette. Põhjakeskuse rajamine ei suurendanud veoautode arvu antud teelõigul.

Tööstusala arendamine sellises mahus on maakondlik prioriteet, mida tuleb arendada erinevate omavalitsuste koostöös. Murelikuks teeb, et härra maavanem liidab ja lahutab, kuid ta peaks jagama entusiasmi Rakvere põhjapoolse ümbersõidu väljaarendamiseks, et lõplikult lahendada Rakvere ja selle ümbruse liikluse kitsas koht.

Rakveres vallas on olnud suured investeeringud ka keskkonna olukorra parandamiseks. Koos erakapitaliga on korrastatud mitmed reoveepuhastid, korraldatud on olmejäätmete käitlemine. Kui mõelda ajas veidi tagasi, oli just Rakvere linna isepäisus see, mille tõttu takerdus olmejäätmete korraldamine Lääne-Viru maakonnas tervikuna. Senini rändab prügi, olmejäätmed ja ehituspraht linnast välja metsaalustesse.

Ettevõtluse osas on viimasel ajal toimunud märkimisväärsed muutused. Praeguseks on inimeste arv, kes käivad linnast valda tööle oluliselt suurenenud.

Omavalitsuste ühinemised on kindlasti võimalikud. Seda ei saa teha nii nagu Tallinna linnapea, kelle arvates võiks suvalised piirkonnad liita pealinnaga. Samuti ei saa haldusreformi teha nagu regionaalminister, kelle arvates on oluline, et tehtaks. Ilma piisava analüüsita ja kohalike elanike kaasamiseta ei ole asjast tulu. Samas ei tohi lõhkuda neid ühendusi, kus omavalitsused, külad ja piirkonnad teevad tõsiselt koostööd. Rakvere vallas tegutseb kaugemates piirkondades seitse mittetulundusühingut. Meie näeme valda kui tervikut, soovime, et igas külas oleks inimväärne elu. Koostöö eeldab väga tõsist partneritega arvestamist. Minevikust meenub, et Rakvere linna soovide kohaselt käitudes oleks Rakvere Haigla praeguseks kadunud.

Tänu teiste omavalitsuste heale koostööle suudeti haigla säilitada. Samas on ka positiivseid näiteid, näiteks koostöö AS Rakvere Vesi või Tõrma kalmistu haldamise näidetel. Need lisavad usku, et koostöö on siiski võimalik. Vaja on välja arendada Rakvere linna ja valdade ühistööna Tõrma küla (Kõrgemäe) puhke- ja virgestusala, jäähall.

Piirkonna arendamisel oleme valmis tegema koostööd kõikide omavalitsuste ja muude organisatsioonidega.

PS Fakti viga. Rakvere vald on kummaline seepärast, et vallamaja asub ainukesena linnas. Siis sama kummalised on ka Jõgeva ja Helme vallad..

Aivar Niinemägi

Rakvere valla Arengu-ja Ettevõtluse komisjoni esimees

anno 2012

Allikas Rakvere Haigla koduleht

Maakonna haigla. Tellija Rakvere rajooni Rahvasaadikute Nõukogu Täitevkomitee. Ehitatud eriprojekti järgi, valmis 1987. aastal. Ehitustööde peaettevõtja Rakvere MEK. Ehitamisel osalesid ehitustöölistega, Rakvere linna tööstusettevõtted ja Rakvere rajooni majandid. Hiljem on tehtud juurdeehitus, Hooldusosakonnale. Rakvere Haigla on Eesti Vabariigis ainuke haigla, mis kuulub Lääne-Virumaa omavalitsuste aktsiaseltsile ja mida haldavad omavalitsused, sealhulgas ka Rakvere vald, kes oli munitsipaliseerimise algataja.

Välissidemed

Soome

Lydia Koidula kirjutas oma näidendis tabavalt eesti mehe olemusest, mina teen kõik iseenese tarkusest, mis ongi saanud saatuslikuks enesesse sulgunud süsteemidele ja režiimidele. Rakvere valla tulemuslikuks tööks, otsisime kõike head, mis oli minevikus, millised kogemused on naabrite juures. Juhus viis tulevase konsulendi Aivar Niinemägi, kohustuslikule tööpraktikale Soome, Pentti Pihljaviita tallu, siit said alguse esimesed suhted välismaailmaga. Neli MTK (Soome Talupidajate Liit) Karijogi valla esindajat eesotsas Penttiga saabusid 1992 aasta veebruaris tutvuma Eestiga, Virumaaga ja Rakvere vallaga. Muidugi olime veidi mures vastuvõtuga, sest vallamajas oli remont pooleli. Arusaadavalt oli lihtne maameestega leida ühised probleemid ja mõtted, kuidas aidata kiiresti Eestis arendada eraettevõtlust. Pentti Pihljaviita tegi ettepaneku tulla valla delegatsioonil tutvuma Karijoki vallas Soome omavalitsuste süsteemi ülesehitusega ja taludega. 1993 aprillis saigi õppereis teoks. Pentti poolt oli kõik kenasti ettevalmistatud. Valla esindus, koosseisus vallavanem Maie Rakso, volikogu liige Aivar Niinemägi (ka tõlk), pearaamatupidaja Evi Niinemägi ning abivallavanem Ülo Niisuke, said hea ülevaate Soome omavalitsuste tööst. Meie lahke vastuvõtja oli Karijoki vallavanem Erkki Rajamäki. Lisaks oli võimalus tutvuda ka Kristiinankaupunki linnavalitsuse töökorraldusega, mida tegi linnapea Olavi Högnesbacka. Visiidi lõpul leppisime kokku edasise tegevuse suhtes. Pentti oli teinud suurt tööd talunikele põllutööriistade soetamiseks ja humanitaarabi kogumiseks suurtele peredele. Juba sama aasta kevadel saabusid Karijogi talunikud põllutööriistadega ja suure hulga humanitaarabiga. Järgmisel aastal soomlased tutvusid meie põllumajandusettevõtetega ja talunikega. Meenub Jussi Nevala ütlus Aivar Niinemägi põllul maaharimise kohta, mis sellest kiviaiast äestad. Neile tundus võimatu paekividega kaetud põldu korralikult harida. Kahjuks mõni aasta hiljem katkes ühendus, sest Pentti tervis oli järsult halvenenud. Siin on küll sobiv meenutada tänuga Soome sõprade abikäsi nii moraalselt kui materiaalselt meie taasiseseisvumise esimestel aastatel.

Rootsi

Juhuslikult kohtusid 1993.aasta sügisel Gevle ja Lääne-Viru maa omavalitsuse juhtide kokkusaamisel Inga Hagström ja Maie Rakso. Siit sai alguse meie tutvumine Rootsi omavalitsuste tööga. 1994 aasta oli Rootsi Kuningriigile ja Eestile raske õnnetuse aasta, laeva Estonia huku aasta. Ometi sai see aasta Rakvere vallale oluliseks, sõpruse ja koostöö suhetes Sandvikeni vallaga (kommuniga). Olgu siinjuures kohe alguses öeldud, et selle koostöö edukus olenes Mart ja Mai Jänese suurepärasest oskusest ühendada meie huvid ja Sandvikeni kommunide võimalused, arendada koostööd. Arusaadav on ka Mart Jänese soov anda oma panus kunagise kodulinna Rakvere ja Virumaa kiirele iseseisvale arengule. Mälestusmärk selle perekonna osast Rakvere linna elus on Rakvere Gümnaasiumi hoone.

Alati meenutame kooli vilistlast Alar Kotlit, kes projekteeris uue kauni koolihoone, kuid see sai võimalikuks tänu Mart Jänese isa Harald Henno Jänese järjekindlale tööle, ehituse rahastamisel. 1994 aasta sügisel sai toeks meie esimene visiit Sandvikenisse. Siit sai alguse mitu projekti: meie osalus Dal-Brigitta messidel, naiste kaasamine ja õpetamine äri juhtimiseks, Lasila kooli sõprus ja koostöö, Suurte perede toetamine, Virumaa põllumeeste õppereis Rootsi talude tööga tutvumiseks, käsitöö ja ikebana koolitused, Rakvere Kutsekooli kooostöö Sandvikeni Kutsekooliga. Huvi pakkuvam projekt oli Rootsi omavalitsuse süsteemi ja kogemustega tutvumine. Kohtumised ja ettekanded andsid meile julgust edasi minna uuendustega valla töös, näitasid et liikuda tuleb uuenduste teel kuid kiirustamata ning mitte ümber korraldada korraldamise pärast. Sandvikeni kommuuni reformi käik näitas seda selgesti. 1962 aastal tehti suur vald 7 vallast ja linnast (40 000 elanikku) - kadus side elanikkonnaga. Mõni aasta hiljem moodustati vanade valdade baasil osavallad sotsiaalsete probleemide kiireks lahendamiseks, taas iga inimeseni jõudmiseks. Oluline Rakvere valla jaoks oli kaasaegsete tehniliste vahendite muretsemine. Meenutame ikka Eva-Pille Männikuga, kuidas töötasime vanade trüki- ja paljundusmasinatega. Vaja oli sõlmida Mädapea mõisa ostu-müügi leping, mis pidi olema juriidiliselt korrektne. Nagu kiuste sattus sinna kolm korda trükikurat sisse. Pille pidi kolm korda ühte lehekülge ümber trükkima. Mart Jänese toel saime esimesed faksi, printeri ja arvutid. Nüüd viisteist aastat hiljem ei kujuta keegi, et peaksime kõike tegema paber kandjal. Siinjuures meenub ühe riigikogu liikme kriitika, kes ütles: „Mõelge milline luksus -vald ostab oma lehekülge arvuti“. Loodame jätkuvalt teha Sandvikeni kommuuniga koostööd meie jaoks väga olulise jäähalli ehitamiseks.

Tänu Rakvere linnavalitsuse töötajatele ja Reili perele on Rakvere vallal 1993 aastast sidemed ka Sigtunast perekond Ugand'iga. Suurt humanitaarabi on osutanud Hillar Ugand'i, keda kahjuks enam meie hulgas ei ole. Tema tööd jätkab poeg Jan Ugand.

Läti

Olin 1956 aastal üks alla kirjutajatest kui Rakvere rajoon alustas tolle aja mõistes sotsialistlikku võistlust Läti NSV Dobeles rajooniga. Tegelikult kujunes see koostööks ja kogemuste vahetamiseks. Kõige tihedad olid sidemed kultuuri ja spordi alal. Olin kümme aastat otsinud oma teed ja vaadanud ainult lääne poole. Ometi seob Balti riike ühine karm saatus. Siit ka mõte uuesti taastada sidemed Dobeles rajooniga ja ühe vallaga. Olin eelnevalt põllumeestega kaks korda külastanud Läti Vabariiki, ja Läti põllumehed teinud vastuvisiidi. Kohtumiste käigus palusin võimalust sõlmida sõpruse ja koostöö leping Tervete vallaga. Olin tutvunud Tervete põllumajandusettevõtete, kooli ja Rahvuspargiga. 2001 aasta sügisel saigi teoks Rakvere valla esinduse volikogu esimehe Enn Palmi, vallavanema Aivar Aruja ja vahemehe Ülo Niisuke'se visiit Tervete valda. Meie esimene kohtumine oli oodatust palju enam kui lootsime. Selliseks on jäänud ka tänaseni.

**Rakvere valla omavalitsusliku staatuse kinnitamisega 06.06.1991 sai Rakvere Küla RSN
koosseisust Rakvere Vallavolikogu I koosseis, kuhu kuulusid**

Ellen Aasmäe
Avo Aavik
Helgo Ilves
Õie Kangur
Ants Kerm
Uudo Kruusimägi
Ergo Kulmar
Ivar Kõue
Helju Liiver
Anne Pilipenko
Urmas Pärtli
Maie Rakso vallavolikogu esimees ja vallavanem
Mirje Reinumäe
Laine Rokk
Hillar Teetlok
Jaak Villems

1993 valitud II koosseisu kuulusid

Ellen Aasmäe
Aleksander Baikov
Õie Kangur
Hannes Konist vallavolikogu esimees
Vambola Kuivari
Ergo Kulmar
Helju Liiver
Aivar Niinemägi
Anne Pilipenko
Laine Rokk
Urve Salla
Rein Tammik
Hillar Teetlok
Vallavolikogu töös osales Naima Saarepera , kes asendas Aivar Niinemägi`t tema äraoleku
ajal ja jätkas peale Aleksander Baikov`i lahkumist vallavolikogu koosseisust.

1996 valitud III koosseisu kuulusid

Ellen Aasmäe
Merike Hunt
Õie Kangur
Ants Kerm
Hannes Konist vallavolikogu esimees
Helju Liiver
Aivar Niinemägi

Enn Palm
Anne Pilipenko
Maret Reili
Laine Rokk
Urve Salla
Hillar Teetlok

1999 valitud IV koosseisu kuulusid

Ellen Aasmäe
Margit Kaare
Linda Kangur
Õie Kangur
Tiiu Kerm
Hannes Konist
Kalev Leipalu
Mati Murakas
Aksel Neeme vallavolikogu esimees kuni 28.05.2001
Aivar Niinemägi
Enn Palm vallavolikogu esimees alates 20.06.2001
Anne Pilipenko
Maret Reili
Peale Aivar Niinemägi lahkumist vallavolikogu koosseisust asus vallavolikogu liikme kohustusi täitma Aili Lilienbach ning peale Mati Murakas' surma tuli koosseisu Heinar Palumäe.

2002 valitud V koosseisu kuulusid

Ellen Aasmäe
Viktor Aaver
Mare Algpeus
Jaanus Kangur
Õie Kangur
Tiiu Kerm
Maire Kokerov
Hannes Konist
Aksel Neeme
Enn Palm vallavolikogu esimees
Ewa Punane
Marika Regonen
Ergo Saar
Peale Ewa Punane' lahkumist vallavolikogu koosseisust asus vallavolikogu liikme kohustusi täitma Aare Lemberg.

2005 valitud VI koosseisu kuulusid

Viktor Aaver

Mare Algpeus

Jaanus Kangur

Maire Kokerov

Aili Lilienbach

Aksel Neeme

Aivar Niinemägi

Argo Nurm

Enn Palm vallavolikogu esimees

Gunnar Pentsop

Marika Regonen

Margus Reili

Leili Vlasovski

Peale Argo Nurm´ lahkumist vallavolikogu koosseisust asus vallavolikogu liikme kohustusi täitma Heinar Palumäe, peale Aivar Niinemägi´ lahkumist vallavolikogu koosseisust asus vallavolikogu liikme kohustusi täitma Lauri Pärna.

2009 valitud VII koosseisu kuuluvad

Viktor Aaver

Mare Algpeus

Boriss Balõtshev

Maire Kokerov

Margus Leipalu

Aare Lemberg

Anneli Martinson

Aksel Neeme

Aivar Niinemägi

Enn Palm

Gunnar Pentsop

Toomas Rajamäe vallavolikogu esimees

Marek Stern

2013 valitud VIII koosseisu kuuluvad

Mare Algpeus

Boriss Balõtshev

Eve Kangur

Hannes Konist

Raivo Kool

Liis Lille

Anneli Martinson

Allar Neeme

Aivar Niinemägi

Gunnar Pentsop

Toomas Rajamäe vallavolikogu esimees

Marek Stern

Vallavalitsuse liikmed

1991 - 1993

Maie Rakso vallavanem
Uuno Eiber
Udo Kuusemäe
Ants Lill
Tarmo Mikkal kuni veeb. 1992
Eva-Pille Männik
Heinar Palumäe
Mare Sikkut nov. 1991 kuni veebr. 1992
Aksel Urbus

1993 - 1996

Maie Rakso vallavanem
Uuno Eiber kuni okt. 1995
Udo Kuusemäe
Evi Niinemägi
Ülo Niisuke
Eva-Pille Männik
Mirje Reinumäe alates aprill 1994
Lauri Sard alates juuni 1994

1996 - 1999

Maie Rakso vallavanem
Aivar Aruja
Udo Kuusemäe
Evi Niinemägi
Ülo Niisuke
Eva-Pille Männik
Mirje Reinumäe
Lauri Sard

1999 - 2002

Maie Rakso vallavanem kuni aprill 2001
Aivar Aruja vallavanem alates 02.05.2001
Udo Kuusemäe kuni mai 2000
Ülo Niisuke ei olnud ajavahemikul veebr 2000 kuni juuli 2001
Mirje Reinumäe
Lauri Sard
Ella Sard alates dets 1999
Rein Tammik alates juuli 2001

2002 – 2005

Aivar Aruja vallavanem

Ülo Niisuke

Mirje Reinumäe

Ella Sard

Lauri Sard

Rein Tammik

2005 – 2009

Aivar Aruja vallavanem

Ülo Niisuke

Mirje Reinumäe

Ella Sard

Lauri Sard

Rein Tammik

2009-2013

Aivar Aruja vallavanem

Ülo Niisuke

Mirje Reinumäe

Ella Sard

Lauri Sard

Rein Tammik

Kert Karus

2013

Aivar Aruja vallavanem

Ülo Niisuke

Mirje Reinumäe

Ella Sard

Lauri Sard

Rein Tammik

Külavanematena tegutsenud:

Arkna Taimo Kaldma

Eesküla Rein Tammik

Järni Carmen Lillepea

Karitsa Tõnu Punane

Karunga Marianne Kell

Kõrgemäe Helje Karrofeldt

Lasila Boriss Balõtšev

Levala Mare Algpeus

Mädapea Marika Vartla

Paatna Marika Regonen

Vallavolikogu liikmed, Kõikidel valimisperioodidel on tegutsenud mitmed komisjonid, kuhu on kuulunud nii vallavalitsuse liikmed, vallamaja töötajad, vallaelanikud ja ettevõtete esindajad. *Pille Männiku poolt koostatud, valla arhiivi alusel.*

Pille viimane kiri, anno 2013

Töötan Rakvere vallamajas alates 01.aprillist 1991. Minu eelkäijana töötas Helle Kullamäe, kes trükkis valla I põhimääruse ja arengukava ning hulga muid materjale mida oli vaja esitada omavalitsusliku staatuse saamiseks. Sel ajal oli trükkimine ikka meeletu töö. Kui viga sisse lipsas tuli tükkimisega otsast alata. Hea on praegu tõdeda, et arvutiga on palju lihtsam töötada. Valla algusaastatel oli vallaharval vallamajas palju käimist. Korraga tuli Omandi-, Põllumajanduse- ja maareform, igal inimesel oma probleemid, vaja tõestusdokumente. Isegi Eesti krooni vahetuseks 1992 aastal oli vaja end nimekirja registreerida, isikut tõendava dokumendi saamiseks esitati algmaterjalid registripidajale. Maade tagastamise avaldusi esitati maanõunikule ja maakorraldajale. Tõestasin notariaalselt avalduste esitajate allkirju. Väljastasime rahvakapitali obligatsiooni arvestuskaarte ning võtsime täidetud kaarte vastu. Õppisime ise ja õpetasime volikogu liikmeid ja külaliikumise eestvedajad, sest kõik oli uudne, pidi ise otsustama ootamata käsku ülalt.

Nüüd on jälle keerulisem, Euroopa Liidu direktiivid seavad oma soovituslikud nõuded. Meie valla puhul on omapära, et enamik volikogu liikmeid ja vallavalitsuse töötajaid on pikka aega olnud seotud oma kodukandiga. On hoolivad ja teadlikud kohalike inimeste probleemidest. Ka tänased külade sädeinimesed on meie valla kogukonna hoidjad ja elu edasiviijad. Varem oli vallamajas määratud kodanike vastuvõtu ajad, kuid nüüd on töötajad igal tööpäeval valmis lahendama saabuja probleemi.

Siiras tänu kõigile, kes mind on abistanud ja toetanud.

Eva-Pille Männik

Vallasekretär

Enneaegne ennustus

Nii mõnedki on ennustanud, et esimene omavalitsus, mis Lääne-Virumaa kaardilt kaob, on Rakvere vald. Milline see kadumine aga on - kas liitumine Rakvere linna või mõne vallaga -, näitab aeg. Tegelikult tundub kõige mõistlikum olevat selle valla tükeldamine.

Virumaa Teataja 07.05.2009

Lugejale teadmiseks, Vald ei tähenda ainult maad-territooriumi vaid ka kogukonda. Vald tähendab paljudes maades kogukonnavõimu (meelevald). Selle kirjatüki alusel oleks pidanud kogukonna asumisele saatma ja saamatud vallajuhiid türmipanna.

Iseküsimus on kuidas letopissi kirjade järgi 1209 vana maatükki ja külasid kaardilt kaotada. Eelpool toodus on näha, et Virumaa Teataja avaldas teave, Lääne-Virumaal läheb Rakvere vald kõige esimesena pankrotti ja likvideerimisele. 142 aastat vana Rakvere vald kistakse tükkideks naabrite vahel. Igaüks püüab vallutada parim osa. Rakvere valla ajalugu kätkeb ristirüütlite ja ka Järvmaa meeste rüüsteretki juba muinasaegadel. 20. sajandil ikka liideti ja lahutati võeti võimuga, nii mõnigi parem tükk naabrile, muudeti territooriumi nime aga Rakvere kogukonna nimetus jäi püsima. 6.06.1991 taastati valla nimetus tema esialgsel kirjpildiga, mis säilnud hoolsalt hoitud vanal pitsatil. Möödas on ennustusest kaheksa aastat Rakvere vald ei läinudki pankrotti ja oli jätkusuutlik. Statistika on ikkagi teadus, millest võetakse uurijate poolt need andmed, mis ülemustele meeldivad ja kirjutajale sobivad. Ei ole siin päikese all midagi muutunud-kahjuks. Ja ennäe imet, 21.jõulukuu päeval 2016.aastal sõlmiti sõbralik abielu Sõmeru vallaga. Abielu järgselt valiti ühiseks nimeks RAKVERE vald, vahetati lippe ja vappe nagu abiellumisel sõrmuseid. Nime valikul lähtuti Eesti rahva kombekohaselt ajalooliselt vanemast nimest. See ei olnud „hädabieliu“. Pulmapeol ei olnud rikkaid ega vaeseid sugulasi, koos luuakse rikkust veel juurdegi. Iseküsimus kas ühinemisleppest kinnipeetakse?

Rakvere vallaajaloo kroonik

Ülo Niisuke

Vaade vallamajale läänest, allikas Gestapo 66

Päide vesiveski ja maanteeild, allikas Gestapo 66

ENSV Ülemnõukogu saadik Toomas Kork annab vallavanemale Maie Raksole üle tunnistuse, 1991.a. Rakvere valla õiguste taastamise kohta. Õie Kanguri fotokogu

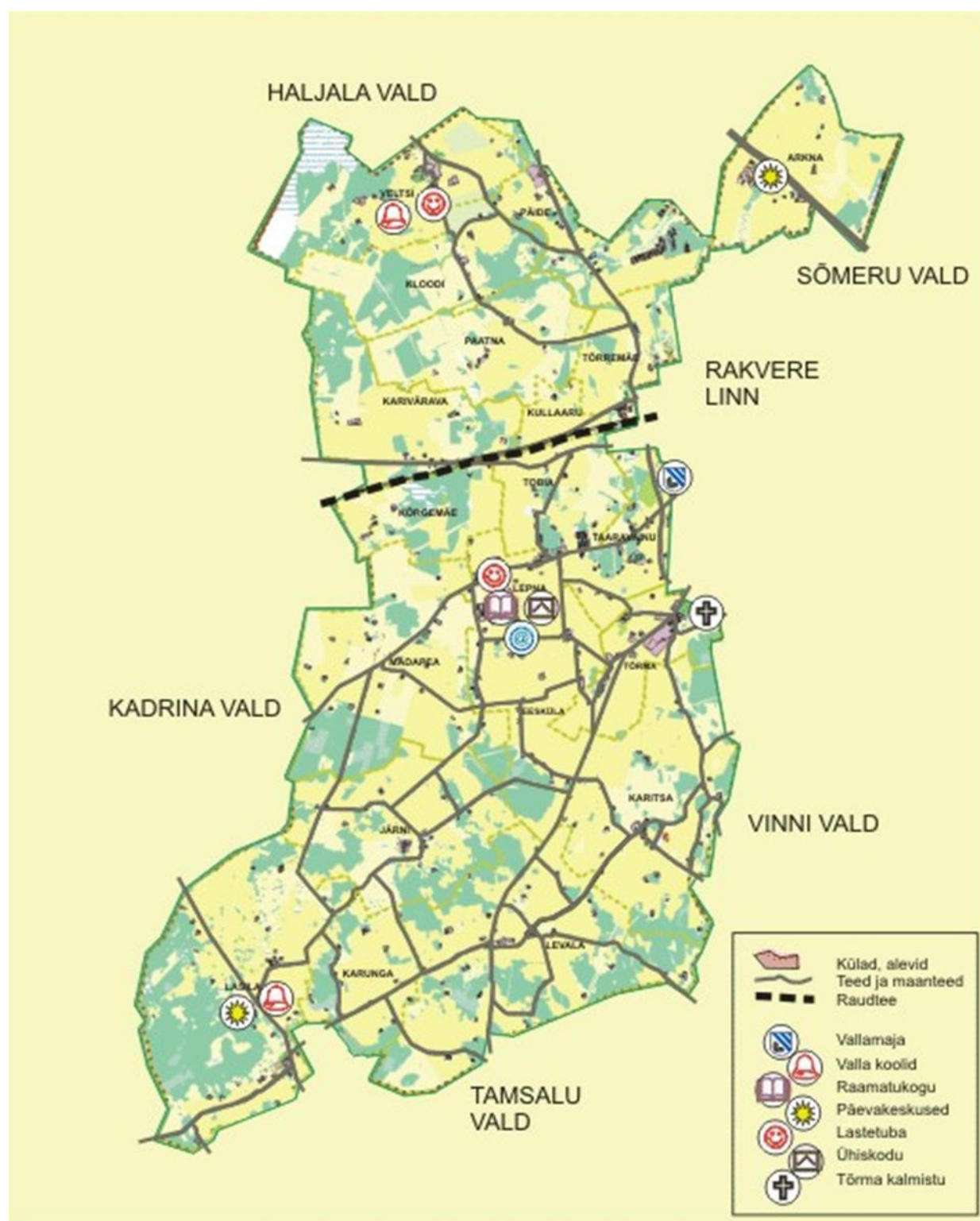

Rakvere valla I koosseisu liikmed: istuvad-Maie Rakso, Ants Kerm, seisavad vasakult; Ellen Aasmäe, Anne Pilipenko, Õie Kangur, Urmas Pärtli, Laine Rokk, Avo aavik, Mirje Reinumäe, Hillar Teetlok, Helju Liiver, Uudo Kruusimägi. Õie Kanguri fotokogu.

Rakvere valla kogukonna sädeinimesed aastal 1991. Õie Kanguri fotokogu

Rakvere valla kaart 1991-2017

Kujundas, Üllas Hunt

Sisukord

	Lehekülg
1.Märkmed Rakvere kihelkond aastal 1866	1
2.Rakvere valla ajaloo kohta	2
3. Fakte ajaloost	3-4
4.1866. aasta vallareform	5-6
5.Rakvere mõis, foto mõisa põllust.	6-8
6.Rakvere vallas asuvad mõisad koos fotodega. Lasila kooli uurimistöö	9-44
7.Wesenberg (Rakvere) vald pöördelistel aastatel 1915-1920.	45-48
8.Rakvere valla tegevused alates 1920-1938.	49-58
9.Valla koolivõrgu areng läbi kahe sajandi.	59-60
10.Seltsitegevus Rakvere vallas	61
11.Ajalooline õiend	62
12.Rakvere valla ajalooline kujunemine, kuni aastani 1991.	63-64
13.Rakvere vald aastail 1940-1991	65-72
14.Taassünd.	72-74
15.Rakvere Vallamaja Vallikraavi 8 ja kinnistu ajaloost.	75
16.Ajaloolised Fotod Arved Mägi arhiivist (Gestapo fotod)	76-79
17.MEIE Kandid. Tõrma küla 1209	80-81
18.Arkna mõis ja põllumajanduskool	82-84
19.Lasila edulugu ja ajalugu	85-91
20.Kuidas Rakvere vald 5,167 miljoni omanikuks sai.	91-92
21.Oleg Gross ja Rakvere valla koostöö partnerid.	92-95
22.Kirjutatud 2012. Aastal aktuaalne ka aastal 2016.	95-97
Vaadates kraavist mäele	
23. Rakvere Haigla saamise lugu ja foto	
24. Rakvere valla välissidemed	98-99
24. Rakvere Külanõukogu ja Vallavolikogu koosseisud	100-104
25. Pille viimane kiri, anno 2013	105
26. Enneaegne ennustus	105-106
27. Rakvere mõisa rukkipõld	106
28. Päide vesiveski ja sild. Valla õiguste taastamise tunnistuse üleandmine	107
29. Rakvere vallavolikogu I koosseis ja sädeinimesed 1991.a.	108
30. Rakvere valla kaart 1991-2017	109